

T.C
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN III. YÜZYIL KRİZİNE
ETKİ EDEN SİYASİ, SOSYAL VE EKONOMİK GELİŞMELER

Yüksek Lisans Tezi

İsmat ABBAS

Danışman:

Doç. Dr. Özlem GENÇ

Samsun, 2019

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN III. YÜZYIL KRİZİNE
ETKİ EDEN SİYASİ, SOSYAL VE EKONOMİK GELİŞMELER

Yüksek Lisans Tezi

İsmat ABBAS

Danışman:
Doç. Dr. Özlem GENÇ

Samsun, 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığımı taahhüt ederim.

... /... / 2019

İsmat ABBAS

TEZ KABUL VE ONAYI

İsmat ABBAS tarafından hazırlanan “ROMA İMPARATORLUĞU’NUN III. YÜZYIL KRİZİNE ETKİ EDEN SİYASİ, SOSYAL VE EKONOMİK GELİŞMELER” başlıklı bu çalışma, .././.... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi/Doktora Tezi/Sanatta Yeterlik Çalışması olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: _____

Üye: _____

Üye: _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

_____/_____/_____

Enstitü Müdürü (*İmza ve Mühür*)

ÖZET

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN III. YÜZYIL KRİZİNE ETKİ EDEN SİYASİ, SOSYAL VE EKONOMİK GELİŞMELER

Ismat ABBAS

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim dalı, Yüksek Lisans, Haziran 2019

Danışman: Doç.Dr. Özlem GENÇ

Roma'da üçüncü yüzyıl krizi imparator Alexander Severus'un 235'te kendi askerleri tarafından öldürülmesi ile başlayan, 284 yılında Diocletianus'un tahta çıkması ile sona eren karmaşık bir dönemdir. Bu dönemde imparatorluk işgal, iç savaş, veba ve ekonomik çöküntü baskısıyla neredeyse çökme aşamasına gelmiştir. Hatta Roma imparatorluğu kısa zaman için üç imparatorluğa bile bölünmüştür: 260 yılında Postumus'un İspanya, Galya, Germania ve Britanya'yı birleştirerek kurduğu Galya İmparatorluğu, 262 yılında Odenathus tarafından bağımsızlaştırılan daha sonra Kraliçe Zenobia döneminde Roma için tam bir baş ağrısı olan Palmyra imparatorluğu ve merkezi İtalya olan Roma imparatorluğu. Sürekli olarak değişen imparatorlar onlara baş kaldıran, imparatorluğun dört köşesinde kendilerini imparator ilan eden isyancılarla uğraşmışlardır.

Bu dönem imparatorluk iç savaşlarla beraber dış baskılarla da uğraşmaktaydı. Doğu sınırında Part İmparatorluğu'nun ardılları olan Sasani İmparatorluğu sürekli işgal halindeydi. Sasaniler I. Şapur döneminde kendilerinin altın çağını yaşamaktaydı. Batı'dan ise Gotların yıkıcı akınları imparatorluğu zora sokmaktaydı. Sürekli değişen imparatorlar bu baskılar karşısında fazla direnemiyor, askerleri tarafından yetersiz görülerek öldürülüyordu.

Lejyonlar ve praetor sınıfının kararı ile seçilen imparatorlar uzun süre hakimiyetde kalamamış, çoğu zaman da onları imparator yapan askerleri tarafından öldürülmüşler. Bu dönem Roma İmparatorluğu'nda önemli kararlar alan baş aktörler askerler olmuştur. Bu karışık döneme ek olarak Roma İmparatorluğu aynı zamanda ekonomik anlamda da buhran geçirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Roma İmparatorluğu, Roma'da üçüncü yüzyıl krizi, Kraliçe Zenobia, Sasani imparatoru I. Şapur, Got

ABSTRACT

POLITICAL, SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENTS AFFECTING THE ROMAN EMPIRE'S III CENTURY CRISIS

Ismat ABBAS

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences

Department of History, M.A, June/2019

Supervisor: Assoc.Prof. Özlem GENÇ

The third century crisis in Rome was a complicated period that began with the assassination of the emperor Alexander Severus in 235 by his own soldier and ended in 284 when the Diocletian took the throne. This period brought the empire to almost collapse due to occupation, civil war, plague and economic collapse and oppression. The Roman empire was even briefly divided into three empires: The Empire of Gallia, founded in 260 by combining Spain, Gallia, Germania, and Britannia, The Palmyrene Empire, was independent by Odenathus in 262 which was became a complete head a chefor Rome during the reign of Queen Zenobia and the Roman Empire, which is centered in Italy. The ever-changing emperors were dealing with the rebels who declared themselves emperors in all four corners of the Empire.

In this period, the Empire was dealing with external pressures as well as civil wars. The Sassanid Empire, which was the successor of the Parthian Empire at its eastern border, was in a constant occupation movement. The Sassanid lived their golden age during the reign of Shapur I. and from the West, the destructive influx of the Goths put the Empire in a difficult situation. Constantly changing Emperors could not resist this pressure and were seen as inadequate by their soldiers and were killed.

The Emperors, who were chosen by the legions and the decision of the praetor class, could not survive for a long time and were often killed by their soldiers who made them emperors. During this period, the main actors and important decision makers in the Roman Empire were soldiers. In addition to this disorganised period, the Roman Empire was also in economic crisis.

KeyWords: Roman Empire, Roman third century crisis, Queen Zenobia, Sassanid emperor Shapur I., Goths

ÖNSÖZ

III. yüzyıldan önce yaşayan tarihçiler çoğu zaman III. yüzyıldan önceki imparatorluk hayatını barış ve refah dönemi olarak adlandırmışlardır fakat Roma MÖ 753'deki kuruluşundan bu yana krizden krize maruz kalmıştır. Her zaman kıtlıklar ve salgınlar, askeri darbeler, iç savaşlar, iktidarı ele geçirme girişimleri, isyanlar, baskınlar ve istilalar olmuştur. Romalılar tarih boyu bunlarla uğraşmış ve Roma'yı ayakta tutmayı başarmıştır. Sorun III. yüzyılda birçok anlaşmazlığın aynı anda ortaya çıkmasıdır. Bazıları daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir ölçekte ve ortadan kaldırılması daha zor olmuştur. Bu dönemin trajedisi, askerlerin seçilmiş imparatorun ardından giderek imparatorluğu savunmak yerine komutanlarını imparator ilan ederek iç savaşa neden olmalarıdır. Aynı zamanda imparatorluk bu dönem iç savaşlarla birlikte dış baskılarla da uğraşmıştır. Bir yandan da hem ekonomik kriz hem de veba salgını imparatorluğu içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. III. yüzyılda cereyan eden tüm bu olaylar V. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına bir basamak oluşturmuştur.

Öncelikle tez konusu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup bana yardımcı olan ve çalışmamı her aşamasında desteklerini benden esirgemeyen çok değerli tez danışmanın Doç. Dr. Özlem GENÇ hocama teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamla ilgili kaynakları elde etmemde desteklerini benden esirgemeyen kıymetli hocam Arş. Gör. Michael Deniz YILMAZ'a şükranlarımı sunarım. Yine tez çalışmamda benden hiçbir desteğini esirgemeyen çok sevgili hocam Arş. Gör. Yusuf POLAT'a minnettarım.

Bu zorlu süreçte her zaman yanımda olup benden desteklerini esirgemeyen, Türkiye'deki hayatımı kolaylaştırarak küçük ailem olan sevgili arkadaşlarım Günel HAMİDOVA ve Neslihan KARADENİZ'e en içten dileklerle teşekkür ederim.

Son olarak hayatımın her anında maddi ve manevi desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyip her daim yanımda olan canım aileme teşekkürü bir borç bilirim. İyi ki varsınız.

İsmat ABBAS

SAMSUN,2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANARŞİ / KRİZ DÖNEMİ İMPARATORLARI VE İÇ SAVAŞLAR

1.1. Krizden Önceki Son İmparator Alexander Severus (MS 222-235)	5
1.2. Maximinus Thrax (MS 235-238)	7
1.3. Pupienus ve Balbinus (MS 238).....	100
1.4. III.Gordianus (MS 238-244)	12
1.5. Philippus Arabus (MS 244-249)	144
1.6. Decius (MS 249-251)	166
1.7. Gallus ve Amelianus.....	19
1.7.1. Gallus(MS 251-253).....	19
1.7.2. Amelianus (MS 253).....	20
1.8.Licinius Valerianus (MS 253-260).....	21
1.9. Gallienus (MS 253-268)	23
1.10. II.Cladius ve Quintillus.....	25
1.10.1. II.Cladius (MS 268-270)	25
1.10.2.Quintillus (MS 270)	26
1.11.Domitius Aurelianus (MS 270-275).....	27
1.11.1. Aurelianus Reformları.....	29
1.12. Kriz Dönemi'nin Son İmparatorları	30
1.12.1. Marcus Cladius Tacitus (MS 275-276)	30
1.12.2. Marcus Annius Florianus (MS 276).....	31
1.12.3. Marcus Aurelius Probus (MS 276-282)	31
1.12.4. Marcus Aurelius Carus (MS 282-283).....	32
1.12.5. Carinus (MS 283-285) ve Numerianus (MS 283-285)	33

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ MÜDAHALELER VE SİYASİ OLAYLAR

2.1. Sasani İmparatorluğu ile İlişkiler	355
2.1.1. Rhesaina Savaşı (MS 243).....	366
2.1.2. Mesiche Savaşı (MS 244).....	366
2.1.3. Barbalisos Savaşı (MS 253)	377
2.1.4. Edessa Savaşı (MS 259/260). Valerianus ve I.Şapur.....	388
2.2. Got İstilasası	399
2.3. Palmyra İmparatorluğu ile İlişkiler	422
2.3.1. Odaenathus Dönemi	422
2.3.2. Kraliçe Zenobia.....	444
2.4. Galya İmparatorluğu (MS 260-268) ile İlişkiler	466

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. YÜZYIL'DA SOSYAL VE EKONOMİK DURUM

3.1. Ekonomik Çöküntü.....	499
3.2. Cyprian Vebası	50
3.2.1. Piskopos Cyprian	50
3.2.2. Veba Salgını.....	502
SONUÇ	544
KAYNAKÇA	588
ÖZGEÇMİŞ	766

EKLER

1.Ek: Roma İmparatorluğu Haritası (MS270).....	68
2.Ek: İmparator Septimius Severus'un 2. Doğu Seferi'nin Güzergahı.....	68
3.Ek: İmparator III. Gordianus'un Sasani Seferi'nin Güzergahı.....	69
4.Ek: Palmyra Kralı S. Odaenathus'un Sasani Krallığı'na karşı savaşları, sonrasında Palmyra Kraliçesi Zenobia'nın fetihleri ve İmparator Aurelianus'un Palmyra Krallığı üzerine seferi.....	70
5. Ek: Nakş-i Rüstem'de bulunan Sasani Kralı I. Shapur'un zaferlerini anlatan anıtın frizi	71
6. Ek: Kraliçe Zenobia görseli.....	71
7. Ek: Piskopos Cyprian'ın büstü.....	72
8. Ek: Gallus sikkesi.....	73
9.Ek: Valerianus sikkesi.....	73
10. Ek: Gallienus sikkesi.....	74
11. Ek: II. Cladius sikkesi.....	74
12.Ek: İmparator Aurelianus'un sikke üzerinde kullandığı " <i>Restitutor Orientis</i> " (=Doğu'nun Kurtarıcısı).....	75
13. Ek: Galya İmparatoru Postumus'un bastırıldığı sikke.....	75

KISALTMALAR LİSTESİ

bkz: bakınız

C: Cilt

CAH: The Cambridge Ancient History

çev: çeviren

Ed: editör

Eds.: Edisyon

Et al.: Ve diğerleri

JRA: Journal of Roman Archaeology

JRS: Journal of Roman Studies

MÖ.: Milattan Önce

m: metre

MS.: Milattan Sona

s: sayfa

S: Sayı

ss: sayfadan sayfaya

TTK: Türk Tarih Kurumu

Vol: Volume/Cilt

GİRİŞ

Roma'da üçüncü yüzyıl kriz dönemi imparatorluk tarihinin en karmaşık dönemidir. Ne var ki kriz dönemini bazı tarihçiler yaklaşık 50 yıl olarak, Alexander Severus (MS 222-235)'dan İmparator Diocletianus (MS 284-305)dönemine kadar kabul ederken¹ bazı tarihçiler de Severus Hanedanı'nın başlangıcından (MS 193) alırlar.² Bu döneme 'Kriz dönemi' denmesinin sebebi 192'de Commodus'un³ öldürülmesinin ardından Augustus şablonu yıkılmasıdır. MS 14-192 yılları arasında sadece 14 imparator olduğu halde 193-284 yılları arasında değişen imparator sayısı neredeyse 70'i bulmaktadır.⁴ Aslında Severus Hanedanı'nın ilk imparatoru Septimius Severus (MS 193-211) döneminde Roma İmparatorluğu iyi dönemlerinden birini geçirmekteydi. Septimius Severus hâkimiyetinin ilk yıllarında Niger ve Albinus'u yenmiş, Osroene Krallığı'nı⁵ Roma İmparatorluğu'na katmıştır.⁶ Batı'yı düzene soktukten sonra MS 197 yılında Part İmparatorluğu ile savaşa girmiş, başkent Tizbon şehrini alarak imparatorluk sınırlarını Dicle'ye kadar genişletmiş ve MS 202 yılında Garamantların⁷ başkenti Germa'yı ele geçirmiştir.⁸ Severus kendinden sonra imparator olacak oğlu Caracalla'nın davranışlarına dikkat edince onun yetersiz olduğunu düşünerek diğer oğlu Geta'yı da ortak imparator ilan etmiştir.⁹ Severus MS 211 yılında ölünce iki kardeş ortak imparator olmuşlardır. Caracalla ve Geta sürekli kavga halinde olan iki imparator olmuş ve hatta onlar Roma İmparatorluğunu Boğaz boyunca ikiye bölerek Batı'da Caracalla, Doğu'da Geta hüküm sürmeyi planlamışlar fakat anneleri bu düşüncenin gerçekleşmesine mani olmuştur.¹⁰ Caracalla

¹ Chirs Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, Thames&Hudson, London 1995, s.149-197

² Michel Rostovtzeff, *Rome*, Elias J. Bickerman(trans), Oxford Univerity Press, Oxford 1960, s.215-225

³ MS 180-192 yılları arasında Roma imparatoru olmuş, ölümü ile 'Pax Romana' denen barış dönemi sona ermiştir. Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s.257-260

⁴ Mary Brerd, S.P.Q.R. *Antik Roma Tarihi*, İrem Sağlamer(çev.), İstanbul, Pegasus Yayınları, 2018, s.530

⁵ M.Ö.132-M.S.216 yılları arasında Mezopotamya'da var olan krallıktır. Richard Ernest Dupuy and Trevor Nevitt Dupuy, *The Encyclopedia of Military History: From 3500 B.C. to the Present*, Harper&Row, New York 1970, s.115

⁶ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 263-265

⁷ Eski Libya'nın güneybatısında bulunan bir kabiledir. Herodot, *Tarih*, Burcu Uzunoğlu (çev.), Panama Yayın, Ankara, s.43-44

⁸ Anthony Birley, *Septimius Severus: The African Emperor*, Routledge, London 1998, s.185-187

⁹ Michael Grant, *The Severans: The Changed Roman Empire*, Routledge, London 1996, s.40-54

¹⁰ Adrian Goldsworthy, *How Rome Fell:Death of a Superpower*, Yale University Press,USA 2009, s.69-70

imparatorluğu tek başına yönetmek istemekteydi. MS211 yılında kardeşi Geta'yı öldürterek tek başına imparator olmuştur.¹¹ Caracalla askerlere para dağıtarak onların güvenini kazanmış, bu harcamalarını gidermek içinse miras ve azat etme vergilerini yüzde beşten yüzde ona çıkartmıştır.¹² O MS 212 yılında yurttaşlık fermanı ile bu vergiyi ödeyecek olanların sayısını arttırmış ve “*Aurum coronarium*”¹³ süreklileşmiş bir vergiye dönüşmüştür.¹⁴ Bu durum Caracalla'nın artık sadece askerler tarafından sevilmesine neden olmuştur.

İmparator Caracalla bundan sonraki hayatını Roma dışında seferlerde geçirecekti. MS 213 yılında Germania'da MS 215-217 yıllarında Doğu'da savaşmıştır.¹⁵ MS 216-217 yıllarında artık Caracalla'nın safları iyice zayıflamıştır. MS 217 yılında Caracalla Edessa'dan¹⁶ Carrhae'ye¹⁷ tapınak ziyaretine giderken halefi Macrinus'un planladığı suikasta uğrayarak Martialis tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür.¹⁸

Caracalla'dan sonra yönetime Macrinus gelmiş ve o senato sınıfından olmayan ilk imparator olmuştur.¹⁹ İmparator Macrinus askerler tarafından imparator yapılarak “Asker İmparatorlar dönemi”ni açmaktaydı.²⁰ İmparator Macrinus döneminde Part İmparatorluğu ile barış yapılmış, Armenia, Roma İmparatorluğu'ndan ayrılmış, imparatorluk bir nevi kaos dönemine ayak basmıştır.²¹ İmparator Macrinus tahtta sadece bir sene iki ay kalmış Severus Hanedanı'nın önde gelen kadınlarının yönettiği askeribir ayaklanmayla tahttan indirilmiştir.²²

---

¹¹Eric.R.Varner, *Mutilation and Transformation:Damnatio memoriae and Roman Imperial Portraiture*, Brill Academic, Netherlands 2004, s.168

¹² John Cairns, *Beyond Dogmatics:Law and Society in the Roman World*, Edinburg University Press, Scotland 2007, s.40-42

¹³ Antik Roma İmparatorluğu'nda yeni imparatorun tahta çıkması nedeniyle Roma vatandaşlarının ödemek zorunda olduğu vergidir.Neil Faulkner, *Roma:Kartalların İmparatorluğu*, Çağdaş Sümer(çev), Yordam Kitap, İstanbul 2015, s.272

¹⁴ Faulkner *Roma:Kartalların İmparatorluğu*, s.272

¹⁵ Goldsworthy, *How Rome Fell:Death of a Superpower*, s.73-75

¹⁶ Günümüz Urfa şehri

¹⁷ Günümüz Harran şehri

¹⁸ Andrew Scott, *Change and Discontinuity With in the Severan Dynasty:The Case of Macrinus*, , Rutgers, New Jersey 2008, s.19-23

¹⁹ Oktay Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, s.67

²⁰ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s.67

²¹*Herodian's Antioch's Roman History*, Edward C. Echols(trans.),University of California Press, Los Angeles 1961, 5.4.1-5.4.12

²² David Vagi, *Coinage and History of the Roman Empire. c.82B.C.-A.D.480*, Routledge, London 2105, vol.I, s.287-290

Severus Hanedanı yönetiminde olduğu yıllar içinde en karışık dönemi yaşamıştır. İmparator Macrinus'tan sonra yönetime gelen İmparator Elagabalus Roma İmparatorluk tarihinin gördüğü en değişik imparatorlardan biri olmuştur.²³ İmparator olduğunda 14-15 yaşlarındaydı ve Doğulu rahiplerin kıyafetlerine benzer kıyafetler giymekteydi.²⁴ Doğu'da yaşayan imparator Roma'ya döndükten sonra kadınsı ve eşcinsel davranışları Roma halkının ve en önemlisi annesi Julia Maesa'nın dikkatini çekmiştir.²⁵ Julia Maesa 13 yaşındaki kuzeni Bassianus Alexianus'u²⁶ imparatorun halefi olarak ilan ettirmiştir.²⁷ MS 222 yılında İmparator Elagabalus ve annesi Julia Maesa askerler tarafından öldürülmüş, başları kesilerek Roma sokaklarında sürüklenmiş ve imparatorun cesedi Tiber nehrine atılmıştır.²⁸ Elagabalus öldüğünde sadece 16 yaşındaydı.²⁹ Böylece krizden önceki son imparator Alexander Severus dönemine geçilmektedir.

I.ve II. yüzyıllarda veraset yüzünden çıkan anlaşmazlıklar kısa süreli de olsa iç savaflara neden olmuştur. Fakat III. yüzyıla gelindiğinde bu iç savaflar sürekli hale gelmiştir. MS 193-284 yılları arasında Roma İmparatorluğu yaklaşık 70'e yakın imparator değiştirmiştir. Bu imparatorların çoğu ya cinayete kurban gitmiş ya da savaş alanında öldürülmüştür. Bu yüzdendir ki bu dönem imparatorluk sınırlarını aşan istilacıların önünü kesmek kolay olmamıştır. Bu tez çalışmasındaki amaç; tarihi kaynaklardan yararlanıp elde edilen bilgileri birleştirerek Roma İmparatorluğu'nda III. yüzyılda meydana gelen sosyal ve ekonomik durumu araştırmak, cereyan eden siyasi olaylar karşısında dönem imparatorlarının yaptıklarını ortaya koymak ve konuyla ilgili farklı birçok kaynağı tek çatı altında toplayarak tek bir mercek altında incelemektir.

Tezin içerisinde öncelikle krizin başlanma sebepleri ve ardından kriz döneminde Roma İmparatorluğu'nu yönetmiş olan imparatorlar hakkında bilgiler verilmektedir. Sonraki bölümde III. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nda cereyan eden siyasi olaylar

---

²³ Warwick Ball, *Rome in the East: The Transformation of an Empire*, Routledge, London 2001, s.411-412

²⁴Faulkner,*Roma:Kartalların İmparatorluğu*, s.273

²⁵ T.E.Page, W.H.D.Roue, L.A.Post, E.H.Warmington(eds) ,*Dio's Roman History*, Earnest Cary(trans), Harvard Press, London 1955, s.437-489

²⁶ Gelecekte imparator olacak Severus Alexander

²⁷ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.271

²⁸ Grant, *The Severans: The Changed Roman Empire*, s.126-130

²⁹ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s.82

ve imparatorluğun yapmış olduğu savaşlar yer almaktadır. Son bölümde ise kriz döneminde imparatorluğun sosyal hayatı ile ilgili bilgiler verilmektedir.

Tezin kaynakçası Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün vermiş olduğu yazım kurallara uygun bir şekilde yazılmıştır. “Klasik Sisteme” uyumlu olarak hazırlanmış tezin kaynakçası alfabetik sıra ile verilmiştir. Ek olarak Eskiçağ Tarihi Bilim Dalında sıkça kullanılan antik kaynaklar için ise sayfa numaraları yerine kullanılan kitap cilt / bölüm / paragraf numaraları verilmiştir. Yazarı belli olmayan antik kaynaklar ise alfabetik sıra içerisinde dizilmiş ve isimleri yine italik verilmiştir. Tezin Ekler kısmında ise dönemle ilgili çeşitli görseller yer almıştır.

Tez çalışmasında kullanılan Rusça kaynaklar tarafımdan, kullanılan Almanca kaynaklar ise alanda uzman birinden alınan destek sayesinde çevrilmiştir.

Tez çalışmasında imparatorların yanında verilen tahtta kaldıkları tarihleri kapsamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANARŞİ / KRİZ DÖNEMİ İMPARATORLARI VE İÇ SAVAŞLAR

1.1. Krizden Önceki Son İmparator Alexander Severus(MS 222-235)

MS 222 yılında Roma İmparatorluğu tahtına çıkan Alexander Severus Severus Hanedanı'nın son imparatoru olmakla birlikte Roma'nın kaos döneminden önceki son imparatoru da olmaktadır.³⁰ Alexander Severus'un hayatında annesi Julia Mamaea ve büyükannesinin rolü büyük olmuştur. Bu iki kadın Alexander Severus'un 14 yaşındayken başlayan imparatorluk hayatında önemli söz sahibi olmuşlar.³¹ İmparator Alexander hiç bir zaman annesi ve büyükannesinin etkisinden kurtulmamış, en önemli iki reformunu da onların baskısı ile yapmıştır.³² İlk Reformu Devlet Meclisi yaratmaktır ki bu 16 kişilik Danışma Meclisi'nden ayrı 70 üyeli bir meclisin oluşturulmasıdır.³³ Diğer reformu *Senatus*³⁴ yararına olmuştur. *Praetor Prefectus*³⁵ seçilen şahıslar *Senatus* sınıfından seçilmesi şeklindeydi.³⁶ İmparator ve annesi bu karar ile o *Senatus*'u yanına çekmeyi umut etmiştir.

Alexander Severus'un hakimiyetinin ilk yılları sakin geçmiş, O imparator Elagabalus'un Emesa'dan³⁷ Roma'ya getirdiği kutsal siyah taş Emesa'ya götürmüştü³⁸, ölen büyük annesinin yerine annesi Julia Mamaea'yı *Augusta* mertebesine yükseltmiştir.³⁹ Askerlerine karşı her zaman saygılı olan imparator

³⁰ Colin Wells, *The Roman Empire*, Harvard University Press, London 1997, s.266

³¹ G.P.Gould (ed), *Historia Augusta: Volume II*, David Magie(çev), London, Harvard University Press, 1993, s. 179-180

³² Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Asım Baltacıgil (çev.), Cilt I, BFS Yayın Evi, , s. 172-177

³³ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 83-84

³⁴ M.Ö.509 yılında Roma Cumhuriyeti kurulduğu zamandan M.S.6. yüzyıla kadar imparatorlukta faaliyet gösteren *Senatus* "Yaşlılar Meclisi" de adlandırılıyor. İlk dönemler üye sayısı 300 olan Senato zamanla bu sayıyı 600'e kadar yükseltmiştir. Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 195-196

³⁵ Roma İmparatorluğu'nda consul'lere ordunun önünde gitmelerinde ötürü verilen statü. Gökçe H. Türkoğlu, *Roma Cumhuriyeti ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı*, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.11, S.2, 2011: s. 258-260

³⁶ Ensslin W., "The Senate and the Army", *CAH*, Vol.XII, Cambridge University Press, Cambridge 1939, s. 57-70

³⁷ Günümüz Suriye'de Humus şehiri

³⁸ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 722

³⁹ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 86

general ve *tribun*larına, askerlerine köle muamelesi yapmamalarını, kendine de “efendi” yerine sadece “imparator” denmesini emretmiştir.⁴⁰

Alexander Severus döneminde Doğu’da Part İmparatorluğu yerine daha güçlü bir imparatorluk olan Sasani İmparatorluğu⁴¹ ortaya çıkmıştır.⁴² MS 230-231 yılında Sasani İmparatoru Ardaşir Mezopotamya’ya gelmiş, Nisibis’i⁴³ zaptetmiş, Suriye ve Kapadokya’ya kadar ilerlemiştir.⁴⁴ Alexander Severus komutasındaki Roma ordusu Antiokheia’ya⁴⁵ yola çıkmıştır ve İlyrium’daki⁴⁶ garnizon lejyonuna gelerek burada askeri güç toplamıştır.⁴⁷ MS 232 yılında Alexander Severus sefer hazırlıklarını tamamlamış ve ordusunu üçe bölmüştür: sol kol Armenia’ya gitmeli, sağ kol güneydoğuya ilerlemeli ve imparatorun başında olduğu merkez ise Kuzey Mezopotamiya’ya gitmeliydi.⁴⁸ İmparator Alexander Severus merkezde başarısız olsa da sağ ve sol koldaki ordular başarılı olmuş, Roma ordusu I. Ardaşir’in aldığı imparatorluk topraklarını geri almıştır.⁴⁹

Roma’ya dönen imparator bu defa Cermenlerin Ren ve Tuna bölgelerine saldırdığı haberini almıştır ve Roma’da fazla kalmamıştır. MS 234 yılının başlarında annesi ile birlikte Roma ordusunun başında Roma’dan ayrılmıştır.⁵⁰ Cermen kabileler İlyricum’u tehdit etmeye başladığı zaman Alexander annesinin teşviki ile Cermenlerle antlaşma imzalamaya karar vermiştir.⁵¹ Para karşılığı antlaşma imzalayan imparator askerlerin ona olan itibarını ve güveninikaybetmiş ve ordunun yeni imparator arayışına girmesine sebep olmuştur.⁵² ‘Askeri Anarşi Dönemi’nin ilk imparatoru olan Maximinus Thrax, çoktan kendine güvenilir askerler toplamıştır.

---

⁴⁰ Brian J. Campbell, *The Emperor and the Roman Army.31B.C.-A.D.235*, Clarendon Press, England 1984, s.221-234

⁴¹ Sasani İmparatorluğu ile ilişkilerin ayrıntıları için çalışmamızın 35. sayfasına bk.

⁴² Abbasqulu Ağa Bakıxanov, *Gülüstani İrəm*, Xatun Plus nəşriyatı, Bakı 2010, s.38

⁴³ Günümüz Nusaybin

⁴⁴ Beate Dignas and Winter Engelbert Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s.19

⁴⁵ Günümüz Antakya

⁴⁶ Günümüz Dalmaçya Kıyıları

⁴⁷ Michael H. Dodgeon and Samuel N.C.Lieu(eds), *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars(A.D.226-363)*, Routledge, London 2002, s.15-25

⁴⁸ Aktiş, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s.89

⁴⁹ Pat Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, Routledge, London2001, s.62

⁵⁰ Campbell ., *The Emperor and the Roman Army.31B.C.-A.D.235*, s.53-54

⁵¹ Balsdon J.P.V.D., *Roman Women: Their History and Habits*, The Bodley Head, London 2000, s.110-111

⁵² Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.272-273

MS 235 yılında Alexander Severus ve annesi Mainz yakınında çadırlarında öfkeli askerler tarafından öldürülmüşler.⁵³

Alexander'in ölümü ile Severus Hanedanı son bulmuş, ordu imparatorlardan güçlü olduğunu göstermiş ve en önemlisi Roma İmparatorluğu "Kışla İmparatorları" ve ya "Askeri Anarşi Dönemi"ne resmen girmiştir.⁵⁴

1.2. Maximinus Thrax (MS 235-238)

"Askeri Anarşi" denilen dönemin ilk imparatoru Trakya Bölgesinden olan GaiusIulius Verus Maximinus Thrax olmuştur. İsmindeki Thrax kelimesinin anlamı da Trakyalı demektir.⁵⁵ Maximinus'un *Senatus*'a her hangi bir bağlılığı olmamıştır. Aynı zamanda o soylulardan nefret eden tam bir askerdir.⁵⁶ Zamanında İmparator Alexander Severus'un ordusunda Doğu ve Germania seferlerine katılmıştır.⁵⁷ Asker kökenli olması onun askerleri iyi tanmasına, ne istediklerini kolayca anlamasına yardımcı olmuştur. İmparator olur olmaz askerlerin maaşını iki katına çıkarması tesadüfi değildir. Ren ordusunun komutanı olan Maximinus, Alexander Severus öldürüldüğünde askerleri tarafından imparator ilan edilmiştir.⁵⁸ İmparator saltanatının çoğunu Tuna ve Ren nehirleri boyunca istilacı kabilelerle savaşarak geçirmiştir.⁵⁹ Ren Nehri boyunca yürümeden önce kendisine karşı düzenlenen bir komplonu alt etmek zorunda kalmıştır. Maximinus'un imparatorluğunu kabul etmeyen bir kısım senatör taraftarları ve kumandanları bir plan hazırlamışlardır: Maximinus Ren Nehri üzerindeki bir köprüden geçerken köprüyü yıkacak ve onun düşman eline geçmesini sağlayacaklardır.⁶⁰ Fakat suikast başarısız olmuş, Magnus isminde bir soylu sorumlu tutulmuş ve Maximinus komploculara kendilerini savunma fırsatı vermeden onları idam ettirmiştir.⁶¹ Maximinus'a karşı başka bir ayaklanma Osrhoen'li okçular tarafından olmuştur. Onlar Alexander Severus'a sadık

⁵³ Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, s. 63

⁵⁴ Valentine Nind Hopkins, *The Life of Alexander Severus*, Cambridge University Pres, Cambridge 1907, s. 239-240

⁵⁵ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 273

⁵⁶ Tim J. Cornell, *The Begining of Rome. Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars(c.1000-264 B.C.)*, Routledge, London 1997, s. 272

⁵⁷ G. P. Goold (ed), *Historia Augusta: Vol.II*, s. 315

⁵⁸ Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, s. 63

⁵⁹ Сергеев И. П., *Римская Империя в III веке нашей эры*, Майдан, Харьков 1999, s. 126

⁶⁰ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 161

⁶¹ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 96-97

kalmış askerlerdir ve Severus'un komutanlarından olan Quartinus'u imparator yapmak istemektedirler.⁶² Fakat Quartinus kendinden önceki komutan Macedo tarafından komploya kurban giderek öldürülmüştür. İşin enteresan tarafı da Macedo kendi seçtiği ve imparator olması için ikna ettiği adamı öldürtmüştür.⁶³ Bunu yaparak Maximinus'un güvenini kazanacağını düşünmekteydi. Fakat işler beklediği gibi gitmemiştir. Macedo Quartinus'un kafasını kesip imparatora yollamış, imparatora onu hain olmakla suçlayarak öldürtmüştür.⁶⁴ İmparator arkadaşına ihanet eden birinin gelecekte ona da ihanet edebileceğini düşünmüştür.

Maximinus MS 235 yılının yazında Ren üzerindeki köprüden geçerek Germania'ya girmiştir. Bu seferde imparatorun emri altında Osrboenian ve Armenia okçuları, Romalılar tarafından ele geçirilmiş paralı Part askerleri ile birlikte neredeyse tüm Roma askeri gücü olmuştur.⁶⁵ İmparator Maximinus geçtiği tüm yerleri yakıp yıkmaktaydı. Romalı askerlerle karşılaşan Cermenler bataklığa kaçmış, fakat Romalı askerler bataklığa girmek için tereddüt ettiklerinde ilk önce Maximinus kendisi bataklığa girmiş ve askerleri de peşinden gelmiştir.⁶⁶ Her iki taraftan da çok sayıda asker ölmüştür. Bu kara savaşı adeta bir deniz savaşını anımsatmaktadır.⁶⁷ Bu zaferden sonra imparator "*Germanicus Maximus*" unvanını, oğlu da "*Caesar*"⁶⁸ unvanını almıştır. Sonraki 2 yıl Maximinus Daclara ve Sarmatlara karşı savaşmış ve zaferin ardından "*Dacicus*" ve "*Sarmaticus*" unvanlarını da almıştır.⁶⁹ İmparator bu zaferleri yüceltmek ve yaymak için Roma'da *Curia*⁷⁰ önünde savaşın büyük bir tablosunu yaptırmıştır fakat ölümünün ardından tablo *Senatus* tarafından yakıtılmıştır.⁷¹

Hakimiyetinin son dönemlerinde askerleri Maximinus'tan şikayetçi olmuşlardır. Savaş durumu olmadığı halde Maximinus'un sadece ordu yararına hareket ettiğini söylemişler.⁷² Aynı zamanda Hristiyanlar da Maximinus'dan nefret etmekteydiler. Çünkü Alexander Severus Hristiyanlara kaşı dostça davrandığı halde

⁶²Штаерман Е.М. ,*Социальные основы религии Древнего Рима*,Наука,Москва 1987, с. 213

⁶³*Herodian's Antioch's Roman History*, 7.1.7.

⁶⁴ Aktiş, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 98

⁶⁵*Herodian's Antioch's Roman History*, 7.2.1.-7.2.2.

⁶⁶ Сергеев И. П.,*Римская Империя в III веке нашей эры*, с. 127

⁶⁷ Ronald Syme, *Emperors and Biography*, Oxford University Press, Oxford 1971, s. 180

⁶⁸ Iulius Caesar'ın soyadı olup sonrasındaki Roma imparatorlarınca unvan olarak kullanılan isimdir, ayrıca imparator yardımcıları için de kullanılmıştır.

⁶⁹Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 274

⁷⁰ Latince kelime anlamı "Kardeşler Topluluğu"dur. Roma İmparatorluğu'nda 4 meclisten biri

⁷¹ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 99

⁷²*Herodian's Antioch's Roman History*, 7.3.6.

Maximinus onların takibine girişen bir imparator olmuştur.⁷³ Halk İmparator Maximinus'a sadece 3 yıl dayanabilmiştir. İmparatora karşı Afrika eyaletinde büyük bir isyan patlak vermiştir. Bu isyanda Afrika halkı ilk defa eline silah almıştır. Ayaklanma bu şekilde gerçekleşmiştir:

Afrika'daki vali görevlerini ciddiyetle yerine getiren biri olmuştur. Son derece sert kararlar almaktaydı. İmparatora yaranmak için pek çok kanunsuzluklar yapmıştır.⁷⁴ Bu olaylar sırasında *Senatus* da Maximinus'un karşısında yer almıştır. Afrika eyaleti valisi I.Gordianus ve oğlu II. Gordianus'un isyan haberi imparatora ulaşmıştır. *Senatus* I.Gordianus'a destek vermiştir. Fakat Numidia valisi Capellianus imparatora sadık kalarak II.Gordianus'u savaşta yenerek öldürmüş ve bir süre sonra I.Gordianus intihar ederek ölmüştür.⁷⁵ Capellianus Afrika'nın içlerine doğru ilerleyerek Maximinus'un şeref amblemlerini tahrip eden önemli insanları öldürmüş, bazılarını da Afrika'dan kovmuştur. Çiftlikleri ve köyleri Maximinus'un öcünü almak adıyla yağmalamış ve yaktırıştır. Gerçek amacı askerlerin iyi niyetini kazanmak olan Capellianus imparatoru öldürecek olursa kendine sadık bir ordu toplayarak tahtta hak iddia edebilecekti.⁷⁶

Gordianus'ların ölüm haberi Roma'ya ulaştığında *Senatus* şaşkına dönmüştür. Hemen yeni bir plan hazırlayarak Pupienus ve Balbinus'u ortak imparator ilan etmişlerdir. Bu sırada Roma'ya doğru ilerleyen İmparator Maximinus çok sayıda Cermenleri de yanında getirmiştir.⁷⁷ Alpleri engelsiz bir şekilde geçmişlerdi. Ordu ovadayken imparatorun izcileri İtalya'nın o bölgedeki en büyük şehri olan Aquileia'nın kapılarını kapattığı haberini getirmişler. Şehrin iyi savunulduğunu gören imparator onlarla anlaşmanın iyi olacağına karar vermiştir.⁷⁸ Aquileia sakinleri eski konsüllerden olan Crispianus ve Meniphilus'u general olarak atamışlar,⁷⁹ ama konuşmalar Maximinus'un istediği gibi gitmemiştir. Şehre doğru ilerleyen Roma ordusu derin bir nehirle karşı karşıya kalmıştır. Ordudaki Cermenlerin bazıları nehre girmiş fakat atları ile birlikte boğularak ölmüşlerdir.⁸⁰ İmparator Maximinus'un

---

⁷³ Cornell, *The Begining of Rome. Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars*(c.1000-264 B.C.), s. 273

⁷⁴ Штаерман Е.М., *Социальные основы религии Древнего Рима*, s. 215

⁷⁵ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 274

⁷⁶ Herodian's *Antioch's Roman History*, 7.9.11.

⁷⁷ Сергеев И. П., *Римская Империя в III веке нашей эры*, s. 129

⁷⁸ Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine* , s. 67

⁷⁹ Штаерман Е.М. , *Социальные основы религии Древнего Рима*, c. 217

⁸⁰ Herodian's *Antioch's Roman History*, 8.4.3.

askerleri şehre girmek için köprü inşa etmişlerdir. Şehre girmeyi başaran askerler şehirlilerle çatışmış ve şehri alamamışlardır. Bu yenilgiden sonra Maximinus'un asker kimliği sorgulanmaya başlanmıştır. İmparator şehri terk edip Roma'ya da gidememiştir. Roma'da da *Senatus* I. Gordianus'un torunu olan III. Gordianus'u *Caesar* ilan etmiştir. Bu sırada Pupienus Maximinus'a karşı savaşa gönderildiğinden Balbinus Roma'da patlak veren iki ayaklanmayla tek başına mücadele etmek zorunda kalmıştır.⁸¹ Pupienus Maximinus ile karşılaşana kadar imparatorun kendi askerlerinden bazıları ona komplo kurmuştur. Askerler konuşmak amacı ile çadıra girerek imparatoru ve 23 yaşındaki oğlunu öldürmüşlerdir.⁸² İmparatorun başını kesen askerler onu Roma'ya yollamışlardır. Maximinus Thrax'ın ölümü ile imparatorluktaki iç savaş sona ermemiştir.⁸³

1.3. Pupienus ve Balbinus (MS 238)

Gordianus isyanlarının zamansız sona ermesi *Senatus*'u korkuya salmıştır. *Senatus* Gordianus'lara desteğini açık bir şekilde gösterdikleri için İmparator Maximinus Roma'ya geldiklerinde ondan merhamet beklememişlerdir. Başarısız isyandan sonra *Senatus* Capitolium'daki Jüpiter Optimus Maximus Tapınağı'nda bir araya gelerek Maximinus'a meydan okumaya karar vermiş ve kendi içlerinden eski iki senatörü imparator seçmişlerdir.⁸⁴ Marcus Cladius (Pupienus) ve Decius Caelius Calvinus Balbinus, ikisi de yaşlıdır ve seçkin kariyere sahiplerdir.⁸⁵ *Senatus*'un bu kararına ilk itiraz Roma halkından gelmiştir. Halk imparatorun senatörler arasından değil halk arasında sevgi kazanmış Gordianus'lardan olmasını istemekteydi.⁸⁶ *Senatus* I. Gordianus'un torunu III. Gordianus'u *Caesar* ilan etmek zorunda kalmıştır.⁸⁷ Bu sırada Pupienus Maximinus savaşmak için Roma'dan ayrılmıştır. Balbinus ise Roma'da iki isyan bastırmıştır.⁸⁸

---

⁸¹ Akşit, *Roma imparatorluk tarihi*, s.108

⁸² Matthew Bunson, *Encyclopedia of the Roman Empire*, Fact on File, New York 2002, s.360

⁸³ Leley Adkins and Roy A. Adkins, *Handbook to Life in Ancient Rome*, Fact on File, New York 2004, s.26-27

⁸⁴ David Potter, *Emperors of Rome*, Quercus, London 2008, s.155

⁸⁵ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s.163

⁸⁶ Сергеев И. П., *Римская Империя в III веке нашей эры*, s.163

⁸⁷ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.274

⁸⁸ Syme, *Emperors and Biography*, s.173

Balbinus asil soydan gelmektedir. İki kere *consul*⁸⁹ olmuş ve sayısız eyaletlerde valilik yapmıştır. Fakat askeri bilgisi sivil idareciliği gibi kuvvetli olmamıştır.⁹⁰ Pupienus ise tam tersi, aşağı tabakadan olmuştur. Sarmatlarla savaşmış ve Cermenlerle de iyi sonuç veren bir savaşa katılmıştır. *Tribun*⁹¹ ve *Praetor*'luk⁹² yapmış, Bithynia'da, Yunanistan da ve Gallia Narbonensis'te vali olmuştur.⁹³

Pupienus, İmparator Maximinus ile karşılaşmayı hayal etmekteydi. Fakat O Aquileia'ya varmadan Maximinus öldürülmüştür. İmparator Maximinus'un öldürülmesi Pupienus'un hanesine yazılmıştır. *Senatus* ve halk Pupienus'u bir zafer kazanmış gibi karşılamıştır.⁹⁴ İki imparator iyi düzenlenmiş şekilde hüküm sürerek halktan saygı görmüş, onların sevgisini kazanmışlar, ama askerler bu iki imparatorlardan hiç de memnun olmamıştır.

Halka iyi görünen imparatorların aralarında aslında soğuk bir savaş olmaktadır. Balbinus soylu olmasından ve iki dönem *Consul*'luk yapmasından dolayı kendini daha üstün görmekteydi. Ona karşın Pupienus da Roma valisi olarak hizmet verdiğinden iyi bir üne sahip olduğu için tek başına imparator olmayı hak ettiğini düşünmekteydi. Bu rekabet onların çöküntüsünün temeli olmuştur.⁹⁵ Her iki imparator yaşanabilecek suikasta karşın amaçlı Cermen askerlerle dolaşmaktaydılar. *Praetoriani*⁹⁶ doğru zaman kollamaktaydılar. MS 238 yılının Mayıs ayının başında istedikleri fırsatı ele geçiren askerler yaşlı imparatorları yakalamışlar. Roma sokaklarında çıplak soyulan Pupienus ve Balbinus dövülmüş, sakat bırakılmıştır.⁹⁷ En sonunda *Praetoriani* onları öldürerek cesetlerini sokakta bırakmışlardır. Doksan dokuz gün Roma tahtında kalan imparatorların yerine *Praetoriani* III. Gordianus'u imparator ilan etmişlerdir.⁹⁸

---

⁸⁹ Roma Cumhuriyet Dönemi'nde biy yıllık süresi ile paylaşan yüksek kademeli 2 memurdan biridir.

⁹⁰ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 106

⁹¹ Halkın haklarını devlet ve *Senatus* 'a karşı koruyan kişilerdir.

⁹² Roma İmparatorluk Dönemi'nde adli işlerden sorumlu memur

⁹³ Штаерман Е.М. , *Социальные основы религии Древнего Рима*, s. 217

⁹⁴ *Herodian's Antioch's Roman History*, 7.8.8.

⁹⁵ *Herodian's Antioch's Roman History*, 8.8.4.

⁹⁶ Roma İmparatorluğu'nda imparatorların kişisel güvenliklerini sağlamak için oluşturulmuş özel birliklerdir.

⁹⁷ *Chronicle of the Roman Empire*, s. 164

⁹⁸ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 274

1.4. III. Gordianus (MS 238-244)

III. Gordianus Afrika valisi M.Antonius Gordianus RomanusAfricanus'un torunudur.⁹⁹ III. Gordianus tahta çıktığında sadece 13 yaşındaydı. Bundan dolayı imparatorluk *Praetor Praefectus C. Furius Sabinius Aquila Timesitheus* tarafından yönetilmekteydi.¹⁰⁰ Timesitheus 50 yaş civarındaydı ve muhtemelen Anadolu kökenliydi. MS 238 yılında Maximinus aleyhine isyana da katılmıştır.¹⁰¹ Timeitheus kendi kızıyla III. Gordianus'un evlenmesini de ayarlamıştır. O ve kendi gibi düşünen teğmenleri¹⁰² Severan monarşi sistemini yeniden kurma çalışmalarını sürdürmüşlerdir.¹⁰³ Timesitheus Perslere karşı bir keşif gezisi için planlar yapmaya başlamıştır.

III. Gordianus MS 238 yılının başlarında III. Augusta *legio*'yu¹⁰⁴ ortadan kaldırmıştır. Bunun sebebi ilk iki Gordianus'un ölümünde bu *legion*'unelinin olmasını düşünmesiydi. Subay ve askerleri ağır cezaya uğramadan diğer ordulara nakledilmiştir.¹⁰⁵ III. Gordianus'un yaklaşık altı yıllık saltanatı kendinden önceki ve kendinden sonraki yıllara nispeten oldukça sakin geçmiştir. İmparatorun başlıca sorunu Sasani imparatoru I.Şapur olmuştur.¹⁰⁶ III. Gordianus MS 242 yılı bahar aylarında saldırıya geçmek için hazırlanmıştır. Bu zaman Roma'da Athena Promakhos'un onuruna düzenlenen oyunlar 700 yıl önceki Pers-Yunan düşmanlığını canlandırmayı amaçlayan sembolik bir gösteri olmuştur. İmparator Sasani seferini atalarının geleneğine başvurarak Ianus Tapınağı'nın kapılarını açmak suretiyle halka duyurmuştur.¹⁰⁷ Timesitheus'un yaptığı hazırlıklar sonucu Gordianus MS 242 yılında ordunun başında sefere çıkarak aynı yıl Antiokheia'ya gelmiştir.¹⁰⁸ Gordianus şehri Sasanilerden almıştır.¹⁰⁹ Antiokheia'yı aldıktan sonra Gordianus'un ordusu Doğu'ya

⁹⁹ Syme, *Emperors and Biography*, s. 164

¹⁰⁰ Henry Stuart Jones, *The Roman Empire, B.C. 29-A.D. 476*, G. P. Putnam's Sons, London 1908, s. 287

¹⁰¹ John Drinkwater, Maximinus to Diocletian and the "Crisis", *CAH*, vol. XII, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 34

¹⁰² En önde gelenleri atlı kardeşler olan C.Julius Priscus ve gelecekte imparator olacak Philippus olmuştur.

¹⁰³ Fik Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, Gürkan Ergin(çev.) ,Homer Yayınları, İstanbul 2006,s. 96

¹⁰⁴ Roma vatandaşlarından oluşturulan Roma ordusu

¹⁰⁵ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 110

¹⁰⁶ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 96

¹⁰⁷ Mehmet Ali Kaya, III. Gordianus'un Pers (=Sasani) Seferi: Güzergah, Savaşlar ve İmparatorun Ölümü, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c.XX (1), Temmuz 2015, s. 106

¹⁰⁸ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 165

¹⁰⁹ Goold (edt), *Historia Augusta:Volume II*, s. 320

yönelmiştir. MS 243 yılının baharında Fırat nehrini Zeugma'dan geçerek Carrhae'yi Sasanilerden geri almışlar,¹¹⁰ daha sonra Fırat nehri boyunca geriye dönmeden ve Ctesiphon'a ilerlemeden önce Nisibis ve Singara'ya gitmişlerdir. MS 243 yılında günümüz Ceylanpınar yakınlarında bulunan Resaena'da Gordianus ve Şapur karşı karşı gelmiştir.¹¹¹ Savaş sonucunda Nisibis, Singara ve Edessa tekrar Roma idaresi altına girmiştir.¹¹² Bu zaferden sonra Roma ordusu Sasani başkenti Ctesiphon'a ilerlemek üzereyken MS 243 yılında Timesitheus aniden hastalanarak ölmüştür.¹¹³ Onun yerini Philippus Arabus olarak bilinen Philippus almıştır.¹¹⁴ Bu III. Gordianus için sonun başlangıcı olmuştur.

MS 244 yılının Şubat ayında Roma ordusu Asur'a girmiş ve Ctesiphon'a yakın Fırat nehrinin sol yakasında Mesiche¹¹⁵ civarına gelmişlerdir.¹¹⁶ Mesiche savaşı¹¹⁷ sonucunda I.Şapur'un ordusu galip gelmiş, III. Gordianus başkente ulaşmadan geri püskürtülmüştür.¹¹⁸ Bu savaş hakkındaki bilgilerimizin kaynağı olan Sasani kralı I.Şapur'un Persce, Partça ve Yunanca kaleme aldirdığı üç dilli yazıtı bugün ki İran'da Nakş-i Rüstem yakınında 1936 yılında keşfedilmiş ve bilim çevrelerinde Rostovtzeff tarafından verilmiş olan "Res Gestae Divi Saporis" adıyla yaygın olarak tanınmıştır.¹¹⁹

Timesitheus'un yerine geçen Philippus gözünü Gordianus'un yerine dikmiştir. Gordianus'u askerlerin gözünden düşürmeye çalışmaktaydı. Ctesiphon'daki ordu Philippus'un tahılın gecikmesi ile ilgili uydurduğu yalana inanarak Gordianus'un artık imparatorluk için yetersiz olduğunu düşünmüşlerdir.¹²⁰ Aslıdaysa her şey Philippus'un suçuydu. O bilerek tahıl gemilerinin rotasını değiştirerek Gordianus'a böyle bir komplo kurmuştur.¹²¹ Philippus'un bu basit komplosu işe yaramış, askerler itiraza başlamıştır. Onlar daha yeterli birini imparator olarak görmek istemekteydiler.

---

¹¹⁰Michael Deniz Yılmaz, *Zeugma: Roma Lejyonları ve Madeni Teçhizatları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ondokuz mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2015, s. 12

¹¹¹ Rhesaina savaşı ile ilgili ayrıntılar için çalışmamızın 36. sayfasına bk.

¹¹² Dignas and Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, s.22

¹¹³ Drinkwater, Maximinus to Diocletian and the "Crisis", *CAH*, s. 36

¹¹⁴Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 97

¹¹⁵ Günümüz Irak'taki Felluce

¹¹⁶ Drinkwater, Maximinus to Diocletian and the "Crisis", *CAH*, s. 35

¹¹⁷ Mesiche savaşı ile ilgili ayrıntılar için çalışmamızın 36. sayfasına bk.

¹¹⁸ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 165

¹¹⁹ Kaya, III. Gordianus'un Pers (=Sasani) Seferi: Güzergah, Savaşlar ve İmparatorun Ölümü, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, s. 165

¹²⁰ Stewart Irvin Oost, "The Death of the Emperor Gordian III", *Classical Philology*, 1958, Vol.53 (2), s. 107

¹²¹Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 97

Bu sırada Gordianus askerlerine çok yanlış bir konuşma yapmaktaydı. Askerlerine kimi imparator olarak istediklerini sormuş, askerler de Philippus'u göstermişlerdir. Böylece Gordianus bir kumar oynamış ve kaybetmiştir.¹²² Askerler yeni imparatorlarını seçmiş ve Gordianus'u öldürmüşler, fakat kısa bir zamandan sonra yaptıklarından pişman olarak önce Gordianus için Roma ve Sasani sınırında bir mezara yapmış, daha sonra ise kemikleridikkatli bir şekilde Roma'ya götürmüşlerdir.¹²³

III. Gordianus'un ölümü ile ilgili bir diğer fikir ise onun Sasani seferi sırasında bir savaşta, muhtemelen Mesiche'de atından düştüyü ve kalçasına aldığı darbe sonucu öldüğüyönündedir. Bişapur'daki kaya rölyefi de Gordianus'un hayatını Sasani-Roma çatışmaları sırasında kaybettiğini kanıtlar niteliktedir. I.Şapur'un atının ayakları altında duran figür III. Gordianus olarak betimlenir. Sasanilerin zafer rölyeflerinde yere uzanmış bir figür her zaman ölü bir rakibi sembolize etmektedir.¹²⁴

Nasıl ölürse ölsün, sonuç olarak askerler yine kendi istedikleri birini imparator ilan etmişlerdir.

1.5. Philipuus Arabus (MS 244-249)

III. Gordianus'un ardından Roma tahtına geçen imparatorlar hakkında kaynak yetersizliğinden dolayı pek fazla bilgi edinemiyoruz. Ana kaynak olan *Historia Augusta*'da bile aralarında Philippus ve Decius'un da bulunduğu bazı imparatorlar hakkında bilgi bulamamaktayız.¹²⁵ Bundan dolayı Aurelius Victor, Lactantius, Eusebius ve Zosimus gibi antik yazarların eserlerinde de kısa dönem imparator olmuş askerler hakkında bilgi edinemiyoruz.¹²⁶ Muhtemelen bunlar imparatorluğun farklı bölgelerinde askerleri tarafından imparator ilan edilmiş, fakat kısa bir zamanda hükümranlıklarına son verilmiştir. Bilinen şudur ki III. Gordianus'tan sonra tahta geçenler içinde kalıcı olan Marcus Julius Philippus olmuştur. O Suriye'nin belirsiz bir kasabasından gelmektedir, fakat daha sonra o kasaba büyük bir maliyetle

¹²² Goold (ed), *Historia Augusta: Volume II*, s. 321

¹²³ Bunson, *Encyclopedia of the Roman Empire*, s. 246

¹²⁴ B.C.Dermot, "Roman Emperors in the Sassanians Reliefs", *JRS*, 1954, 44, s. 780

¹²⁵ Peter Parsons, "Philippus Arabs and Egypt", *The Journal of Roman Studies*, vol.57, No.1/2, 1967, s. 134-141

¹²⁶Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 98

Philippolis olarak yeniden inşa edilecektir.¹²⁷ Philippus imparator olduktan sonra henüz yedi yaşında olan oğlu M.Julius Severus Philippus'u *Caesar*¹²⁸, kardeşini de *Praefectus* ilan etmiştir.¹²⁹ Philippus hemen Ctesiphon'dan Roma'ya dönmek istemiştir. Çünkü *Senatus*'da iktidarını tanıtmak istemekteydi. Bundan dolayıdır ki MS 244 yılında I.Şapur ile sözlü antlaşma yapmıştır.¹³⁰ Philippus Arabus'un imparatorluk dönemi anarşiyi doğurmuş olan çelişkilerin düğüm noktasını temsil etmiştir. Sasanilerle yapılan bu barışı imparatorluğun yeni düşmanları olan Avrasya'nın derinliklerinden göç eden halkların Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını zorladıkları Tuna Nehri havzasında 3 yıl sürecek olan bir savaş izleyecekti.¹³¹ Philippus Roma'ya döndüğünde *Senatus*'a III. Gordianus'un bir hastalıktan öldüğünü söylemiş ve Gordianus'un Tanrılar arasında sayılması gerektiğini bildirmiştir. Cesedini Roma'ya getirmiş ve şerefine bir abide diktirmiştir.¹³²

Roma'da olduğu sırada devlet işlerindeki aksamaları gidermeye çalışan imparator¹³³ sürgün cezası alanlar için çıkarttığı af fermanı ve sivil halkın hakları hakkında kararları *Codex Justinianus*'ta¹³⁴ bulunmaktadır. Fakat imparator vergilerin ağırlığı sebebiyle halkın meşru haklarına karşı maruz kaldıkları haksızlıklara mani olamamaktaydı.¹³⁵

Philippus Sasanilerle barış yaparak durumu kısmen düzeltse de Tuna Nehri sınırlarına gelen kabilelerle başı dertteydi. Dacia kabilelerinden Carpların Tuna'yı geçerek Roma topraklarına saldırmaları üzerine Roma'dan ayrılarak MS 246 yılında Dacia'ya hareket etmiştir.¹³⁶ Carpları yenmiş ve bu zaferin ardından "*Carpicus Maximus*" unvanını almış, Dacia'ya para basma hakkı vermiştir.¹³⁷ MS 247 yılının Temmuz ya da Ağustos ayından *Caesar* unvanı verdiği oğluna *Augustus* unvanı vermiştir.¹³⁸ Philippus'un imparatorluğu dönemindeki en önemli olay MS 248 Nisan ayında Roma şehrinin 1000. yıl kutlamasının olmasıydı. Kutlamalar sırasında

¹²⁷ Goldsworthy, *How Rome Fell: Death of a Superpower*, s. 93

¹²⁸ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 117

¹²⁹ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 98

¹³⁰ G. C. Brauer, *The age of Soldier Emperors: Imperial Rome, AD 244 – 284*. New Jersey 1975, s. 10, Sasanilerle ilgili bk.

¹³¹ Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*

¹³² David Potter, *The Roman Empire at Bay A.D.180-395*, Routledge, New York 2014, s. 234-235

¹³³ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 275

¹³⁴ Roma Hukuku Külliyatı

¹³⁵ Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, s. 216

¹³⁶ Aktiş, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 112

¹³⁷ Dignas and Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, s. 120

¹³⁸ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 167

Moseia¹³⁹ ve Pannonia'da¹⁴⁰ askerler Tiberius Claudius Marinus Pacatianus'u imparator ilan etmişler,¹⁴¹ aynı zamanda Doğu'da kendilerini imparator ilan eden başkaları da olmuştur. Fakat kısa süre içinde Pacatianus askerleri tarafından öldürülmüş, diğerleri de hiçbir zaman Philippus'la rekabet edecek kadar güçlü olmamışlardır.¹⁴² Tuna eyaletlerini de Got'lar tehdit etmekteydi.¹⁴³ Philippus belki de hayatının hatasını yaparak MS 249 yılında Decius'u Moesia ve Pannonia eyaletlerine *Praefectus urbi*¹⁴⁴ olarak atamış ve Goth'larla mücadeleye de kendi yerine onu göndermiştir.¹⁴⁵ Decius Gotlara karşı zaferler kazanarak askerlerin gözünde yükselmiştir.

MS 249 yılının Haziran ayında askerler zorla Decius'a imparatorluğu kabul ettirmişlerdir. Decius Philippus'tan anlayış beklemekteydi. Roma'ya vardığında Philippus'un kendi isteği ile imparatorluk alametlerini bırakacağını düşünmüştür,¹⁴⁶ fakat işler Decius'un istediği gibi gitmemiştir. Philippus Decius'a karşı bir ordu toplamış, MS 249 yılının Eylül ayında iki ordu Makedonya'daki Beroca'da karşı karşıya gelmişlerdir.¹⁴⁷ Bazı kaynaklar orduların Kuzey İtalya'daki Verona'da karşılaştıklarını yazmaktadır.¹⁴⁸ Savaşta Philippus'un askerleri taraf değiştirerek Philippus ve oğlu Genç Philippus'u öldürmüşlerdir.¹⁴⁹ Böylece Philippus'un hakimiyeti sona ermiştir.

1.6. Decius (MS 249-251)

Gaius Messius Quintus Decius muhtemelen MS 201 yılında (bazı kaynaklarda M.S.190 yılında)¹⁵⁰ Sirmium yakınındaki Budalia'da senatör bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur.¹⁵¹ Decius hakkında bildiklerimiz diğer asker imparatorlardan

¹³⁹ Günümüz Makedonya, Bulgaristan ve Sırbistan'ın kuzey kesimi

¹⁴⁰ Günümüz Macaristan'ın batı, Avusturya'nın doğu, Hırvatistan ve Slovenya'nın ise kuzey kesimlerinin bir bölümünü kapsamaktadır.

¹⁴¹ Potter, *Emperors of Rome*, s. 157

¹⁴² Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 276

¹⁴³ Goth istilaları ile ilgili ayrıntılar için çalışmamızın 39. sayfasına bk.

¹⁴⁴ Roma İmparatorluğu'nda Şehir Valisi

¹⁴⁵ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 168

¹⁴⁶ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarih*, s. 123

¹⁴⁷ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 168

¹⁴⁸ Teki, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 276

¹⁴⁹ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 98

¹⁵⁰ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 276

¹⁵¹ Adkins and Adkins, *Handbook to Life in Ancient Rome*, s. 28

fazladır. Bunun sebebi Hıristiyanlara karşı düzenlediği sistematik zulümlerdir.¹⁵² Ailesi İtalya değil Balkan kökenlidir. Decius imparator olmadan önce Moesia ve Pannonia'da vali olarak çalışmış¹⁵³ ve imparator Philippus'un son yıllarında Roma şehrine *Praefectus urbi* atanmıştır.¹⁵⁴ Decius Balkan bölgesinden olan ilk imparatorudur.¹⁵⁵ MS 249 yılında imparator olduktan sonra yaptığı ilk işlerden biri İmparator Augustus (MÖ 27- MS 14)'tan sonra tüm imparatorların en iyisi olan Trajan (MS 98-117)'ın şerefli ismini almak olmuştur.¹⁵⁶ Decius'un imparatorluğunun ilk yılı sulh ve yeniden düzenleme devri olmuş ve o 28 yıl hizmet etmiş olan askerleri terfi ettirmiştir.¹⁵⁷ Bunun sebebi onun askerlerin hayatını ve kendinin de asker olmasından dolayı onlara nasıl davranılacağını bilmesi olmuştur. Aynı zamanda imparator başkentte aktif bir inşaat işine başlamıştır. Yıkıcı bir yangından sonra *Collesium*'u ve Tuna nehrinin Güney kıyıları boyunca yollar ve köprüleri onarmıştır.¹⁵⁸ Decius MS 250 yılında genç yaşta olan oğulları Herennius ve Hostilianus'u *Caeser* yapmış, MS 251 yılının başlarında özel bir memuriyet yaratarak gelecekte imparator olacak Valerianus'u bu göreve atamıştır.¹⁵⁹

Decius dönemini incelerken karşımıza iki önemli mesele çıkmaktadır: bunlardan biri Tuna nehrini geçerek Roma'ya saldıran Goth'lar¹⁶⁰, ikincisi organize olmuş bir yapı olarak meydana çıkmış Hıristiyanlık. Eğer Hıristiyan kaynaklara inanırsak imparatorluk çaığında Hıristiyanların zulmü Decius döneminde başlamıştır.¹⁶¹ Eusebius tarihi Philippus Arabus'un kendisinin Hıristiyan olduğunu iddia ettiği yönündeki belirsizliklerle doludur. Eğer bu doğruysa Decius'un zulmü önceki rejime olan tepkisi olarak düşünülebilir.¹⁶² MS 249-251 yılları arasında imparatorluktaki Hıristiyanları ifşa etmek için bir ferman hazırlatmıştır. Fermana göre tüm vatandaşların Roma tanrılarına kurbanlar sunmaları gerekmektedir.¹⁶³ Bazı Hıristiyanlar kurban sunmayı kabul etmemiş ve öldürülmüşler, dönemin Roma'daki

---

¹⁵² Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 100

¹⁵³ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 168

¹⁵⁴ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 125

¹⁵⁵ Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, s. 217

¹⁵⁶ Julian Bennett, *Trajan Optimus Princeps., A Life and Times*, Indiana University Press, London and New York 1997, s. 237

¹⁵⁷ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 125

¹⁵⁸ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 169

¹⁵⁹ J.B.Rives, "The Decree of Decius and the Religion of Empire" *JRS* 89, 1999, s. 135-136

¹⁶⁰ Goth istilası ile ilgili ayrıntılar için çalışmamızın 39. sayfasına bkznz.

¹⁶¹ Olivia F. Robinson, *Repressionen gegen Christen in der Zeit vor Decius-noch immer ein Rechtsproblem*, vol.112, 1995, s. 352

¹⁶² Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 169

¹⁶³ Rives, "The Decree of Decius and the Religion of Empire" *JRS* 89, s. 137

papası Fabianus da öldürülenlerin arasında olmuştur.¹⁶⁴ Decius bir nevi Roma Panteonu'nun diğer tanrılardan üstünlüğünü göstermek istemiştir.¹⁶⁵ Decius Hıristiyanlara karşı en büyük katliamı Carthage (Kartaca) ve İskenderiye'de gerçekleştirmiştir.¹⁶⁶ Bu sırada Roma'da ikinci veba salgını¹⁶⁷ olan Cyprian vebası patlak vermiştir.¹⁶⁸ Hıristiyanlara göre vebanın Carthage'de başlaması Tanrının Decius'a bir belası olmuştur.¹⁶⁹ Decius'un imparatorluğu iki sene olsa da Hıristiyanlar onun yaptıklarını asla unutmayacaktır.

Diğer kriz imparatorları gibi Decius döneminde de imparatorlukta isyanlar olmuştur. Suriye ve Kapadokya'daki isyanlar Philippus döneminde başlamış ve Decius zamanı da devam etmiştir.¹⁷⁰ MS 250 yılında Galya'da bir iç savaş çıkmış ve imparatorun buraya gelip gelmediği bilinmemekle birlikte isyan bastırılmıştır.¹⁷¹ Decius MS 250 yılının sonunda Gotlarla savaşırken Roma'da *Senatus aristokratları*'nın bir üyesi olan Julius Valens Licinianus tarafından isyan başlatılmış ve kısa zaman sonra infazla son bulmuştur.¹⁷² Decius iki senelik imparatorluğu döneminde hem Gotlarla, hem de iç savaşlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Decius'un sonunu getiren Got savaşları olmuştur. Önceleri Gotlara karşı savaşlar kazanmış, Arbikus'taki savaşta tuzağa düşerek öldürülmüştür.¹⁷³ Savaş alanında ölen ilk kriz dönemi imparatoru olan Decius'un oğlu Herennius Etruscus'da öldürülmüştür.¹⁷⁴ Decius'un ölümü kahramanca olabilir, ama gereksiz ve başarısız olmuştur. Bu Decius Trajan'ın saltanatını özetlemektedir.¹⁷⁵

---

¹⁶⁴Robinson, *Repressionen gegen Christen in der Zeit vor Decius-noch immer ein Rechtsproblem*, s.358

¹⁶⁵ Potter, *Emperors of Rome*, s. 161

¹⁶⁶ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 170

¹⁶⁷ İlk salgın MS165-180 yılları arasında olmuştur. Antonius salgını adlanan hastalığı Yakın doğu'dan askerler Roma'ya getirmişlerdir.

¹⁶⁸ Cyprian vebası ile ilgili ayrıntılar için çalışmamızın 52. sayfasına bk.

¹⁶⁹ F.S.Salisbury and H.Mattingly, "The Reing of Trajan Decius", *JRS 14*, 1924, s. 1-10

¹⁷⁰ H.A.Pohlsander, "Did Decius Kill The Philippi?" *Historia XXXI*, 1982, s. 213-222

¹⁷¹ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s.128

¹⁷² Rives, "The Decree of Decius and the Religion of Empire" *JRS 89*, s. 144

¹⁷³ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 277

¹⁷⁴ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 277

¹⁷⁵ Salisbury and Mattingly, "The Reing of Trajan Decius", *JRS 14*, s. 23

1.7. Gallus ve Amelianus

1.7.1. Gallus (MS 251-253)

Decius ve oğlu Gotlarla savaşta yenilgisinden sonra mağlup olmuş Roma ordusu Gaius Vibius Trebonianus Gallus'u imparator olarak seçmişlerdir.¹⁷⁶ Decius'un ordusu Gotlarla son savaşına girerken Gallus'un başında olduğu ordu yerinden kımıldamamıştır. Gallus'un Gotlarla gizli bir antlaşma mı yaptığı, yoksa savaşın kargaşasında bir fırsatın kokusunu mu aldığı belli değildir.¹⁷⁷ Etrüsk kökenli bir aileden gelen Gallus MS 206 yılında Perusia'da doğmuştur. Siyasi kariyeri çok iyi olmuştur. Bir senatör olan Gallus *Consul*'luk yapmıştır. MS 250 yılında Moesia valisi olarak atanmış ve Decius döneminde Gotlarla savaşmıştır.¹⁷⁸ Askerler tarafından çok sevilen biri olmuştur. Decius öldükten sonra Gallus Gotlarla antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Antlaşmanın şartları Roma açısından fazla ağır olmuştur.¹⁷⁹ Gotlar büyük bir ganimet kazanmışlar, fakat Roma için asıl ağır olan soylu birçok Romalı tutsağın Gotlarda kalmasıdır.¹⁸⁰ Gallus Roma'ya dönmüş, *Senatus* ve Roma halkının Decius'un ölümünde onu suçlayacakları korktuğu için Roma'ya gelir gelmez ilk olarak Decius'un küçük yaştaki oğlunu *Agustus* mertebesine yükseltmiştir,¹⁸¹ fakat Decius'un oğlu Hostilianus MS 251 yılında muhtemelen veba yüzünden ölmüş ve Gallus kendi oğlu Volisianus'u onun yerine *Augustus* yapmıştır.¹⁸² Gallus Roma'da veba salgınıyla uğraştığı zaman Doğu sınırında Sasani kralı I.Şapur MS 252 yılında Roma eyaletlerine karşı yeni bir sefer başlatmıştır.¹⁸³ Diğer yandan da Gotlar antlaşmayı bozarak Tuna nehrini geçip Moesia ve Trakya'ya girmişlerdir.¹⁸⁴ Veba Roma'yı kasıp kavurmaktadır. Gallus vebanın kurbanları için uygun cenaze törenleri düzenlemiş, cenaze töreni yapamayan fakirler de dahil olmak üzere halkın sevgisini kazanmaya çalışmıştır.¹⁸⁵ Hristiyanlara

¹⁷⁶ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 170

¹⁷⁷ Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s. 278

¹⁷⁸ Drinkwater, Maximinus to Diocletian and the "Crisis", *CAH*, vol. XII, s. 52

¹⁷⁹ Herwing Wolfram, *History of Goths*, Thomas J. Dunlap (trans), Berkley Press, California 1988, s. 341

¹⁸⁰ Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, s. 272

¹⁸¹ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 129

¹⁸² Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 101

¹⁸³ I.Şapur'un istilaları ile ilgili ayrıntılar için çalışmamızın 36-38. sayfasına bk.

¹⁸⁴ Zosimus: *New History. A Translation with Commentary (Byzantina Australiensia 2)*, Ronalds T. Ridley (çev), Australian Association for Byzantine studies, Sydney 1984, s. 1.23

¹⁸⁵ George C. Brauer, *The Age of Soldier Emperors*, Park Ridge, New York 1975, s. 61

karşı baskının devam etmesi de MS 252 yılında Papa Cornelius'un tutuklanmasından anlaşılmaktadır.¹⁸⁶

Tuna sahillerinde Got istilasına karşı Gallus'un hiçbir şey yapmadığını gören Aşağı Moesia valisi Amelianus ordu toplayarak Gotlara karşı bir zafer kazanmıştır.¹⁸⁷ Bu zaferden sonra askerler Amelianus'u imparator ilan etmişler ve yeni imparator Roma'ya doğru harekate geçmiştir.¹⁸⁸ Amelianus'un Roma'ya gelmesini engellemek için Gallus ve oğlu Volisianus kuzeye doğru yürümüşler, Gallus Valerianus'tan ordusu ile yardıma gelmesini istemiş, fakat yardım takviyesi gelmeden Amelianus'un ordusu ile karşılaşmıştır.¹⁸⁹ İki imparator Roma'nın kuzeyinde İnteramna'da karşı karşıya gelmişlerdir.¹⁹⁰ Gallus'un askerleri az olduklarını ve imparatorlarının yetersiz olduklarını düşünerek Amelianus tarafına geçmiş ve Gallus ve oğlunu öldürmüşlerdir.¹⁹¹

1.7.2. Amelianus (MS 253)

Yaklaşık 207 yılında Mauretania'da doğmuş Amelianus hemen hemen Gallus'la aynı yaştadır.¹⁹² Amelianus Gallus döneminde Moesia valisi olarak atanmış, Gotlara karşı zafer kazanmış ve Gotların esir aldığı bazı önemli kişileri geri almıştır.¹⁹³ Bu başarıları sayesinde MS 253 yılında ordusu tarafından imparator ilan edilmiştir,¹⁹⁴ fakat Amelianus *Senatus* tarafından vatan hainliğine (hostis publicus) mahkum edilmiştir.¹⁹⁵ Gallus'un öldüğünü haber alan Valerianus da Raetia'da askerleri tarafından imparator ilan edilmiştir.¹⁹⁶ Valerianus ölen imparator Gallus'a sadıktır ve onun intikamını almak istemiştir. Ordusu ile Roma'ya yürümüş ve Amelianus'un ordusu ile karşılaşmamıştır. Gallus da olduğu gibi Amelianus da kendi ordusu tarafından öldürülmüştür.¹⁹⁷ Çünkü Ameliaanus'un askerleri Valerianustan

¹⁸⁶ Robinson, *Repressionen gegen Christen in der Zeit vor Decius-noch immer ein Rechtsproblem*, vol.112, s. 370

¹⁸⁷ Wolfram, *History of Goths*, s. 344

¹⁸⁸ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 277

¹⁸⁹ Brauer, *The Age of Soldier Emperors*, s. 64

¹⁹⁰ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 101

¹⁹¹ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 129

¹⁹² Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 170

¹⁹³ Wolfram, *History of Goths*, s. 344

¹⁹⁴ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 131

¹⁹⁵ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 277

¹⁹⁶ David Potter, *Prohecy and History in the Crisis of the Roman Empire*, Clarendon Press, Oxford 1991, s. 376

¹⁹⁷ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 170

çekinmiş, onun daha iyi imparator olacağına karar vermişlerdir.¹⁹⁸ Amelianus sadece 88 gün imparator olabilmıştır.¹⁹⁹

Öldüğü yer daha sonra “Kan köprüsü” olarak Türkçeleştirilen “Pons Sanguinarius”dir.²⁰⁰ Aurelius Victor’a göre ise Amelianus öldürülmemiş, bir hastalıktan ölmüştür.²⁰¹

1.8.Licinius Valerianus (MS 253-260)

Publius Licinius Valerianus yaklaşık MS 190 yılında doğmuş ve Alexander Severus döneminde *Consul*’luk yapmıştır.²⁰² MS 238 yılında imparator Maximinus Thrax’a karşı I.Gordianus isyanının yatıştırılmasında önemli rol oynamakla birlikte Decius döneminde de Roma’da *Senatus* işlerinde önemli insanlardan biri olmuştur.²⁰³ Amelianus’un ölümünden sonra Valerianus tek başına Roma imparatoru olmuştur. Yeni imparator Roma’ya gelmiş ve *Senatus*’un onayını almıştır.²⁰⁴ Valerianus geç yaşta imparator olmuştur. 58 yaşında olan imparator MS 253 yılının sonunda oğlu Gallienus’u ortak imparator ilan etmiştir.²⁰⁵

Valerianus’un dönemi hiç de sakin geçmemiştir. Batı’da Gotlar yeniden tehdit oluştururken Doğu’da ise Sasaniler çoktan Roma sınırlarını geçmişlerdir.²⁰⁶ Valerianus Ren hudutlarının savunması için oğlu Gallienus’u MS 254 yılının ikinci yarısında Roma’dan göndermiştir.²⁰⁷ Doğu seferinin komutasını kendi üstlenen Valerianus MS 256 yılında Antiokheia’ya gelmiştir.²⁰⁸ Kısa süre içinde imparatorluk fiilen ikiye bölünmüştür: Doğu toprakları Valerianus’a, Batı ise Gallienus’a tahsis edilmiştir.²⁰⁹ Antiokheia’yı yağmalayan Valerianus’un asıl derdi Sasani ordusunu

---

¹⁹⁸ Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, s. 255

¹⁹⁹ Michael Peachin, *Roman Imperial Titulature and Chronology. A.D.235-284*, Brill Academi Pub, Amsterdam 1990, s. 391

²⁰⁰ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 278

²⁰¹ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 101

²⁰² Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 278

²⁰³ Potter, *The Roman Empire at Bay A.D.180-395*, s. 252

²⁰⁴ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 173

²⁰⁵ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 103

²⁰⁶ Philip Matyzsak, *The Enemies of Rome. From Hannibal to Atilla*, Thames&Hudson, London 2009, s. 236

²⁰⁷ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 133

²⁰⁸ Yılmaz, *Zeugma: Roma Lejyonları ve Madeni Teçhizatları*, s. 53

²⁰⁹ Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s. 278

durdurmaktır,²¹⁰ ama Valerianus'un hükümdarlığı da bir yıkımla MS 260 yılında müzakereler sırasında Sasani kralı I.Şapur'a esir düşmesi ile son bulmuştur.²¹¹ İmparatorun esir düşmesi Roma'da büyük yankı uyandırmıştır. Tam aksi ise Sasaniler için geçerli olmuştur. Bizans tarihçisi Zosimus'a göre Valerianus esir hayatı boyunca I.Şapur'un kölesi olmuştur.²¹²

İmparator I. Constantinus'un danışmanı ve Hristiyan bir yazar olan Lactantius I.Şapur'un atına binerken Valerianus'u tabure olarak kullandığını yazmıştır.²¹³

MS 259-260 yıllarında Valerianus köle hayatında iken ölmüştür.²¹⁴ Öldükten sonra derisi yüzülerek kırmızıya boyanmış ve bir Pers tapınağına asılmıştır.²¹⁵ Bundan sonra Sasani İmparatorluğu'na giden her Roma elçisi bir bahaneyle o tapınağa götürülmüş ve bu büyük hakarete tanıklık etmek zorunda kalmıştır.²¹⁶ Valerianus döneminin iç idaresi hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Bunu imparatorun sürekli seferde olmasına bağlayabiliriz. Sadece din politikası bundan müstesnadır.²¹⁷ Valerianus'un Hristiyan zulmü MS 257 yılında başlamış ve 3 yıl devam etmiştir. Hristiyanlara karşı başlatılan takip dalgası sırasında MS 257 yılında Roma Piskoposu Stephan ve Toulouse'un dindar Ortodoks Piskoposu Saturunus putlara kurban sunmayı kabul etmedikleri için acı bir şekilde öldürülmüştür.²¹⁸ MS 258 yılında Marcianus, Roma Senatus'ndan Roma'daki bütün din adamlarını öldürme emri almıştır.²¹⁹ MS 260 yılında Valerianus'un öldürülmesi ve derisinin yüzülmesi Hristiyanlar arasında imparatorunlara karşı yapmış olduğu zulümlerin cezası olarak algılanmıştır.²²⁰ Valerianus'un ölümü ile Hristiyan kilisesi uzun bir barış dönemine girmiştir.²²¹

---

²¹⁰ Valerianus ve I.Şapur ilişkisinin ayrıntıları için çalışmamızın 38. sayfasına bk.

²¹¹ Charles Freeman, Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıklar, Suat Kemal Angı (çev.), Dost Yayın Evi, Ankara 2013, s. 547

²¹² Goldsworthy, *How Rome Fell: Death of a Superpower*, s. 123

²¹³ Emine Bilgiç, "M.S. III. Yüzyıl Roma-Sasani İhtilaflarına İlişkin Bir Değerlendirme: Pers Kralı I.Şapur'un Roma İmparatoru Valerianus'u Esir Alması", *Mediterranean Journal of Humanities*, II, 2012, s. 29

²¹⁴ Dignas and Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, s. 80

²¹⁵ Matthew P. Canepa, *The Two Eyes of the Earth: Art and Ritual of Kingship Between Rome and Sasanian Iran*, University of California Press, California 2010, s. 70

²¹⁶ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 101

²¹⁷ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 136

²¹⁸ Rives, "The Decree of Decius and the Religion of Empire" *JRS* 89, s. 142

²¹⁹ Сергеев И. П., *Римская Империя в III веке нашей эры*, s. 150

²²⁰ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 136

²²¹ Christopher J.Haas, Imperial Religious Policy and Valerian's Persecution of the Church, A.D. 257-260, *Church History*, Vol. 52, No. 2, Cambridge University Press, Cambridge 1983, s. 12

1.9. Gallienus (MS 253-268)

Valerianus'un oğlu olan Gallienus MS 218 (bazı kaynaklarda yaklaşık MS 213)²²² yılında doğmuştur. Valerianus daha sağ iken oğlunu ortak imparator ilan etmiş ve MS 260 yılında öldüğünde Gallienus tek başına imparator olmuştur.²²³ Gallienus imparator olduğunda da diğer kriz dönemi imparatorların zamanında olduğu gibi ülkenin her yerinde taht için hak iddia eden komutanlar olmuştur. Bunlardan ilki Moesia ve Pannonia valisi İngenius olmuştur ki bu isyan çok kısa zamanda bastırılmıştır.²²⁴ Ardından Regalianus'da bir başarısız isyan denemesi yapmış ve Doğu'daki iki kardeş Macrianus ve Quietus'un isyanı da bastırılmıştır.²²⁵ MS 260-262 yılları arasında imparatorluk topraklarında 7 kişi kendini imparator ilan etmiş, fakat hiç biri başarılı olamamıştır.²²⁶ Ancak bu yalancı imparatorlar Gallienus'un tek endişesi olmamıştır. Doğu'da Sasani tehdidi devam ederken MS 258-259 yıllarında Germania, Galya, İspanya topraklarının, Galya İmparatorluğu²²⁷ adı altında birleşmesi imparatorluğun siyasi ve askeri bütünlüğünü yok etmekteydi.²²⁸ Bu, imparatorluk için ciddi bir tehdit olmuştur. Fakat Gallia imparatoru Postumus Roma'ya yürümemiş ve MS 268 yılında kendi adamları tarafından öldürülmüştür.²²⁹

Doğu'daki durumu düzene sokan kişi ise Palmyra prensi Odenathus olmuştur. O MS 262-267 yılları arasında Sasanilere karşı saldırıya geçmiş ve onları yenilgiye uğratmıştır.²³⁰ Odenathus Sasanilere karşı kazandığı zaferden dolayı Gallienus tarafından *Dux Romanorum* unvanını almıştır.²³¹ Gallienus'un Palmyra ile olan iyi ilişkileri sonradan değişmiştir.²³² MS 268 yılında Marinianus'u halefi olarak seçen imparator, Cermen kabilelerini de Balkanlar'dan dışarı atmıştır.²³³

²²² Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 279

²²³ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 173

²²⁴ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 103

²²⁵ Karl Hoeber, "Publius Licinius Egnatius Gallienus", *The Catholic Encyclopedia*, Vol.6, Robert Appleton Company, New York 1909, s.149

²²⁶ Matyzsak, *The Enemies of Rome. From Hannibal to Atilla*, s. 240

²²⁷ Galya İmparatorluğu ile ilgili ayrıntılar için çalışmamızın 46. sayfasına bk.

²²⁸ Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s. 279

²²⁹ Drinkwater, Maximinus to Diocletian and the "Crisis", *CAH*, vol. XII, s. 38

²³⁰ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 280

²³¹ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 141

²³² Palmyra İmparatorluğu ile ilgili ayrıntılı bilgiler için çalışmamızın 42. sayfasına bk.

²³³ Max Cary and H.H.Scullard, *A History of Rome. Down to the Age of Constantine*, London 1975, s. 512

MS 268 yılı Gallienus için kader yılı olmuştur. Balkanlar'a gelerek Atina'yı yağmalamış, Heruli ve Gotlara karşı savaşarak zafer kazanmıştır.²³⁴ Bu sırada Milano'da süvari birliği komutanı Aureolus, Postumus'la birleşerek Gallienus'a karşı ayaklanmış ve Gallienus MS 268 yılında İtalya'ya dönmek zorunda kalmıştır.²³⁵ Şehri kuşatmış ama zafer kazanamamıştır. Gelenek devam etmiştir. Gallienus'un kampındaki komutanı Heraclianus, Gallienus'tan sonra iki numaralı adam olan Cladius'un daha iyi bir imparator olacağına karar vererek Gallienus'u öldürmüştür.²³⁶ Böylece asker imparatorlardan birinin dönemi daha kapanmıştır.

İmparator Gallienus'un dönemi reformları ile de dikkat çekmiştir. Onun reformları Diocletianus'un reformlarına basamak olmuştur.²³⁷ Gallienus'un akseri ve idari reformları ordunun taktiksel düzenini, subay birliklerinin yapısını ve sosyal yapıyı etkilemiştir.²³⁸ Gallienus'un reformlarından sonra her hangi bir *Senatus* üyesi lejyon kumandanlığında yer almamıştır.²³⁹ Bu politika komutanların öne çıkması nedeniyle *Senatus*'u zayıflatmıştır.²⁴⁰ Yine de *Senatus* valiliği oluşturmaya devam etmiştir, ama Gallienus'un böyle bir ferman yayınladığı antik kaynaklarda geçmemektedir.²⁴¹ Gallienus imparatorluğun farklı yerlerinde kendi adına paralar bastırmıştır.²⁴²

Antik yazarlardan hiç biri Gallienus dönemi hakkında olumlu yazmamıştır. İyi bir başlangıç yapmasına rağmen her şeyi daha da kötüye götürdüğü için suçlanmıştır.²⁴³ Gallienus'un arkasında bıraktığı imparatorluk uçurumun eşiğindedir. Batı Gallia imparatoru Victorinus tarafından, Doğu Palmyra naibi Zenobia tarafından, İtalya ise üçüncü bir askeri rejim tarafından yönetilmektedir.²⁴⁴ Bütün bunları düzeltmekse yeni imparator II. Cladius'un göreviymiş gibi gözükmektedir.

---

²³⁴ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 182

²³⁵ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 104-105

²³⁶ Potter, *Emperors of Rome*, s. 256

²³⁷ Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, s.95

²³⁸ Ragnar Hedlund, *Coinage and Authority in the Roman Empire C. AD 260-295*, Acta Univerity Upsaliensis, Czech Republic 2008, s. 73

²³⁹ İlkka Syvanne, *Military of History of Late Rome 284-361*, Pen&Sword Military, Great Britain 2014, p.27-29

²⁴⁰ Lukas de Blois, *The Policy of the Emperor Gallienus*, Brill, Netherlands 1976, s. 27-29

²⁴¹ John Bray, *Gallienus: A Study in Reformist and Sexual Politics*, Wekefield Press, Australia 1997, s. 65

²⁴² Inge Menner, *Power and Statu in the Roman Empire. A.D.193-284*, Vol.12, Brill, Boston 2011, s. 26

²⁴³ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 104-105

²⁴⁴ Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s. 281

1.10. II. Cladius ve Quintillus

1.10.1. II. Cladius (MS 268-270)

Gallienus'un ölümünün ardından askeri monarşinin özü ortaya çıkmış ve onun ardından üç büyük asker imparator bu elverişli aracı, Emperyal iktidarın büyük yapısını yeniden kurmak için kullanmışlardır.²⁴⁵ Bu imparatorlardan ilki MS 214 yılında İlyria'da doğan II. Cladius olmuştur.²⁴⁶ İmparator Gallienus Milano civarında suikast sonucu öldürüldükten sonra askerler imparatorluk için iki aday öne sürmüşlerdir: II. Cladius ve Aurelianus.²⁴⁷ Askerler II. Cladius'u seçmişlerdir. II. Cladius *askeri tribunus*'luk yapmış ve İmparator Valerianus ve Gallianus dönemlerinde önemli askeri görevlerde bulunmuştur.²⁴⁸

II. Cladius imparator olduğu zaman İtalya Cermenlerin elinde, Balkanlar da Gotların elindeydi. İlk önce imparator Gallienus'un Milano'ya sürdüğü Aureolus meselesini çözüme kavuşturmuştur. Aureolus kendisini emniyete almak istemiş fakat muhtemelen Aurelianus'un teşebbüsü ile öldürülmüştür.²⁴⁹ Aureolus konusunu çözdükten sonra II. Cladius Cermenlere yönelmiştir. MS 268 yılının sonbaharında Garda gölü civarında Germanleri yenilgiye uğratmıştır.²⁵⁰ Bu zaferde gelecek imparator olan Aurelianus yer almaktadır.²⁵¹ Cermenlerle bu savaştan sonra II. Cladius "*Germanicus Maximus*" unvanını ve Roma'ya giderek *Senatus*'dan imparatorluk kudretini almıştır.²⁵² Cermenlerden sonra sıra Gotlara gelmiştir.

Gotlar MS 268 Balkanlar üzerine akına başlamış²⁵³ ve II. Cladius ve komutanı Aurelianus Gotlara karşı zafer kazanmıştır.²⁵⁴ Bu zaferden sonra *Senatus* II. Cladius'a "*Gothicus Maximus*" unvanı vermiş ve bundan dolayı imparator adını

²⁴⁵ Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s. 283

²⁴⁶ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 183

²⁴⁷ A.H.M. Jones and J.R.Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire A.D.260-395*, vol I, Cambridge University Press, Cambridge 1971, s. 20

²⁴⁸ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 281

²⁴⁹ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 157

²⁵⁰ Potter, *The Roman Empire at Bay A.D.180-395*, s. 263

²⁵¹ Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, s. 109

²⁵² Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 158

²⁵³ Wolfram, *History of Goths*, s. 345

²⁵⁴ Gotlarla olan savaşın ayrıntıları için çalışmamızın 41-42. sayfasına bk.

Cladius Gothicus olarak kullanmıştır.²⁵⁵ İmparatorun Gotlarla savaşını fırsat bilen Palmyra Kraliçesi Zenobia Doğu'da iyice güçlenmiştir.²⁵⁶

MS 270 yılının sonlarında Cladius Gothicus muhtemelen Gotlardan bulaşan veba yüzünden ölmüştür.²⁵⁷ İmparatorun ölüm haberi *Senatus* ve orduda üzüntüyle karşılanmıştır. *Senatus* ölen imparatoru Tanrılaştırarak *Capitolium Tepesi*'ne altın heykelini dikmiştir.²⁵⁸

Kaynaklar II. Cladius'un zalimliğinden ve fiziki gücünden söz etmektedir. Hatta onun atın dişlerini ve bir keresinde güreş sırasında rakibinin dişlerini tek yumrukla kırdığını yazmaktadırlar.²⁵⁹

1.10.2. Quintillus (MS 270)

II. Cladius Sirmium'a dönerken Aurelianus'u Balkan ordusuna başkumandan olarak bırakmıştır. II. Cladius'tan sonra imparator Aurelianus'un imparator olması gerekmektedir fakat II. Cladius İtalya'yı terk ederken kendi yerine kardeşi Quintillus'u bırakmıştır.²⁶⁰ II. Cladius Gotlarla savaşırken Quintillus da Cermenlere karşı Aquileia'da karargah kurmuştur.²⁶¹ II. Cladius ölünce askerler Quintillus'u imparator ilan etmişler, o imparator olmuş fakat her yeni imparatorun yapması gereken şeyi yapmamıştır. Roma'ya giderek *Senatus*'a, *Praetor*'lara ve halka saygı göstermemiş ve halka bahşiş ve hediyeler dağıtmamıştır.²⁶² Bunun yerine Quintillus Balkan'larda Aurelianus'un yükselişini öğrenmiş ve birliklerini Aurelianus'a karşı yöneltmiştir.²⁶³

Sirmium'da Tuna lejyonları ise Aurelianus'u imparator ilan etmişlerdir.²⁶⁴ Bir süreliğine Roma yine iki imparator tarafından yönetilmiştir fakat Quintillus ortak Roma tahtında fazla kalamayacaktır. Çünkü askerler yine güçlü gördükleri

²⁵⁵ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 281-282

²⁵⁶ Kraliçe Zenobia'nın faaliyetleri ile ilgili detaylı bilgiler için çalışmamızın 44. sayfasına bk.

²⁵⁷ Potter, *The Roman Empire at Bay A.D.180-395*, s. 267

²⁵⁸ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 105

²⁵⁹ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 105

²⁶⁰ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 161

²⁶¹ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 282

²⁶² Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, s. 110

²⁶³ Drinkwater, Maximinus to Diocletian and the "Crisis", *CAH*, vol. XII, s. 193

²⁶⁴ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 105

imparatoru seçmiştir.²⁶⁵ Tahtta sadece 2 ay kalan Quintillus'un ölümü hakkında pek çok iddia vardır. Bazı tarihçiler onun askerleri tarafından öldürüldüğünü, bazıları da intihar ettiğini yazmaktadır.²⁶⁶

1.11.Domitius Aurelianus (MS 270-275)

Lucius Domitius Aurelianus yaklaşık MS 215 yılında Aşağı Moesia'da ya da Sirmium'da çiftçi bir ailede doğmuştur.²⁶⁷ Çiftçi ailesinden gelmesine rağmen İmparator Gallienus döneminde II. Cladius ile birlikte Roma ordusunun kumandanı olmuştur.²⁶⁸ Gallienus öldükten sonra II. Cladius imparator olmuş, onun ardından da Quintillus ve Aurelianus ortak imparatorlar olmuşlar,²⁶⁹ fakat Quintillus intihar ettiğinde veya öldürüldüğünde Aurelianus tek başına imparator olmuştur. İmparator olmadan önce MS 268 yılında Aurelianus II. Cladius döneminde Naissus Savaşı'nda Gotlara karşı kazanılan zafere katılmış ve askerler arasında hürmet kazanmıştır.²⁷⁰ Bu zaferden sonra Aurelianus'a “*manu ad ferrum*”²⁷¹ unvanı verilmiştir.²⁷²

Aurelianus imparator olduktan sonra dikkatini imparatorluğun en büyük sorunlarına çevirmiş, önceki yıllarda kaybedilen Roma topraklarını geri kazanmak için savaşmış ve reformlar yapmıştır. İmparator MS 270-271 yıllarında Kuzey İtalya'da ve Tuna bölgesinde Vandallar, Juthungi ve Sarmatlarla savaşmıştır.²⁷³ Bu istilalardan kaynaklanan aşırı baskı isyanlara sebep olmuştur: Septimus, Urbanus ve Domitianus isyanları başarısız olmalarına rağmen imparatoru zora sokmuştur.²⁷⁴ Kuzeyden de Roma'ya baskılar devam etmiş, MS 271 yılında Alemanlar Po Vadisi'ne girerek köyleri talan etmiş ve Fano'ya doğru ilerlemişlerdir.²⁷⁵ Aurelianus İtalya'ya gelmiş fakat MS 271 yılının Ocak ayında ordusu Placentia yakınlarında

²⁶⁵ Jones and Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire A.D.260-395*, vol I, s. 22

²⁶⁶ Drinkwater, “Maximinus to Diocletian and the “Crisis”, *CAH*, vol. XII, s. 193

²⁶⁷ Randall Titus Saunders, *A Biography of the Emperor Aurelian(A.D.270-275)*, University of Cincinnati Press, Ohio 1992, s. 104-106

²⁶⁸ Alaric Watson, *Aurelian and the Third Century*, Routledge, London 1999, s. 1-15

²⁶⁹ John White, *The Roman Emperor of Aurelian: Restorer of the World*, Spellmount, UK 2015, s. 137

²⁷⁰ Saunders, *A Biography of the Emperor Aurelian(A.D.270-275)*, s. 111

²⁷¹ Latince denince çeviride “eli kılıçta” demektir

²⁷² Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 161

²⁷³ William Ware, *Aurelian, Emperor of Rome: A Tale of the Roman Empire in the Third Century*, , Nabu Press, Suoth Carolina 2013, s. 159-161

²⁷⁴ Saunders, *A Biography of the Emperor Aurelian(A.D.270-275)*, s. 111

²⁷⁵ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 174

pusuya düşerek yenilmiştir.²⁷⁶ Bu yenilgi haberi Roma'ya çabuk yayılmıştır. Bundan sonra Aurelianus Metaurus nehri yakınlarında Alemanları yenerek onları Po Nehrini geçmeye zorlamıştır.²⁷⁷ Bu galibiyetinden sonra imparator “*Germanicus Maximus*” unvanı almıştır.²⁷⁸ Alemanların yeni saldırılarına karşı imparator Roma çevresinde Aurelian Surları olarak bilinen duvarları inşa ettirmiştir.²⁷⁹ Bu duvarın yapımı MS 271 yılında başlamış Probus zamanında (MS 276-280) sona ermiştir. Uzunluğu 20 km, yüksekliği 7 m, genişliği ise 4 m olan surda 18 kapı ve savaş aletleri için kuleleri vardır.²⁸⁰

Gotlarla mücadele için imparator lejyonlarını Balkanlar'a götürmüş ve Tuna'nın ötesinde Goth'ları yenerek onların lideri Cannabaudes'i öldürmüştür.²⁸¹ Bu zaferinden sonra da “*Gothicus Maximus*” unvanını almıştır.²⁸² İmparator Aurelianus daha sonra Tuna'nın kuzey kıyısında olan Dacia eyaletini kurmuş ve bu eyalete Moesia, Dardania ve başkent Serdica ile birlikte Trakya'nın bazı kısımlarını dahil etmiştir.²⁸³

MS 272 yılından sonra Aurelianus Kraliçe Zenobia'nın Palmyra kentinde yönettiği Palmyra İmparatorluğu'nun doğu bölgelerine dikkatini yöneltmiştir.²⁸⁴ Zenobia Suriye, Mısır ve Küçük Asya bölgelerini kapsayan Palmyra İmparatorluğu'nu kurmuştur.²⁸⁵ Mısır ve Sasanilerle olan kısa çatışmadan sonra Aurelianus MS 273 yılında Palmyra'ya gelmiş ve bu sefer Palmyra'yı tamamen Roma hakimiyetine sokmuştur.²⁸⁶ Bundan sonra Aurelianus “*Parthicus Maximus*” ve “*Restitutan Orientis*” unvanlarını almıştır.²⁸⁷

Doğu'da işleri düzene soktuktan sonra Aurelianus Batı'ya dönmüştür. Çünkü Batı'da imparatoru Galya İmparatorluğu beklemektedir.²⁸⁸ MS 274 yılında Aurelianus Galya'ya hareket etmiş ve Chalos yakınlarında Tacitus'un ordusuyla

---

²⁷⁶ White, *The Roman Emperor of Aurelian: Restorer of the World*, s. 141

²⁷⁷ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 283

²⁷⁸ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 185

²⁷⁹ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 169

²⁸⁰ Ware, *Aurelian, Emperor of Rome: A Tale of the Roman Empire in the Third Century*, s. 180

²⁸¹ Potter, *Emperors of Rome*, s. 167, Gotlar istilasının detaylı bilgileri için çalışmamızın 37. sayfasına bk.

²⁸² Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 169

²⁸³ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 169

²⁸⁴ Palmyra İmparatorluğu ile ilgili detaylı bilgiler için çalışmamızın 42. sayfasına bk.

²⁸⁵ Pat Southern, *Empress Zenobia: Palmyra's Rebel Queen, Great Britain*, Continuum, 2008, s. 130

²⁸⁶ White, *The Roman Emperor of Aurelian: Restorer of the World*, s. 141

²⁸⁷ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 169

²⁸⁸ Galya İmparatorluğu ile ilgili detaylı bilgiler için çalışmamızın 46. sayfasına bk.

karşı karşıya gelmiştir. Tacitusun ordusunu bırakarak Aurelianus'a katılması Galya ordusunun yenilmesine sebep olmuştur.²⁸⁹ Bundan sonra Aurelianus Roma'ya dönmüş ve "Restitor Orbi" unvanını almıştır.²⁹⁰

Aurelianus MS 275 yılında tekrar Doğu'ya yönelerek Mezopotamya'yı yeniden ele geçirmek için savaş başlatmak istemiş²⁹¹ fakat buna zamanı olmamıştır. MS 275 yılının Eylül ya da Ekim ayında birçok asker imparator gibi Aurelianus da subayları tarafından öldürülmüştür.²⁹²

1.11.1. Aurelianus Reformları

Saltanatının başlarında Aurelianus oldukça kapsamlı bir parasal reform gerçekleştirmiştir. 2 denarius'a eşit olan Antoninianus'un boyutunu ve ağırlığını arttırmış, gümüşü bronza katarak yeni paralar yaptırmıştır.²⁹³ Başka bir deyişle bir madeni paranın tamamen restorasyonu mümkün olmamakla birlikte az gümüşü Antoninianus'a eklemek mümkün olmuştur. Böylece değeri 1/20 gümüş yaparak arttırmıştır.²⁹⁴ Aurelianus'un para reformu denarius ve sestertinius yeniden kurulmasını ve on yıllardır ilk defa as'i de görmüştür. As metal içerdiğinden ayırt edilmiş dupondius, denarius ve antoninianus gibi portre stiliyle yapılmıştır.²⁹⁵ Dupondius as ile aynı boyutta fakat daha kalındır. Porte stilinde imparator sağ elini kaldırarak ve sol elinde kürek tutarak dizayn edilmiştir.²⁹⁶ Bu tasarım Diocletianus dönemine kadar devam etmiştir.²⁹⁷

Daha sonra Aurelianus eski borçlarla ilgili belgeleri *Roma Forumu*'nda yaktırmıştır.²⁹⁸ Roma'da sosyal hayata el atan imparator ekmek fiyatını kontrol altına almıştır. Aylık olarak halka dağıtılan ekmek günlük dağıtmaya başlanmıştır. Bu

²⁸⁹ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 169

²⁹⁰ Saunders, *A Biography of the Emperor Aurelian (A.D.270-275)*, s. 116

²⁹¹ Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s. 285

²⁹² Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 283

²⁹³ Harold Mattingly and Edward A. Sydenham(eds), *The Roman Imperial Coinage*, vol. V. Part I, Spink&Son, London 1972, s. 280

²⁹⁴ White, *The Roman Emperor of Aurelian: Restorer of the World*, s. 142

²⁹⁵ Mattingly and Sydenham(eds), *The Roman Imperial Coinage*, s. 281

²⁹⁶ Watson, *Aurelian and the Third Century*, s. 58

²⁹⁷ Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, s. 141

²⁹⁸ Aktiş, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 177

buğday Mısır'dan temin edilmekteydi.²⁹⁹ Aurelianus bazı erzakları halka ücretsiz dağıtmış, imparatorluğun birçok yerlerinde kışlalar ve Ostia'da bir forum inşa ettirmiştir.³⁰⁰ İmparator aynı zamanda Roma'da Güneş Tanrısı için bir mabed ve senatörler için “*Pontifices dei Solis*”³⁰¹ adlı okul inşa ettirmiştir.³⁰²

Ölümünden sonra *Senatus*, Aurelianus'u Tanrılaştırmıştır. Aurelianus'un ölümüyle imparatorluğun çöküşünü önlemek için her şeyi yapan bir imparator daha tarih sahnesinden silinmiştir.³⁰³

1.12. Kriz Dönemi'nin Son İmparatorları

1.12.1. Marcus Cladius Tacitus (MS275-276)

Aurelianus'tan sonra imparatorluk tahtına geçen Tacitus'u diğer asker imparatorlar gibi askerler imparator ilan etmemiştir. O *interregnum*³⁰⁴ döneminde *Senatus* ve askerlerin oy birliği ile seçilerek *Senatus* üyesi olmuştur.³⁰⁵ Ailesi hakkında pek fazla bir şey bilinmeyen Marcus Cladius Tacitus yaklaşık MS 201-201 yılında Tuna Nehri bölgesinde doğmuştur.³⁰⁶ İmparator ilan edildiğinde 70 yaşında olan Tacitus, Campania bölgesinde bulmaktaydı.³⁰⁷ İmparator olduktan sonra ilk işi Aurelianus cinayetini planlayan birçok kişiyi bulup idam ettirmek olmuştur.³⁰⁸ Kardeşi Florianus *Praetor Prefectus* olarak atanmıştır.³⁰⁹ Tacitus dikkatini imparatorluğun savunmasına yöneltmiştir. Franklar, Alemanlar ve Longionlar Kuzey'de tehdit oluşturmaktaydılar. Herullar ve Maeotidler ise Doğu'da daha büyük bir tehlike oluşturmaktadırlar.³¹⁰ Onlar Küçük Asya'daki Roma eyaletlerine saldırmış, Pontus, Galatia, Kapadokya ve Kilikya'yı ele geçirerek

²⁹⁹ White, *The Roman Emperor of Aurelian: Restorer of the World*, s.142

³⁰⁰ Watson, *Aurelian and the Third Century*, s. 59

³⁰¹“Güneş tanrısının rahipleri” anlamına gelmektedir

³⁰² Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 178

³⁰³ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 105

³⁰⁴ Roma geleneğine göre, imparator öldüğünde yeni imparator seçilene kadar *consul*'lerin beş günlük süreler halinde başa geçtiği süre. Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 110

³⁰⁵ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 110

³⁰⁶ Watson, *Aurelian and the Third Century*, s. 61

³⁰⁷ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 180

³⁰⁸ Peachin, *Roman Imperial Titulature and Chronology. A.D.235-284*, s. 340

³⁰⁹ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 284

³¹⁰ Syme, *Emperors and Biography*, s. 170

yağmalamışlardır.³¹¹ Tacitus Gotları yenmiş, fakat Doğu'daki Sasanilerle savaştan kaçınarak Roma'ya dönmeyi planlamıştır. Ne var ki Tacitus Roma'ya dönememiştir. Çünkü imparator Kapadokya'daki Tyana'da askerleri tarafından öldürülmüştür.³¹² Başka bir görüşe göre ise Tacitus Kapadokya'da olurken hastalanarak doğal bir biçimde ölmüştür.³¹³

1.12.2. Marcus Annius Florianus (MS 276)

Tacitus'un üvey kardeşi olan Florianus MS 276 yılında Batı orduları tarafından imparator seçilmiştir.³¹⁴ Fakat *Senatus* bunu kabul etmemiştir. Aynı zamanda Doğu'da Mısır, Filistin, Suriye ve Fenike'de de ordu Probus'u imparator ilan etmiştir.³¹⁵ İki imparator arasında savaş kaçınılmaz olmuştur. Florianus'un ordusu Probus'un ordusundan büyüktüfakat Probus daha deneyimli bir asker olmasından dolayı kazanması muhtemeldi.³¹⁶ Bunu anlayan Florianus'un askerleri MS 276 yılının Eylülünde Tartos'da Florianus'u öldürmüşlerdir.³¹⁷ Sadece 88 gün imparator olan Florianus bir yılı doldurmadan ölen üçüncü Kriz dönemi imparatoru olmuştur.³¹⁸

1.12.3. Marcus Aurelius Probus (MS 276-282)

Florianus öldükten sonra Probus tek başına imparator olmuştur. Probus yaklaşık MS 232 yılında Sirmium'da doğmuştur.³¹⁹ Probus'un imparator olmadan önceki hayatı ile ilgili bildiklerimiz Valerianus döneminde *tribun*'luk yapması, Gallienus ve Aurelianus dönemlerinde de orduda komutanlık yapması ile sınırlıdır.³²⁰ Probus saltanatı boyunca Roma'nın egemenliği altındaki tüm bölgelerde güvenliği

---

³¹¹ Tom B. Jones, Three Notes on the Reing of Marcus Cladius Tacitus, *Classical Philology*, vol XXXIV, 1993, s. 367

³¹² Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 189

³¹³ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 284

³¹⁴ Syvanne, *Military of History of Late Romea, 284-361*, s. 170

³¹⁵ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 111

³¹⁶ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 190

³¹⁷ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 285

³¹⁸ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 111

³¹⁹ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 191

³²⁰ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 183

yeniden sağlamış ve Galya topraklarını tekrar Roma'ya katmıştır.³²¹ Sasanilere de bu sırada savaş açmış olacak ki MS 279 yılında “*Persicus Maximus*” unvanı almıştır.³²²

Probus zamanında da imparatorluğun farklı yerlerinde isyanlar olmuştur. Doğu'da Saturninus adındaki komutan askerleri tarafından imparator ilan edilmiş fakat kısa süre sonra öldürülmüştür.³²³ MS 280 yılında Küçük Asya'da Lydius adlı biri Cremna'yı zapt etmiş ve kendi askerleri tarafından öldürülene kadar burayı yönetmiştir.³²⁴ Albingaunum'lu bir asker olan Proculus da isyan çıkarmış fakat Franklar tarafından öldürülerek kafası Probus'a gönderilmiştir.³²⁵ Probus'a karşı en ciddi isyan Colonia Agrippina'daki donanma kumandanı Bobonus'un ayaklanması olmuştur ki isyan büyük olmasına rağmen sonunda Bononus kendini asmıştır.³²⁶ Aynı zamanda Britanya'da da bir başarısız ayaklanma olmuştur.³²⁷

MS281 yılında Roma'da gladyatör oyunları düzenleyen Probus imparator Aurelianus'un başlattığı surun yapımını da bitirmiştir.³²⁸ Sasanilere son darbe vurmak için hazırlanan imparator, konuşmaları ve davranışlarıyla askerlerin gözünden düşmüştür.³²⁹ Bunun sebebi MS 282 yılında imparatorun askerlere kötü bir şekilde Save Nehrine kanal açmak için bataklığı kurutmalarını emretmesi olmuştur. Öfkelenen askerler Eylül ayında Probus'u doğduğu yer olan Sirmium yakınlarında öldürmüştür.³³⁰

1.12.4. Marcus Aurelius Carus (MS 282-283)

Carus yaklaşık MS 224 yılında Narbonne'de doğmuştur.³³¹ Bazı kaynaklar doğum senesini MS 230 olarak göstermektedir.³³² O Roma'da eğitim görmüş ve bir dönem senatörlük yapmıştır. Daha sonra orduda görev yapan Carus'u İmparator

³²¹ Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, s. 285-288. Galya İmparatorluğu ile ilgili ayrıntılı bilgi için çalışmamızın 46. sayfasına bk.

³²² Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 112

³²³ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 185

³²⁴ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 191

³²⁵ Peachin, *Roman Imperial Titulature and Chronology. A.D.235-284*, s. 352

³²⁶ Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, s. 121

³²⁷ Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, s. 122

³²⁸ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s.187

³²⁹ Dodgeon and Lieu(eds), *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (A.D.226-363)*, s. 90

³³⁰ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 285

³³¹ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 113

³³² Jones and Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire A.D.260-395*, s. 182

Probus *Praetorian Prefectus* olarak atamıştır.³³³ Probus MS 282 yılında öldükten sonra Carus askerleri tarafından imparator ilan edilmiş ve fakat Roma'ya gelerek *Senatus* karşısında görevlerini de yerine getirmemiştir.³³⁴ İmparator olduktan sonra oğulları Carinus ve Numerianus'u *Caesar* ilan etmiştir.³³⁵ Aynı yıl Carus Numerius ile birlikte Probus'un tekrar başlattığı Sasanilerle olan savaşı devam ettirmek için Doğu'ya yürümüştür.³³⁶ Diğer oğlu Carinus ise Roma'da kalmıştır. Sasanilere varmadan Carus Tuna'nın ötesinde olan Quad ve Sarmatları yenilgiye uğratmıştır.³³⁷ Bu zaferden sonra rotasını Sasanilere çevirmiştir. Bu dönem Sasaniler I.Şapur zamanındaki gibi güçlü değildir ve Sasani tahtında II. Vahram oturmaktadır. Carus MS 283 yılında Mezopotamya'ya geldiğinde rahatlıkla Seleukeia ve başkent Ctesiphon'u almıştır.³³⁸ Bu zaferden sonra imparator "*Parthicus Maximus*" unvanı almıştır.³³⁹ Fakat Carus zaferinin tadını tam yaşayamamıştır. Çünkü imparator Ctesiphon yakınlarında yıldırım çarpması sonucunda ölmüştür.³⁴⁰ Carus'un ölümüyle ilgili başka bir bilgi de onun *Praetor Praefectus* Aper'in düzenlediği komplo sonucu öldürülmesi yönündedir.³⁴¹ Tahtta sadece altı ay kalan imparator senesini dolduramayan Kriz dönemi imparatorları arasındadır.³⁴²

1.12.5.Carinus (MS 283-285) ve Numerianus (MS 283-285)

Carus öldükten sonra oğullarından biri Doğu'da diğeri ise Batı'da imparator ilan edilmiştir.³⁴³ Doğu'da olan Numerianus'u Aper yönetmektedir. Muhtemelen Sasanilere karşı olan savaşta orduyu Mezopotamya'dan çıkarmak Aper'in fikri olmuştur.³⁴⁴ Dönüş yolunda iken Numerianus gözlerinden rahatsızdır ve güneşten

³³³ Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, s. 128

³³⁴ Drinkwater, Maximinus to Diocletian and the "Crisis", *CAH*, s. 322

³³⁵ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 113

³³⁶ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 193

³³⁷ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 189

³³⁸ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 286

³³⁹ Aktiş, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 189

³⁴⁰ David Potter, *Constantine The Emperor*, Oxford University Press, Oxford 2012, s. 26

³⁴¹ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 286,

³⁴² Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 114

³⁴³ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 194

³⁴⁴ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 115

korunmak için etrafı kapalı bir tahterevallide yolculuk etmektedir.³⁴⁵ Nikomedia'ya geldiklerinde Numerianus'un öldüğü anlaşılmıştır.

Carinus ise Batı'da askerleri tarafından imparator ilan edilmiştir. Onun Batı'da imparator olduğu dönem Roma için sakinlik dönemi olmuştur diyebiliriz. O bütün kontrolü eline almıştır. Ne var ki MS 285 yılında Kuzey İtalya'da ona karşı olan isyanı bastırmış ve kendini imparator ilan eden Julianus'u öldürmüştür.³⁴⁶ Fakat Carinus'un dikkate almadığı biri vardır: o da Numerianus'un ardından askerleri tarafından Doğu'da imparator ilan edilmiş olan Diocletianus'tur.³⁴⁷ Carinus ona karşı bir ordu toplamış ve iki ordu MS 285 yılında bugünkü Belgrad yakınlarında karşı karşıya gelmiştir.³⁴⁸ Savaş sırasında Carinus eskiden karısını taciz ettiği bir askeri tarafından öldürülmüştür.³⁴⁹ Bundan sonra Roma tahtına Kriz dönemini sona erdiren Diocletianus çıkmış ve Diocletianus Dönemi başlamıştır.

---

³⁴⁵ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 287

³⁴⁶ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 286

³⁴⁷ Drinkwater, Maximinus to Diocletian and the "Crisis", *CAH*, s. 327

³⁴⁸ Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, s. 129

³⁴⁹ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 115

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ MÜDAHALELER VE SİYASİ OLAYLAR

2.1. Sasani İmparatorluğu ile İlişkiler

MS 224 yılında I.Ardaşir son Part kralı olan IV.Artabanus'u yenerek Arşakli Hanedanı'na son vermiş ve MS 226 yılında günümüz İran sınırlarında Ctesiphon şehrinde kendini şahenşah ilan etmiştir.³⁵⁰ O Sasani soyundan gelmekteydi. Bundan dolayıdır ki kurduğu yeni devlet Sasani İmparatorluğu olarak adlandırılmıştır.³⁵¹ Varlığını MS 651 yılına kadar koruyan Sasani İmparatorluğu günümüz İran, Irak, Azerbaycan, Pakistan ve Türkmenistan, Ermenistan, Türkiye'nin doğu bölgesi, Orta Asya ve Arabistan'ın bir kısmını kapsamaktaydı.³⁵² Bu yeni imparatorluk Roma İmparatorluğu için büyük bir tehdit oluşturmaktaydı ve ilerleyen yıllarda Roma'nın büyük ölçüde başını ağrıtacaktı. Nitekim I.Ardaşir'in Roma'ya karşı olan düşmanca tutumu ilk başlarda sadece Partlardan kalan miras gibi olsa da Roma'nın doğu sınırlarında yaptığı eylemler I.Ardaşir'in iddialarının Partlardan öteye geçtiğini gösterir niteliktedir.³⁵³ İmparator Alexander Severus döneminde MS 230'lu yılların başında Sasani İmparatorluğu Roma topraklarını istilaya başlamış ve MS 235 yılına gelindiğinde Nisibis'i almıştır.³⁵⁴ MS 235 yılında Alexander Severus öldüğünde Roma İmparatorluğu kriz dönemine girmektedir. Bunu fırsat bilen I. Ardaşir Yukarı Mezopotamya'yı ele geçirmiştir.³⁵⁵ Sasanilerin şansı yaver gitmiştir, çünkü bu dönem Roma'da iç savaş niteliğinde olan taht kavgaları yaşanmaktadır. Askerler sürekli kendi komutanlarını imparator ilan etmişlerdir. Roma İmparatorluğu tahtına III. Gordianus geçtiğinde Sasani tahtına da I.Şapur geçmiştir. I.Ardaşir emekli olmadan önce Carrhae, Nisibis ve son olarak Hatra'yı istila etmiştir.³⁵⁶ MS 240 yılında imparator olan I. Şapur ise babasının istilalarını devam ettirmek niyetindedir.

³⁵⁰ Abasqulu ağa Bakıxanov, *Gülüstani-İrəm*, Xatun Plyus, Bakı 2010, s. 38

³⁵¹ *Encyclopedia of the People of Africa and Middle East*, vol.I, Jamie Stoke (ed), 2009, s. 601

³⁵² Bakıxanov, *Gülüstani-İrəm*, s. 41

³⁵³ Dignas and Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, s. 18

³⁵⁴ John S. McHugh, *Emperor Alexander Severus: Rome's Age of Insurrection, A.D.222-235*, Pen and Sword, England 2017, s. 326

³⁵⁵ Richard Nelson Frye, *The History of Ancient Iran*, München 1983, s. 298-302

³⁵⁶ Touraj Daryaee, *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*, I.B.Tauris, London 2009, s. 4

2.1.1.Rhesaina Savaşı (MS 243)

III. Gordianus imparator olduktan sonra Sasanilere karşı sefere başlamıştır. Bu seferin amacı öncelikli olarak Hatra, Nisibis ve Carrhae'yi geri almak olmuştur.³⁵⁷ Sefere başladığı zaman sadece 17 yaşında olan imparatorun yerine tüm sefer hazırlıklarını *Praetor Praefectus* Timessitheus yapmıştır.³⁵⁸ MS 243 yılının baharında III. Gordianus yola çıkmış ve Fırat Nehrini geçerek Sasaniler tarafından işgal edilen Carrhae ve Nisibis'i geri almıştır.³⁵⁹ Başka bir kaynakta olan bilgilere göre III. Gordianus MS 242 yılında Fırat Nehrini geçmeden önce Antiokheia'yı almıştır.³⁶⁰ Daha sonra Edessa'yı da alan III. Gordianus orada Roma'ya bağlı bir krallık kurarak X.Abgarus Severus'u yeniden kral olarak tanımıştır.³⁶¹ Roma ordusu Rhesaina'ya gelmiştir. Burada Sasanilere karşı büyük bir zafer kazanan imparator *Senatus*'a yazdığı mektupta zaferin mimarı olarak Timesitheus'u göstermektedir.³⁶² Fakat savaştan sonra Timesitheus'un hastalanarak ölümü Roma ordusunun gerilemesine neden olmuştur.³⁶³ Onun ölümünden sonra III. Gordianus için de kötü günler başlamıştır. Nitekim imparator Timesitheus'un yerine, *Praetor Praefectus* luğa, tahtında gözü olan Julius Philippus'u atamıştır.³⁶⁴

2.1.2. Mesiche Savaşı (MS 244)

Rhesaina zaferinden sonra ilerleyen Roma ordusu Mesiche'e gelmiştir. MS 244 yılında burada Sasani ordusu ile yeniden karşılaşmışlardır.³⁶⁵ III. Gordianus yaşından ve tecrübesizliğinden dolayı I. Şapur'un savaş stratejilerine karşı koyacak bir yeteneğe sahip olmamıştır. Bunun sonucu olacak ki bu savaşta Sasanilere yenilmiştir.³⁶⁶ Yenilgiden sonra III. Gordianus askerleri tarafından öldürülmüş ve

³⁵⁷ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 165

³⁵⁸ Mitchell Stephen, *Anatolia: Land, Man and Gods in Asia Minor*, vol.1, Oxford 1993, s.227

³⁵⁹ Oost, "The Death of the Emperor Gordian III", *Classical Philology*, s. 106-107

³⁶⁰ Kaya, III. Gordianus'un Pers (=Sasani) Seferi: Güzergah, Savaşlar ve İmparatorun Ölümü, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, s. 162

³⁶¹ Kaya, III. Gordianus'un Pers (=Sasani) Seferi: Güzergah, Savaşlar ve İmparatorun Ölümü, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, s. 164

³⁶² Tony Jaques, *Dictionary of Battles and Sieges: A Guide to 8500 Battles from Antiquity through the Twenty-first Century*, vol.3, Greenwood, London 2006, s. 843

³⁶³ Matyzsak, *The Enemies of Rome. From Hannibal to Atilla*, s. 235

³⁶⁴ Goldsworthy, *How Rome Fell: Death of a Superpower*, s. 94

³⁶⁵ Dignas and Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, s. 22

³⁶⁶ Daryae, *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*, s. 7

yerine *Praetor Praefectus Philippus* imparator ilan edilmiştir.³⁶⁷ İmparator olan Philippus MS 244 yılındaki yenilginin ardından I.Şapur'la antlaşma imzalamıştır.³⁶⁸ Antlaşmaya göre III. Gordianus tarafından kazanılan Nisibis ve Carrhae Sasanilere verilmiş ve Roma'nın Armenia üzerindeki etkisi azalmıştır. Aynı zamanda Philippus I. Şapur'a 500 bin dinar ödemiştir.³⁶⁹ Başka bir kaynakta ise sadece Harta'nın Sasanilere verildiği yazmaktadır.³⁷⁰ Mesiche savaşı sonucunda Sasani ordusu ilerleyen yıllarda Roma'nın doğu sınırlarını yarararak Anadolu'nun ortalarına kadar ilerlemiş olacaktır.

2.1.3. Barbalisos Savaşı(MS 253)

MS 252 yılında I. Şapur Armenia Kralı II. Arşakid'i öldürmüştü ve oğlunu onun yerine getirmiştir.³⁷¹ Daha sonra Roma İmparatorluğu'na karşı ikinci kampanyasını başlatmıştır. MS 252 yılında Roma tahtında Gallus oturmaktadır ve o da Gotlarla uğraşmaktadır.³⁷² Sasani ordusu MS 253 yılında batıda olan 60 bin kişilik Roma ordusuyla karşı karşıya gelmiştir.³⁷³ Savaş sonucunda Sasani ordusu Roma ordusunu ezici bir üstünlükle yenmiştir.³⁷⁴

Bu zafer hakkında bilgileri sadece Nakş-i Rüstem'de Kabe'i Zerdüşt Anıtı'nda I.Şapur'un faaliyetlerini anlatan yazıtlardan almaktayız. Yazıtlarda I. Şapur'un Suriye'yi istila ettiği ve Sura³⁷⁵, Beroea³⁷⁶, Zeugma, Doliche³⁷⁷ gibi 37 şehri ve yeniden Antiokheia'yı ele geçirdiği belirtilmektedir.³⁷⁸

Barbalisos Savaşı I. Şapur'un önünü açmıştır. I. Şapur Asya'nın içlerine doğru ilerlemiş, bunun sebebi Roma'da olan askeri darbelerden kaynaklanan karışıklık

³⁶⁷ Lukas de Blois, The Reing of the Emperor Philip the Arabian, *Talanta 10-11*,1979, s. 10-11

³⁶⁸ Dodgeon andLieu (eds), *The Roman Eastern Frontier and the Persin Wars(A.D.226-363)*, s. 22

³⁶⁹ Dignas and Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, s. 23

³⁷⁰ Kaya, III. Gordianus'un Pers (=Sasani) Seferi: Güzergah, Savaşlar ve İmparatorun Ölümü, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, s.166

³⁷¹В. Г. Луконин ,Культура Сасанидского Ирана в III—V вв. Очерки по истории Культуры, Москва,Наука, 1969.s. 55

³⁷² Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 277

³⁷³ Daryaeae, *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*, s.7-8

³⁷⁴ Dodgeon andLieu (ed), *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (A.D.226-363)*, s.43

³⁷⁵ Günümüz Al Hammam yakınlarında bir kent

³⁷⁶ Günümüz Halep şehri

³⁷⁷ Günümüz Dülük şehri

³⁷⁸ Canepa, *The Two Eyes of the Earth: Art and Ritual of Kingship Between Rome and Sasanian Iran*, s. 55

olmuştur.³⁷⁹ Nitekim Decius'un ardından tahta geçen Gallus kısa zamanda darbe sonucu tahttan indirilmiş ve yerine Amelianus getirilmiştir.³⁸⁰ Aynı zamanda Raetia'da da Valerianus imparator ilan edilmiş ve Roma'da tekrar iki kişilik hakimiyet olmuştur.³⁸¹

2.1.4. Edessa Savaşı (MS 259 / 260). Valerianus ve I.Şapur

MS 256 yılında Doğu seferine hazırlanan İmparator Valerianus aynı yıl içinde Antiokheia'yı Sasaniler'den alarak karargahını burada kurmuştur.³⁸² Karargahını kurduktan sonra I.Şapur'un bir saldırısını geri pükürtmüş ve Borani³⁸³ ve Gotların deniz akınları düzenlediklerini öğrenerek Küçük Asya'ya doğru yola çıkmıştır.³⁸⁴ Fakat bu sırada Roma ordusunda bir salgın başlamış ve aynı zamanda Sasanilerin yeniden saldırıya geçecekleri haberi aldığından dolayı Valerianus seferi yarıda kesmek zorunda kalmıştır.³⁸⁵ Valerianus MS 259 / 260 yılında 70 bin askerden oluşan ordusu ile, ki bu ordu Dacia, Pannonia, Moesia, Raeta, Germania, Galatia, İstria, İspanya, İsauria, Mauratinya, Pamphylia, Bithynia, Trakya, Likya, Lidya, Mezopotamya, Cilicia, Arabistan, Suriye, Fenike, Kapadokya, Frigya ve Asya eyaletlerinden gelen askerlerden oluşmaktaydı³⁸⁶, Edessa'ya gelmiştir. I. Şapur'un ordusu ile karşılaşan Valerianus büyük bir hezimete uğramıştır.³⁸⁷ Valerianus'un Edessa savaşı sonrası kaderi ile ilgili birçok kaynaktan bilgi almaktayız:

*1. Savaş sonrası Valerianus I. Şapur'a para teklifinde bulunmuş fakat I. Şapur onunla yüz yüze görüşmek istemiştir. Görüşmeye giden Valerianus ve birkaç ordu kumandanı I.Şapur tarafından esir alınmıştır.*³⁸⁸

*2. Daha savaş başlamadan Roma ordusunda kıtlık başlamıştır. Askerlerin öfkesinden korkan imparator isteyerek I. Şapur'a teslim olmuştur.*³⁸⁹

³⁷⁹ Potter, *The Roman Empire at Bay A.D.180-395*, s. 255

³⁸⁰ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 103

³⁸¹ Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, s. 78

³⁸² Луконин, *Культура Сасанидского Ирана в III—V вв. Очерки по истории Культуры*, s. 58

³⁸³ Cermen kabilelerinden biri

³⁸⁴ Dodgeon and Lieu (ed), *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (A.D.226-363)*, s. 59-60

³⁸⁵ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 174

³⁸⁶ Bilgiç, "M.S. III. Yüzyıl Roma-Sasani İhtilaflarına İlişkin Bir Değerlendirme: Pers Kralı I.Şapur'un Roma İmparatoru Valerianus'u Esir Alması", *Mediterranean Journal of Humanities*, II, s. 29

³⁸⁷ Matyzsak, *The Enemies of Rome. From Hannibal to Atilla*, s.238

³⁸⁸ Zosimus: *New History. A Translation with Commentary (byzantina Australiensia 2)*, I.36,1-2

3. Valerianus esir olduğu yıllarda köle hayatı yaşamış ve hatta I.Şapur atına binerken imparator ona eliyle değil, eğilerek sırtıyla yardımcı olmuştur.³⁹⁰

Valerianus'un ölümü ile ilgili Lactantius ve Aurelius Victor'un yazdıklarını esas alacak olursak, Valerianus'un derisi yüzülmüş, içine saman doldurularak Pers tapınağına asılmıştır.³⁹¹ Valerianus serbest bırakılması için I.Şapur'a para teklif etmiş fakat I.Şapur bunu reddetmiştir.³⁹² Roma İmparatorluğu tarihinde ilk defa bir imparatorun esir alınarak böyle aşağılayıcı bir şekilde öldüğü görülmektedir.³⁹³

Edessa zaferinden sonra Sasaniler Mezopotamya, Kilikya, Kapadokya ve Suriye'de pek çok yeri yakıp yıkmışlar,³⁹⁴ fakat tüm Asya'yı ele geçirememişler. Çünkü Valerianus'un oğlu Gallienus'un Doğu komutanı olarak atadığı Palmyra kralı Odaenathus onları yenerek Asya'dan çıkarmıştır.³⁹⁵ Roma İmparatorluğu artık başka bir düşmanla karşı karşıya kalmaktadır: Bu Palmyra İmparatorluğu olmuştur.³⁹⁶

2.2. Got İstilas

Got tarihini genel olarak incelediğimizde Roma-Cermen ilişkileri bağlamında başlayıp bitmektedir. Fakat IV. ve V. Yüzyıla kadar Gotlarla ilgili çok az kaynaktan bilgi almaktayız.³⁹⁷ Roma kaynaklarında MÖ I. Yüzyılda Gotların kuzeyde yaşayan bir kavim olmasına karşın, bir tehlike olarak sadece III. Yüzyılda, özellikle İmparator Decius döneminde ortaya çıktığı yazmaktadır.³⁹⁸ MS 238 yılında Roma İmparatorluğu'nda olan kargaşa ve zayıflıklardan faydalanan Gotlar günümüz Macaristan'daki Roma kenti Histia'ya saldırmışlardır.³⁹⁹ Bu saldırı yapılan müzakerelerle son bulmuş ve yıllık vergi olarak geri çekilen Gotlar aldıkları esirleri

---

³⁸⁹ Georgius Syncellus; *Ecloga Chronographica*, Alden A. Mosshammer (ed.), Leipzig: Teubner, 1984. 466. 8-15

³⁹⁰ Orosius; *Seven Books of History Against the Pagans*, Irving Woodworth Raymond (trans.), New York: Columbia University Press, 1936. VII.24

³⁹¹ Yılmaz, *Zeugma: Roma Lejyonları ve Madeni Teçhizatları*, s. 55

³⁹² Lactantius, *De Mortibus Persecutorum*, John Creed (çev.), Clarendon, Oxford 1984, V

³⁹³ Dignas and Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, s.80

³⁹⁴ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 279

³⁹⁵ David Potter, *Palmyra and Rome: Odaenathus titutature and the use of the Imperium Maius, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik Bd. 113, s. 275-280*

³⁹⁶ Palmyra İmparatorluğu ile ilgili ayrıntılı bilgi için çalışmamızın 40. sayfasına bk.

³⁹⁷ Thomas Burns, *History of the Ostrogoths*, Indiana, Indiana University Press,1991, s. 23-24

³⁹⁸ Mert Kozan, "Tarihi Kaynaklar Işığında III. Yüzyılda Gotların Akdeniz'de Gerçekleştirdiği Korsanlık ve Yağma Faaliyetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, C.8, S.36, 2015, s. 357

³⁹⁹ Michael Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 18

de geri vermişlerdir.⁴⁰⁰ MS 249 yılından Decius'a kadar Gotlar imparatorluk topraklarında pek fazla engelle karşılaşmamışlardır.⁴⁰¹ MS 241 yılında Gotlar Trakya'ya kadar ilerlemiş, fakat III. Gordianus onları tahrip ederek kaçmaya zorlamıştır.⁴⁰² MS249 yılında Aşağı Tuna eyaletlerinde tekrar tehlikeli durum oluşmaya başlamıştır. Gotlar alacakları vergiyi tahsis edemeyince Argaihus ve Gunthericus'un önderliğinde Roma topraklarına girmişler,⁴⁰³ Decius imparatorluk tahtına geçmeden önce Gotları yenmiştir.⁴⁰⁴

Decius'un imparatorluğu döneminde pek çok ayaklanma olmuş, Gotlar Kniva'nın komutası altında Balkanlara saldırmışlar.⁴⁰⁵ Gotlar iki kola ayrılarak ilerlemekteydi. Birinci ordu Novae'ye saldırmış, fakat bu saldırı Trebonianus tarafından durdurulmuştur.⁴⁰⁶ Kniva'nın yönetimindeki Gotlar ise Nicopolis ve Philippopolis'i muhasara altına almışlardır. Decius Nicopolis kuşatmasını kaldırmış fakat Philippopolis için geç kalmıştır. Gotlar kenti ele geçirerek 100 binden fazla kişiyi kılıçtan geçirmişlerdir.⁴⁰⁷ Bu yenilgiden sonra Decius Oescus'ta yeni bir ordu toplamış ve günümüz Dobruca yakınlarında Abrittus'ta Got ordusuyla karşılaşmıştır.⁴⁰⁸ Decius ve oğlu Herennius Gotlarla çarpışarak savaş meydanında ölmüş, Gotlar Nicopolis ve Anchialus'a saldırmışlardır.⁴⁰⁹ Decius'tan sonra imparator olan Gallus Gotlarla antlaşma imzalamıştır. Antlaşma şartlarına göre, Gotlar istila ettikleri şehirlerin tüm ganimetlerini almış, esirleri de kendileriyle götürmüş, ayrıca Gallus onlara yıllık vergi ödemek zorunda kalmıştır.⁴¹⁰

Daha sonra Gotlar Tuna Nehrini tekrardan geçerek Moesia ve Trakya'yı talan ettiklerinde Gallus onlara karşı hiçbir şey yapmamıştır.⁴¹¹ MS 253 yılında gelecek

---

⁴⁰⁰ Stephan Mitchell, *Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia*, Clarendon Press, Oxford 1993, s. 18-19

⁴⁰¹ Meijer, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, s. 103

⁴⁰² Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 112-113

⁴⁰³ Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, s. 18

⁴⁰⁴ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 276

⁴⁰⁵ Peter Heather, *The Fall of the Roman Empire, A New History*, London, Pan Books, 206, s. 105

⁴⁰⁶ Kozan, "Tarihi Kaynaklar Işığında III. Yüzyılda Gotların Akdeniz'de Gerçekleştirdiği Korsanlık ve Yağma Faaliyetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, s. 358-359

⁴⁰⁷ Peter Heather, *Empires and Barbarians: Migration, Development and the Birth of Europe*, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 148

⁴⁰⁸ Rives, "The Decree of Decius and the Religion of Empire" *JRS* 89, s. 137

⁴⁰⁹ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s.112-133

⁴¹⁰ Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, s. 18-19

⁴¹¹ Mitchell, *Armies and Frontiers in Roman Byzantine Anatolia*, s. 20

imparator Amelianus Gotlara karşı zafer kazanarak onları Tuna'nın kuzeyine kadar sürmüştür.⁴¹²

İmparator Valerianus döneminde de Got saldırıları devam etmiş, ama Gotlar istilalarına denizden devam etmişlerdir.⁴¹³ Gotlar'ın denizden olan saldırıları üç aşamalı olmuştur. İlk aşamada Karadeniz'in Güneydoğu tarafına, antik şehir Pityus'a saldırmışlardır. MS 255-257 yılları arasında olan bu baskın başarısız olmuştur.⁴¹⁴ Bir sene sonra Gotlar Bosporos Krallığı'nın donanmasıyla yeniden Pityus'a saldırmış, ama bu sefer de yenilgiye uğratılarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır.⁴¹⁵ Yenilgiden sonra Gotlar, Trebizond⁴¹⁶ şehrine saldırmış, şehri yağmalamışlar.⁴¹⁷ Deniz akınları yapan Gotlar kaynaklarda "Borana" olarak adlandırılmıştır.⁴¹⁸ Gotların sonraki baskınları Tonu ve Anchialus yoluyla geldikleri Phileas ve Byzantium'a olmuştur. Buraları yağmaladıktan sonra Chalcedon'a⁴¹⁹ gelmiş, Nicomedia⁴²⁰ ve Nicaea'yı⁴²¹ yakmışlardır.⁴²² MS 267 yılına kadar Gotlar hem denizden hem de karadan Roma İmparatorluğu'nu rahatsız etmiş, MS 262 yılında Ephesos'a⁴²³ kadar gelmiş buradaki Artemis mabedini yakmışlardır.⁴²⁴ Bu dönemde Roma hem iç savaşla uğraşmakta hem de dış baskılarla mücadele halindedir. MS 262 yılında Goth'lar Karadeniz'in Kuzeybatı bölgelerine saldırı düzenlemiş, fakat Romalılar tarafından geri püskürtülmüşlerdir.⁴²⁵

MS 268 yılında Roma tahtına II. Cladius çıkarken Gotlar Balkanlar üzerine sefer hazırlıkları yapmaktadır. Onlara Doğu Cermen kabilesi Heruller ve Peucinler de yardım etmektedir.⁴²⁶ MS 268 yılında Karadeniz kıyılarına başarısız seferler düzenleyince rotayı Ege kıyılarına çevirmişler. II. Cladius Tuna yoluna gelerek burada MS 269 yılında Gotları büyük yenilgiye uğratarak onları Trakya, Makedonya

---

⁴¹² Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 278

⁴¹³ Kulikowski, *Rome's Gothic Wars*, s. 18-19

⁴¹⁴ Heather, *Empires and Barbarians: The Fall of Rome and the Birth of Europe*, s. 110-111

⁴¹⁵ Kozan, "Tarihi Kaynaklar Işığında III. Yüzyılda Gotların Akdeniz'de Gerçekleştirdiği Korsanlık ve Yağma Faaliyetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, s. 360-361

⁴¹⁶ Günümüz Trabzon

⁴¹⁷ Herwing Wolfram, *History of the Goth*, California, University of California Press, 1990, s.56

⁴¹⁸ Peter Heather and John Matthews, *Goths in the Forth Century*, Liverpool, Liverpool University Press, 1991, s. 76

⁴¹⁹ Günümüz Kadıköy

⁴²⁰ Günümüz İzmit

⁴²¹ Günümüz İznik

⁴²² Heather, *Empires and Barbarians: Migration, Development and the Birth of Europe*, s. 112

⁴²³ Günümüz Efes

⁴²⁴ Burns, *History of the Ostrogoths*, s. 25

⁴²⁵ Alexander Vasiliev, *Goths in Crimea*, Massachusetts, Cambridge 1936, s. 127

⁴²⁶ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 159

ve Moesia'da yerleştirmiştir.⁴²⁷ Roma ordusu Gotların üçüncü donanmalarını da ellerinden almış, barbarların geri dönmesini engellemişlerdir. MS 270 yılında II. Cladius'un ölümüyle Gotlar yine cesaretlenmişlerdir. İmparator Aurelianus döneminde günümüz Ukrayna'daki yerleşimlerinden nehirlere geçerek Roma topraklarına saldırmışlar.⁴²⁸ Gotlarla antlaşma imzalayan Aurelianus Roma birliklerini Dochia'dan çekmiş ve burayı Got ve Vandallara bırakmıştır.⁴²⁹ II. Cladius'un kazandığı zafer ve Aurelianus'un getirdiği barış Roma İmparatorluğu'nu bir süreliğine barbar istilasından korumuştur.

Tarihçi Wolfram Gotlar'ın görüntülerini şöyle değerlendirmektedir:

*Onlar barbardırlar. Saldırı zamanı korkunç şarkılar okurlar. Çoğu Putperest bazıları da Hristiyan'dır. Batıl inançları çoktur. Fırtına olunca göklerin yıkılmasından korkar, savaş alanını hemen terk ederler. Barbarlar insanlardan daha çok hayvanlara yakındırlar.*⁴³⁰

2.3. Palmyra İmparatorluğu ile İlişkiler

2.3.1. Odaenathus Dönemi

MÖ 323 yılında Suriye Selevkoslar tarafında işgal edilince Palmyra bağımsız kalmıştır. Bağımsızlık döneminde Palmyra tüccarları gemileri ile İtalya ve Hindistan arasındaki ipek yoluyla kısa zamanda Palmyra'yı Orta Doğu'nun en zengin şehri yapmışlardır.⁴³¹ Milattan sonraki yıllarda Palmyra Akdeniz'le Doğu arasında Roma pazarlarına yüksek değerli mallar taşınan bir köprü rolünü oynamaktadır.⁴³² Bu nedenden dolayıdır ki Roma ile müttefik ilişkiler içerisindeydi. Sasaniler Doğu'da güç haline gelmeye başladıktan sonra Palmyra için de sorun olmuşlardır ve Roma İmparatorluğu artık müttefiklerini koruyamamaktadır.⁴³³ Sasanilerin böyle yükselişi ve Roma İmparatorluğu'na savaş açması Palmyra yöneticisi Odaenathus'un kendini

⁴²⁷ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 282

⁴²⁸ Dignas and Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, s. 24-26

⁴²⁹ Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, s. 314-315

⁴³⁰ Wolfram, *History of the Goth*, s. 3-47

⁴³¹ Nathanael Andrade, *Syrian Identity in the Greco-Roman World*, Cambridge University Press, Cambridge 2013, s. 330

⁴³² Richard Stoneman, *Palmyra and Its Empire: Zenobia's Revolt Against Rome*, University of Michigan Press, Michigan 1994, s. 78

⁴³³ Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s. 280

kral ilan etmesi ile sonuçlanmıştır.⁴³⁴ Odeanathus kral olmadan önce Sasanilerle yakınlaşmak istemiş, fakat MS 260 yılında Fırat Nehri civarında I.Şapur'a karşı kazandığı zafer kendine güvenini arttırmıştır.⁴³⁵ Zaferine devam eden Odeanathus MS 261 yılında Quietus ve Balista'yı mağlup ettikten sonra Roma İmparatoru Gallienus tarafından Palmyra Kralı olarak tanınmıştır.⁴³⁶ Hatta imparator tarafından "Totius Orientis" unvanı almıştır.⁴³⁷ Bundan sonra Odaenathus kendini Roma müttefiki olarak Doğu'nun koruyucusu olarak gösterebileceği bağımsız bir imparatorluk yönetiyormuş gibi davranmıştır.⁴³⁸ MS 262 yılına gelindiğinde Odaenathus Sasanilere saldırarak Edessa, Carrhae ve en önemlisi Nisibis'i ele geçirmiştir.⁴³⁹ Bu yenilgiden sonra Sasaniler Suriye'den çıkarılmış ve Palmyra ordusu başkent Ctesiphon'u kuşatmıştır.⁴⁴⁰ Zaferinin ardından Odaenathus kendini "Krallar kralı" ilan etmiştir.⁴⁴¹ Odaenathus Sasani başkenti Ctesiphon'u alamamış fakat I.Şapur'un ordusunu MS 252 yılından bu yana fethettikleri Roma topraklarında çıkarmayı başarmıştır.⁴⁴² MS 266 yılında Odaenathus Ctesiphon'u yeniden kuşatmış ama Got istilacıların Küçük Asya'ya saldırdıklarını haber alarak kuşatmayı bitirmiş ve Kapadokya'ya ilerlemiştir.⁴⁴³ Oğlu ile birlikte sefere giden kral MS 267 yılında kuzeni Maeonius tarafından öldürülmüştür.⁴⁴⁴ Maeonius'un Palmyra kralı olması hakkında elimizde herhangi bir bilgi yoktur.⁴⁴⁵ Başka bir kaynaktan Odaenathus'un Roma İmparatorluğuna karşı isyan etmek istediği için Romalı yetkili Rufinus tarafından öldürüldüğü yazmaktadır.⁴⁴⁶ Odaenathus'un eşi Zenobia tarafından öldürüldüğü ile ilgili de kaynaklar bulunmaktadır.⁴⁴⁷

---

⁴³⁴ Drinkwater, Maximinus to Diocletian and the "Crisis", *CAH*, vol. XII, s. 44

⁴³⁵ Ball, *Roma in The East: The Transformation of an Empire*, s. 76-79

⁴³⁶ Gary Yuong, *Rome's Eastern Trade International Commerce and Imperial Policy: 31 B.C.- A.D.305*, Routledge, London 2003, s. 214-215

⁴³⁷ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s.280

⁴³⁸ Stoneman, *Palmyra and Its Empire: Zenobia's Revolt Against Rome*, s. 77-78

⁴³⁹ Dignas and Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, s. 160

⁴⁴⁰ Southern, *Empress Zenobia: Palmyra's Rebel Queen*, s. 72

⁴⁴¹ Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygurulukları*, s. 548-549

⁴⁴² Lukas de Blois, *The Policy of the Emperor Gallienus*, Brill, Netherlands 1976, s. 38

⁴⁴³ Southern, *Empress Zenobia: Palmyra's Rebel Queen*, s.74

⁴⁴⁴ Trevor Bryce, *Ancient Syria: A Three Thousand Year History*, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 292

⁴⁴⁵ Brauer, *The Age of Soldier Emperors: Imperial Roma A.D. 244-284*, s. 163-164

⁴⁴⁶ Watson, *Aurelian and the Third Century*, s. 57

⁴⁴⁷ Rex Winsbury, *Zenobia of Palmyra*, Duckworth, London 2010, s. 67-68

2.3.2. Kraliçe Zenobia

Zenobia'nın doğum tarihi tam olarak belli değildir fakat onun MS 240 ya da MS241 yılında doğduğu tahmin edilmektedir.⁴⁴⁸ Ailesi hakkında da pek fazla bilgi edinilememektedir. Sadece babasının MS 231 yılında Roma İmparatoru Alexander Severus'un Sasani seferi sırasında Palmyra'da Julius Aurelius Zenobius Zabdilah olması ihtimali vardır, fakat o dönem bu isim Palmyra'da çok yaygın olmuştur.⁴⁴⁹ Arap yazarlar Zenobia'nın Arap kökenli olduğunu yazmaktadırlar.⁴⁵⁰ Zenobia Palmyra kralı Odaenathus'un ikinci eşi olmuş ve Gallienus döneminde karışıklıktan faydalanan Roma İmparatorluğu tahtına çıkmak isteyen 19 kişiden⁴⁵¹ biri olmuştur.⁴⁵² MS 267 yılında Odaenathus öldükten sonra 10 aylık oğlu Vaballathus imparator olmuş ve küçük olduğundan dolayı idare Zenobia'nın eline geçmiştir.⁴⁵³ Zenobia ilk başlarda Roma İmparatorluğu'nu kışkırtmamağa dikkat ederek Sasaniye yönelmiştir. Halabiye ve Zalabiye kaleleri dahil olmak üzere Fırat Nehri boyunca olan yerleşimlerini güçlendirmiştir.⁴⁵⁴ Kaynaklara göre MS 269 yılında Vaballathus'un "Persicus Maximus" unvanını alması Palmyra'nın Perslere karşı kazandığı bu zaferle ilişkilendirilmektedir.⁴⁵⁵ MS 269-270 yılında Roma İmparatoru II. Cladius'un Gotlarla savaşmasını fırsat bilen Zenobia Doğu'da iyice güçlenmiş, Mısır'ı işgal etmiş ve Anadolu'nun içlerine kadar ilerlemiştir.⁴⁵⁶ MS 270 yılına kadar Zenobia tüm Mısır'ın zenginliğini ve Roma İmparatorluğu'na sağladığı tahıl kontrolünü ele geçirmiştir.⁴⁵⁷ Bundan sonra II. Cladius Palmyra'yı tanımak zorunda kalmış ve Zenobia Palmyra'yı Roma İmparatorluğu'na denk yapmak amacıyla

---

⁴⁴⁸ Southern, *Empress Zenobia: Palmyra's Rebel Queen*, s. 2-3

⁴⁴⁹ Rex Winsbury, *Zenobia of Palmyra*, s. 70

⁴⁵⁰ Southern, *Empress Zenobia: Palmyra's Rebel Queen*, s. 3

⁴⁵¹ MS 260-268 yılları arasında Doğu'da Kiriad, Macrianus, Balit, Odenat ve Zenobia, Gallia ve Batı eyaletlerinde Potumus, Lokein, Victoria ve Victorin, Marius ve Tetricus, İllirya ve Tuna boylarında İngenuus, Regilianus ve Aureoluis, Postus'de Saturnin, İsauri'de Trebelcen, Tesalya'da Pison, Akay'da Valens, Mısır'da Emilianus ve Afrika'da Celsus Roma İmparatoru olmaya niyetlenmişlerdir. Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, s. 296

⁴⁵² Adrian Goldworthy, *The Fall of the West: The Death of the Roman Superpower*, Phoenix, New Haven 2010 s. 61

⁴⁵³ Stoneman, *Palmyra and Its Empire: Zenobia's Revolt Against Rome*, s. 112

⁴⁵⁴ Bryce, *Ancient Syria: A Three Thousand Year History*, s. 298-299

⁴⁵⁵ *A Journey to Palmyra Collected Essays to Remember Delbert R. Hillers*, Eleonora Cussini (ed.), Brill, Netherlands 2005, s. 200-207

⁴⁵⁶ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 282

⁴⁵⁷ Winsbury, *Zenobia of Palmyra*, s. 88-89

ulaşmıştır.⁴⁵⁸ II. Cladius'tan sonraki İmparator Aurelianus, Zenobia için tehlikeli bir rakip olmaktaydı. Çünkü o Gotlarla savaşı kazanmış ve onun niyeti eski Roma topraklarını yeniden birleştirmek olmuştur.⁴⁵⁹ Zenobia'nın oğlunu MS 271 yılında *Caesar* ilan etmesi Aurelianus'un dikkatini ona yöneltmesine sebep olmuştur.⁴⁶⁰ MS 272 yılında Aurelianus'un lejyonları Küçük Asya topraklarında ilerlerken hedefleri Zenobia'dan Roma topraklarını geri almak olmuştur.

Roma imparatoru Palmyra üzerine iki aşamalı bir saldırı planlamıştır. İlk olarak Mısır ve Küçük Asya toprakları ele geçirilecek, daha sonra imparatorluğun kalbi olan Suriye üzerine saldırı yapılacaktır.⁴⁶¹ MS 272 yılında Probus komutasındaki Roma ordusu Mısır'ı geri almıştır.⁴⁶² Aurelianus komutasındaki Roma ordusu ise Ankra'yı⁴⁶³ ve Tyana'yı⁴⁶⁴ geri alarak Doğu şehirlerinin güvenini kazanmış ve bir kısmının savaşız teslim olmasını sağlamıştır.⁴⁶⁵ Suriye'deki Palmyra ordusu "katafrakt" denilen süvari, bazen de atın tamamen zırhla kaplandığı ağır süvari birlikleri kullanmaktadır. Daha hafif olan Roma süvarileri Palmyra ordusunun içlerine dalarak onları bitkin düşürmüş ve ordunun bir kısmını bozguna uğratmıştır.⁴⁶⁶ İmmae savaşı denen bu yenilgiden sonra Zenobia ve ordu komutanı Zabdas Emesa'ya⁴⁶⁷ geri çekilmiş, Aurelianus Antiokheia'yı almıştır.⁴⁶⁸ MS 272 yılında Aurelianus Emesa üzerine yürümüş, aynı yıl içinde Zabdas komutasındaki Palmyra ordusu ile Roma ordusu Emesa'da karşılaşmış ve Aurelianus savaşı kazanmıştır. Fakat Zenobia ve Zabdas Palmyra'ya kaçmayı başarmıştır.⁴⁶⁹ Aurelianus Palmyra'yı kuşatmıştır. Zenobia şehre çekilmiş ve Sasanilerden gelecek erzak takviyesine güvenmiştir.⁴⁷⁰ Sasani I.Şapur öldüğünden dolayı gelecek olan yardım gelememiştir. Karışık bir dönem yaşayan Zenobia Mısır'ın fethini tamamlayan Probus'un Aurelianus'a katılması üzerine bir karar vererek Palmyra'dan

---

⁴⁵⁸ Watson, *Aurelian and the Third Century*, s. 60-65

⁴⁵⁹ Drinkwater, Maximinus to Diocletian and the "Crisis", *CAH*, vol. XII, s.50-57

⁴⁶⁰ Southern, *Empress Zenobia: Palmyra's Rebel Queen*, s. 130

⁴⁶¹ Dodgeon and Lieu(eds), *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (A.D.226-363)*, s. 81-84

⁴⁶² Southern, *Empress Zenobia: Palmyra's Rebel Queen*, s. 132

⁴⁶³ Günümüz Ankara şehri

⁴⁶⁴ Günümüz Kemerhisar şehri

⁴⁶⁵ Watson, *Aurelian and the Third Century*, s. 71-72

⁴⁶⁶ Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, s. 283-284

⁴⁶⁷ Günümüz Humus şehri

⁴⁶⁸ Scarre, *Chronicle of the Roman Empire*, s. 186

⁴⁶⁹ Matyzsak, *The Enemies of Rome. From Hannibal to Atilla*, s. 250-251

⁴⁷⁰ Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, s. 328

kaçmıştır.⁴⁷¹Fırat Nehri kıyılarında yakalanan Zenobia şehrinin düştüğünü ve imparatorluğunun yıkıldığını görmüştür.⁴⁷²

Zenobia'nın ölümü ile ilgili de kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Bazı Arap kaynakları onun yakalanmamak için intihar ettiğini yazmaktadır.⁴⁷³

Başka bir kaynak ise onun oğlu ile birlikte Roma'ya getirildiğini ve gelirken oğlunun öldürülerek Boğaziçi'ne atıldığını, kendisinin ise Roma'da yargılandığı ve hayatını orada devam ettirdiğini yazmaktadır.⁴⁷⁴

Historia Augusta'ya göre Aurelianus Roma'da zafer geçiti yaparken Zenobia da elleri zincirli, zafer alayının yanında yürümüş, son günlerini de Roma'ya yakın bir sarayda geçirmiştir.⁴⁷⁵

Nasıl öldüğü kesin olarak bilinmese de Zenobia antik dünyanın en popüler figürlerinden biri haline gelmiş, büyük Kraliçe, zeki yönetici olarak algılanmış ve birçok ressam ve sanatçıya ilham kaynağı olmayı başarmıştır.⁴⁷⁶

2.4. Galya İmparatorluğu (MS 260-268) ile İlişkiler

MS 260 yılında Roma İmparatorluğu'nun zayıf olduğu dönemde Marcus Cassianus Latinius Postumus Galya, Germania, Britanya ve İspanya eyaletlerini birleştirerek Roma'dan ayrılmış ve Galya İmparatorluğu'nu kurmuştur.⁴⁷⁷ Zamanında İmparator Valerianus Postumus'u Ren lejyonlarının komutanı yapmış, İmparator Gallienus döneminde Postumus *Praetor Praefectus* Silvanus ve imparatorun oğlu *Caesar* Saloninus'u isyan sonucu öldürerek kendi imparatorluğunu ilan etmiştir.⁴⁷⁸ Postumus kendi menfaati için imparatorluğun birliğini temin etmekten kaçınmış, Frankların ve Alemanların Galya topraklarına olan baskınlarını önlemiş, MS 263 yılında üzerinde "*Victoria Germanica*", "*Restitutor Orbis*" ve

⁴⁷¹ Stoneman , *Palmyra and Its Empire: Zenobia's Revolt Against Rome*, s. 117-118

⁴⁷² Southern, *Empress Zenobia: Palmyra's Rebel Queen*, s. 150-151

⁴⁷³ Judith Weingarten, *The Chronicle of Zenobia, The Rebel Queen*, Vanguard Press, New York 2006, s. 380

⁴⁷⁴ *Zosimus: New History. A Translation with Commentary (Byzantina Australiensia 2)* I. 54.2 - 56.2

⁴⁷⁵ *Historia Augusta: XXVIII*, 1-4

⁴⁷⁶ William Ware, *Zenobia or the Fall of Palmyra*, Dodo Pres, UK 2013, s. 300-350

⁴⁷⁷ Jones and Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire A.D.260-395*, s. 720-721

⁴⁷⁸ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 281

“*Salus Provinciarum*” yazan sikkeler bastırmıştır.⁴⁷⁹ Postumus’un bastırıldığı sikkelerin işçiliği Gallienus sikkelerinden bile iyi olmuştur.⁴⁸⁰ Postumus hiçbir zaman Roma’ya yürümeyi düşünmemiştir, sadece Galya topraklarını bağımsız tutmak istemiştir.⁴⁸¹ Fakat Gellianus oğlunun Postumus tarafından öldürüldüğünü öğrenince ona karşı bir ordu hazırlamış ve ilk karşılaşmada yenilgiye uğramasına rağmen sonraki karşılaşmada kesin zafer elde etmiştir.⁴⁸² Daha sonra Macrian’da isyan olduğundan dolayı Gallienus Postumus’un takibini Aurelianus’a devrederek kendisi isyanı bastırmak için Macrian’a gitmiştir.⁴⁸³ Aurelianus Postumus’un kaçmasına izin vermiştir. Buna karşın Postumus da özellikle Cermenlerden oluşan bir ordu toplayarak tekrardan Roma ordusu ile karşılaşmış ve yine yenilgiye uğramıştır.⁴⁸⁴ Gallienus savaş sonrası kaçan Postumus’u sığındığı şehirde kuşatmış fakat imparator okla yaralandığı için kuşatmayı bitirmek zorunda kalmıştır.⁴⁸⁵ Böylece Alp’lerin etekleri Galya İmparatorluğu’nda kalmıştır. MS 268 yılında Postumus Tanrı Herkül’ün onuruna “Herkülün İşleri” altın serisini yaptırmış ve o zamandan sonra finansal zorluklarla karşı karşıya kalmıştır.⁴⁸⁶

MS 268 yılının sonlarında Postumus’a karşı Laelianus isyan ederek Mainz’de kendini imparator ilan etmiş, fakat bu uzun sürmemiştir. Şehir Postumus tarafından kuşatılmış ve Laelianus yakalanarak öldürülmüştür.⁴⁸⁷ Postumus’un askerleri Mainz’i yağmalamak istemiş, fakat Postumus buna karşı çıkınca askerleri tarafından öldürülmüştür.⁴⁸⁸

Postumus’un ölümünden sonra Galya İmparatorluğu gerilemeye başlamıştır. İmparatorluğun bazı bölgelerinde Roma otoritesi yeniden kurulmuş, hatta İspanya eyaletleri bir sonraki imparator Marius’u tanımamıştır.⁴⁸⁹ Kısa süre sonra Marius ölmüş, Kuzey Galya ve Britanya’da Victorius imparator olarak kabul görmüştür.⁴⁹⁰ O II. Cladius’un ele geçirdiği Galya topraklarını geri almak isterken öldürülmüş ve

⁴⁷⁹ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 149

⁴⁸⁰ Drinkwater, Maximinus to Diocletian and the “Crisis”, *CAH*, vol. XII, s. 136

⁴⁸¹ Potter, *The Roman Empire at Bay A.D.180-395*, s. 260

⁴⁸² Bray, *Gallienus: A Study in Reformist and Sexual Politics*, s. 136-137

⁴⁸³ Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, s. 117-118

⁴⁸⁴ Potter, *The Roman Empire at Bay A.D.180-395*, s. 263

⁴⁸⁵ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 150

⁴⁸⁶ Drinkwater, Maximinus to Diocletian and the “Crisis”, *CAH*, vol. XII, s. 210

⁴⁸⁷ Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 281

⁴⁸⁸ *Euthropius; The Brevarium Ab Urbe Condita of Euthropius*, Harry Wesley Bird (çev), Harvard University Press, Liverpool 1993. s. 9.9.1

⁴⁸⁹ Jones and Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire A.D.260-395*, s. 721

⁴⁹⁰ John Drinkwater, *The Gallic Empire: Separatism and Continuity in the North-western Provinces of the Roman Empire A.D. 260–274*, Franz Steiner, Stuttgart 1987, s. 89

annesi Victoria'nın desteği ile Tetricus imparator olmuştur.⁴⁹¹ Tetricus, Victorius'un başlattığı işi bitirerek Galya topraklarını yeniden birleştirmiştir. Fakat MS 274 yılında Roma imparatoru Aurelianus'la Chalons savaşında karşılaşarak yenilgiye uğramıştır.⁴⁹² Böylece Galya İmparatorluğu yeniden Roma İmparatorluğu'na katılmıştır.

---

⁴⁹¹ Drinkwater, Maximinus to Diocletian and the “Crisis”, CAH, vol. XII, s. 211

⁴⁹² Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, s. 283

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. YÜZYIL'DA SOSYAL VE EKONOMİK DURUM

3.1. Ekonomik Çöküntü

Roma İmparatorluğu'nda ekonomik sıkıntılar Severuslar döneminden başlamaktadır. Orduyu dörtte bir oranında arttıran Severuslar askerlerin maaşını iki katına çıkarmışlardır.⁴⁹³ İmparator Caracalla askerlerin maaşını karşılamak için Roma vatandaşlarının ödediği miras vergisini ikiye katlamış ve harcamalarını karşılayamayınca herkes vergi ödesin diye vatandaşlık hakkında karar çıkartmıştır. Paranın değerini düşüren Caracalla gümüş oranını %50'e kadar azaltarak ekonomik krizi başlatmıştır.⁴⁹⁴ Askeri anarşi imparatorları da Severusların yolundangitmiş, bu durum imparatorluğu askerlere verilen parayı karşılama konusundazorlamıştır.⁴⁹⁵ Gallienus ve Antoninianus döneminde paradaki gümüş oranı yüzde iki nisbetindedir. Paranın kalanı ise bakırdan oluşmaktadır.⁴⁹⁶ İmparatorlar sürekli değeri düşük olan paralar bastırmaktaydılar. Bunun sebebi de Roma'nın gümüş madenlerinin ve zenginliklerinin Sasaniler ve barbarlar tarafından yağmalanmasıdır.⁴⁹⁷ Düşük ayarlı paralar yüzünden Roma'da fiyatlar arttığından dolayı halk fakirleşmiştir. İmparatorlar yönetime gelmek, askerleri yanlarında tutmak için yerel halkı harcamıştır. Kriz imparatorları içerisinde sadece Aurelianus ekonomik duruma el atarak bir az da olsa düzen getirmiştir.⁴⁹⁸

Krizin kötü yönde etkilediği alanlardan biri de iç ticaret olmuştur. Bunun en önemli sebepleri Roma İmparatorluğu'nun sürekli yabancı baskınlarına, özellikle Got saldırılarına maruz kalması olmuştur.⁴⁹⁹ Krizden önceki dönemlerde Romalı tüccarlar imparatorluğun bir ucundan diğer ucuna güvenli bir şekilde giderek Doğu şehirlerindeki malları imparatorluğun dört bir yanına birkaç haftada taşımışlardır.⁵⁰⁰ Anarşi döneminde ise sık sık saldırılara uğrayan tüccarlar artık seyahat

⁴⁹³ Olivier Hekster, *Rome and its Empire. A.D.193-284*, Edinburg University Press, Edinburg 2008, s. 30-31

⁴⁹⁴ Vagi, *Coinage and History of the Roman Empire. c.82B.C.-A.D.480*, s. 289-290

⁴⁹⁵ Potter, *The Roman Empire at Bay A.D.180-395*, s. 80-85

⁴⁹⁶ Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, s. 197

⁴⁹⁷ Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, s. 80-85

⁴⁹⁸ İmparator Aurelianus reformları ile ilgili ayrıntılı bilgi için çalışmamızın 29. sayfasına bk.

⁴⁹⁹ Clifford, *Imperial Rome A.D.193 to 284: The Critical Century*, s. 183-190

⁵⁰⁰ H.St. L. B. Moss, *The Birth of the Middle Ages*, Oxford Univerity Press, Oxford 2004, s. 2-3

edememişlerdir. Bundan dolayı tüccarlar bu dönemde geçimlerini sağlamak ve takas için gıda üretmişlerdir.⁵⁰¹ İmparatorluğun vatandaşları korunma amacıyla kırsal bölgelere giderek geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır. Kırsala taşınan halk büyük toprak sahiplerinden korunmak için temel medeni haklarından vazgeçmiş yarı özgür Roma vatandaşları haline gelmişlerdir.⁵⁰² Küçük Asya saldırıların merkezi olduğundan dolayı oradaki durum daha da kötü olmuştur. Mısır, Afrika, İspanya gibi bölgeler Mezopotamya'ya göre daha iyi ve verimli olmuştur.⁵⁰³ Got saldırılarından itibaren Batı'daki durum da değişmiş, ekonomi ve ticaret mahvolmuştur.⁵⁰⁴ İmparatorluğun gelirinin azaldığı bu dönemde imparatorlar çıkış yolunu vergileri arttırmakta görmüşler, halk gittikçe daha da fakirleşmiş ve artık itirazlara başlamıştır.⁵⁰⁵

Barbar saldırıları, Sasani baskısı, kısa süreliğine de olsa bağımsızlığını ilan eden imparatorlar Roma İmparatorluğu'nun kötü durumda olan ekonomisini daha da kötüleştirmiştir. Aurelianus hariç hiçbir asker imparator, MS 284 yılında imparator olan Diocletianus'a kadar bu duruma dur diyememiştir.

3.2. Cyprian Vebası

3.2.2. Piskopos Cyprian

Cyprian MS 200 yılında Kartaca'da doğmuş ve MS 258 yılında öldürülene kadar Kartaca için uğraşmıştır.⁵⁰⁶ Hukuk alanında eğitim gören Cyprian MS 246 yılında Hristiyanlığa geçene kadar avukatlık yapmıştır.⁵⁰⁷ Zengin bir pagan senatörün oğlu olan Cyprian aynı zamanda retorik ve felsefe öğretmenliği de yapmıştır.⁵⁰⁸ Arkadaşı Cecilius'un teşviki ve yardımıyla putperestlikten uzaklaşmıştır. Vaftiz

⁵⁰¹ Hekster, *Rome and its Empire. A.D.193-284*, s. 31

⁵⁰² Lukas de Blois, *The Military Factor in the onset of Crises in the Roman Empire in the Third Century A.D: in the Impact of the Roman Army (200 B.C.-A.D.476), Economic, Social, Political, Religious and Cultural Aspects*, Brill, Leiden 2007, s. 495-508

⁵⁰³ Hekster, *Rome and its Empire. A.D.193-284*, s. 31-32

⁵⁰⁴ Hekster, *Empires and Barbarians: Migration, development and the Birth of Europe*, s. 110-111

⁵⁰⁵ de Blois, *The Military Factor in the onset of Crises in the Roman Empire in the Third Century A.D: In the Impact of the Roman Army(200 B.C.-A.D.476), Economic, Social, Political, Religious and Cultural Aspects*, s. 498

⁵⁰⁶ *St. Cyprian of Carthage: Selected Treatises*, Allen Brent(ed. ve çev.), St. Vladimir's Press, New York 2007, s.2

⁵⁰⁷ Peter Bingham Hinchliff, *Cyprian of Carthage and the Unity of the Christian Church*, London 1974, s.108-109

⁵⁰⁸ Hinchliff, *Cyprian of Carthage and the Unity of the Christian Church*, s. 109

olmadan önce tüm servetini fakirlere dağıtmış ve Cecilius'un evine yerleşmiştir.⁵⁰⁹ Onun etkisi ile Hristiyanlığı kabullenmiş ve iki yıl içinde Kartaca Piskoposu olmuştur.⁵¹⁰

Cyprian, İmparator Decius'un Hristiyanlara karşı başlattığı kampanyalar zamanı gizlenmek zorunda kalmıştır. Hayatını zulüm görenlerin inancını ve cesaretini güçlendirmeye adanmıştır.⁵¹¹ Cyprian'ın saklanması Kartaca'nın Rum kesimini sınırlendirmiştir. Bunu korkaklık olarak değerlendirerek onu oy birliği ile piskoposluktan uzaklaştırmışlardır.⁵¹² 14 ay sonra piskoposluğa geri dönen Cyprian Kuzey Afriza piskoposlarından oluşan bir toplantı düzenlemiştir. Decius'un talebiyle fedakarlık ettiklerinden dolayı görevden uzaklaştırılan rahipleri görevlerine geri getirmiştir. Aynı zamanda kendisine karşı gelen Piskopos Feliccimus ve taraftarlarını da suçlu bularak cezalandırmıştır.⁵¹³ MS 252 yılında İmparator Gallus tarafından başlatılan yeni bir kampanya için kendisini kurban olarak öne sürmek isteyen piskopos halkın sevgisini kazanmıştır.⁵¹⁴

MS 256 yılında İmparator Valerianus Hristiyanlara karşı takibe başlamış ve Roma'daki Piskopos Stephan ve halefi II. Sixtus öldürülmüştür. Cyprian da MS 257 yılının Ağustos ayında yakalanmış ve Roma *Proconsul*'u Aspanius Patenus'un önüne getirilmiştir. Pagan Tanrılarına fedakarlık etmesi istenen Cyprian bunu reddederek İsa'ya sığınmıştır.⁵¹⁵ Sürgüne yollanan Piskopos bir sene sonra geri çağırılarak ev hapsine mahkum edilmiştir.⁵¹⁶ MS 258 yılında *Proconsul* olan Galerius Maximinus Eylül ayında Cyprian'ın kılıçla infazına karar vermiştir.⁵¹⁷ İnfaz hazırlıklarında Piskopos giysilerini yardım almadan kendisi çıkarmış, diz çökerek dua etmiş ve gökyüzüne bakarak son sözlerini; "*Tanrıya şükürler olsun.*"⁵¹⁸ olarak demiştir.

---

⁵⁰⁹ William Hugh Clifford Frend, *The Rise of Christianity*, Fortress Pres, Philadelphia 1984, s. 318-319

⁵¹⁰ Pope Benedict XVI, *The Fathers*, Our Sunday Visitor, Indiana 2008, s. 52-53

⁵¹¹ Виктор Анатольевич Федосик, *Киприан и Античное Христианство*, Университетское, Минск 1991, s. 205

⁵¹² Федосик, *Киприан и Античное Христианство*, s. 205-206

⁵¹³ Benedict XVI, *The Fathers*, s. 60

⁵¹⁴ *St. Cyprian of Carthage: Selected Treatises*, s. 59

⁵¹⁵ Федосик, *Киприан и Античное Христианство*, s. 207

⁵¹⁶ Федосик, *Киприан и Античное Христианство*, s. 207-208

⁵¹⁷ Frend, *The Rise of Christianity*, s. 319

⁵¹⁸ *St. Cyprian of Carthage: Selected Treatises*, s. 180

Cyprian halka açık bir yerde infaz edilmiştir. Başının kesildiği yerde kilise inşa edilmiştir.⁵¹⁹ Daha sonra kilise Vandallar tarafından tahrip edildiğinden dolayı Piskopos Cyprian'ın kemikleri Fransa'ya getirilmiştir.

3.2.1. Veba Salgını

Roma imparatorluğu kötü dönemlerini yaşarken MS 250 yılında İskenderiye'de patlak veren veba kısa zamanda Roma'ya ve Suriye'nin doğusuna kadar ulaşmıştır. Yaklaşık 20 yıl boyunca devam eden salgında Roma'da günde 5000'e yakın insan ölmüştür.⁵²⁰ İskenderiye Piskopos'u Dionysios bir mektubunda diğer din adamlarının şehirden kaçtıklarını, Hıristiyanların ise şehirde kalarak onlara yardım ettiklerini yazmaktadır:

Kardeşlerimizin çoğu birbirine yardım ederken kendilerini tehlikeye atmaktadır. Çoğu salgına yakalanarak ölmektedir. Bu şekilde ölen arkadaşlarımız ilahi mertebeye yükselmektedir. Yardım eden kardeşlerimiz azizlerin cesetlerini alarak gözlerini ağızlarını kapatıp onları omuzlarında taşımaktadırlar. Azizleri yıkayan kardeşler onlara gömü kıyafetleri giydirmektedir.

Ama inançsız kesim en sevdiklerini hastalıkla başbaşa bırakmakta, hatta kaçarken cesetleri bile gömmemektedirler. Onlar İsa Mesih'in bize dediği "Rabbini tüm kalbiniz, ruhunuz ve aklınızla sevin" ve "Komşunu kendin gibi sev" sözlerini dinlememektedir."⁵²¹

İmparator Decius Hıristiyanlara zulüm etmesi ile bilinmektedir. Vebanın çıkış yerlerinden olan Kartaca'da imparatorun Piskopos Aziz Cyprian'ın da içlerinde olduğu pek çok Hıristiyanı katletmesinden dolayı Hıristiyan kesim, bu vebanın Tanrı'nın Decius'a gönderdiği bir bela olduğuna inanmaktadırlar.⁵²² Salgın piskoposunadıyla "Cyprian vebası" adlandırılmıştır.

Kartacalı Piskopos vebalı Kartaca için şöyle yazmıştır:

Korkunc bir veba evlerimizi sarmaktadır. Her gün sayısız insan kendi evinde hastalıktan ölmektedir. Vebadan korkanlar kendi vebalı arkadaşlarını, hatta ailelerini

⁵¹⁹ Федосик, *Киприан и Античное Христианство*, s. 208

⁵²⁰ Eusebius: *The Church History*, Paul L. Maier (çev.), Kregel Publication, Michigan 2007, s. 240-241

⁵²¹ Ch. Dionysios Stathakopoulos, *Famine and Pestilence in the Late Roman and Early Byzantine Empire*, Routledge, London 2004, s. 95-95

⁵²² Paul Kereszles, *The Emperor Septimius Severus a Precursor of Decius*, *Historia* 19, 1970, s. 568-570

*ifşa etmektedir. Yollarda vebadan dolayı eve alınmayan hastalar merhamet dilemektedir.*⁵²³

Araştırmacılar hem MS 166-180 yılları arasında olan Antonine Vebası'nın hem de Cyprian Vebası'nın nasıl Roma'ya kadar ulaştığını, çiçek hastalığını yoksa kızamıkını olduğunu araştırmaktadırlar. Hastalık hızlıca hem doğrudan, hem de dolaylı temasla bulaşmaktaydı. İnsanlar ölenlerden hastalık buluşmasını diye cesetleri toprağa gömmek yerine yakmışlardır.⁵²⁴

Veba salgını Roma İmparatorluğunu kasıp kavurmuştur. MS 251 yıllarının sonunda Hostilian ve MS 270 yılında Gotlarla savaşta olan İmparator II. Cladius bu salgından ölmüşlerdir. Salgın aynı zamanda Roma ordusunu mahvetmiş, imparatorluğun sınırlarını zayıf düşürmüştür.⁵²⁵

İmparatorluğu kasıp kavuran bu beladan sadece doğmakta olan Hıristiyan kilisesi yararlanmıştır. Hıristiyanlar vebalı halka bakmış, onlara kendilerinin vebadan ölürlerse diğer dünyada bunun karşılığını alacaklarını söylemişlerdir. Halka Hıristiyan inancını sunmuşlardır.⁵²⁶ Böylelikle hastalık Hıristiyanlığın imparatorluğun dört bir yanına yayılmasına yardımcı olmuştur. Cyprian vebası Hıristiyanlığın geleneksel Roma dinleri üzerindeki üstünlüğünü kanıtlamıştır.⁵²⁷

---

⁵²³ W. İrwin Sherman, *The Power of Plagues*, ASM Press, ABD 2006, s. 160-162

⁵²⁴ Harper Kyle, "Pandemics and Passages in the Late Antiquity: Rethinking the Plague of 249-270 Described by Cyprian", *JRA* 28, 2015, s. 232

⁵²⁵ Harper Kyle, *Climate, Disease, the end of an Empire. The Fate of Rome*, Princeton University Press, New Jersey 2017, s. 330-332

⁵²⁶ Kyle, "Pandemics and Passages in the Late Antiquity: Rethinking the Plague of 249-270 Described by Cyprian", *JRA* 28, s. 248

⁵²⁷ Stathakopoulos, *Famine and Pestilence in the Late Roman and Early Byzantine Empire*, s. 36

SONUÇ

III. yüzyıl Roma İmparatorluğu için sonun başlangıcı olmaktaydı. Aslında Roma İmparatorluğu II. yüzyılın sonunda tam olarak krizin eşiğindedi. Severuslar Hanedanı'nın başa geçmesi ile imparatorluk için "Pax Romana" denen "Barış Dönemi" sona ermiştir. Severuslar Hanedanı(MS 193-235) Roma'da krizin temellerini atmıştır fakat hanedanlığın ilk imparatoru Septimus Severus dönemi(MS 193-211) imparatorluk için iyi bir dönem olmuştur. Askeri yeteneği sayesinde imparatorluğun sınırlarını Dicle'ye kadar uzatan imparator Batı'yı düzene sokmuş ve Germania'yı imparatorluğa katmıştır. Ondan sonra imparator olan Caracalla(MS 211-217) için krizin temellerini atan imparator denilebilir. Çünkü onun döneminde artık kriz yavaş yavaş başlamıştır. Caracalla ortak imparator olan kardeşini öldürmüştür ki bu da III. Yüzyıl Krizi'nde yani "Kışla İmparatorları" döneminde sıkça rastlanan bir durumdur. O, askerlerin güvenini kazanmak için imparatorluk hazinesindeki paranın çoğunu askerlere dağıtmıştır. Boşalan hazineyi doldurmak için yurttaşlık hakkında ferman imzalamış fakat bu bile imparatorluğun giderlerini karşılayamamıştır. Caracalla'dan sonra imparatorluk karışık bir döneme girmiştir. Ondan sonra imparator olan Macrinus (MS 217 - 218), Elagabalus (MS 218 - 222) ve Alexander (MS 222 - 235) dönemlerinde Severus Hanedanı kadınları söz sahibi olmuşlardır. Özellikle hanedanın son imparatoru Alexander Severus döneminde annesi Julia Mamae ve büyükannesi imparator üzerinde müthiş etkiye sahip olmuş, pek çok önemli kararın mimarı olmuşlardır. Alexander Severus zamanında Doğu'da Sasanî İmparatorluğu kurulmuş ve Roma sınırlarını aşmaya başlamıştır. MS 235 yılında Alexander Severus öldüğünde arkasında Sasaniler gibi bir düşman ve imparatorluğun gebe olduğu bir kriz bırakmıştır.

"Kışla İmparatorları"ndan ilki olan Maximinus Thrax döneminde Roma sınırları hem Sasaniler tarafından hem de Gotlar tarafından tahrip edilmiştir. Bir yandan da imparatorluğun dört bir yanında askerleri tarafından imparator ilan edilen komutanlar iç savaşı başlatmışlardır. Bu son durum MS 235 - 284 yılları arasında sıklıkla karşılaşılan bir manzara olmuştur. Thrax'dan başlayarak her imparator döneminde hem Doğu'da hem Batı'da sıklıkla asker imparatorlar görülmüştür. Bunlardan Pacatianus, Iotapianus, Licinianus, Ingenuus, Regalianus, Aureolus gibi pek çoğu kendi kendini imparator ilan etmiş ve kısa zamanda askerleri tarafından

öldürülmüştür. Askerlerin söz sahibi olduğu bu “Anarşi Dönemi”nde askerler istedikleri kişiyi imparator yapmış, istemedikleri imparatoru devirmişlerdir. Aynı zamanda bu dönem imparatorluk çoğu zaman iki imparator tarafından yönetilmiş, tek başına imparator olmak isteyenleryüzünden iç savaş patlak vermiştir. Ülkede yaşanan bu karışıklıklar Roma İmparatorluğu`nu sosyal ve ekonomik açıdan zor duruma sokmuştur.

İç karışıklığın had safhada olduğu bu dönemde Doğu’da yükselen imparatorluk olan Sasani İmparatorluğu Roma İmparatorluğusınırlarını geçerek imparatorluk topraklarını istila etmiştir. MS 237 yılında başlayan Sasani saldırıları sonucu Roma İmparatorluğu Carrhae, Nisibis ve Hatra gibi kentlerini kaybetmiştir. Bu kentler tekrardan III. Gordianus zamanında MS 243 yılında geri alınmıştır. MS 243 yılında gerçekleşen Rhesaina savaşı sonucu da Roma ordusu Sasani ordusunu bozguna uğratmış fakat bir sene sonra MS 244 yılında yapılan Mesiche savaşı sonucunda Nisibis ve Carrhae tekrar Sasanilere bırakılmıştır.

Roma İmparatorluğu Sasaniler`in en yıkıcı saldırılarına kendini “Krallar Kralı” olarak adlandıran I.Şapur döneminde maruz kamıştır. Öncelikle I.Şapur MÖ 253 yılında Barbalisos savaşında Roma ordusunu yenerek 37’e yakın şehri ele geçirmiştir. I.Şapur döneminin en önemli olayı ise Roma İmparatoru Valerianus ile olan ilişkisidir. İmparator Valerianus’un I.Şapur’un elindeki esir hayatı ve ölümü ile ilgili antik yazarlar Zosimus, Georgius Syncellus, Orosius ve Lactantius’un görüşleri olmasına rağmen imparatorun kaderi hakkında net bir sonuca varılamamaktadır. Ancak şurası bir gerçektir ki, I.Şapur, Edessa savaşı sonucunda Roma’nın Doğu sınırlarının büyük bir kısmını ele geçirmiştir. I.Şapur’dan sonraki Sasani imparatorları Roma topraklarına saldırılar düzenleseler de pek başarılı olamamışlardır. Her ne kadar Sasani - Roma savaşlarında Sasaniler istediklerini elde etmiş olmasalar da Sasani saldırıları Roma İmparatorluğu`nda yıkıcı sonuçlara zemin hazırlamıştır.

Doğu’da Sasanilerle mücadele eden Roma İmparatorluğu aynı zamanda Batı’da Got istilasını ile uğraşmak zorunda kalmıştır. İlk baskınlarını MS 238 yılında gerçekleştiren Gotlar MS 249 yılına kadar pek fazla engelle karşılaşmadan imparatorluk topraklarını yağmalamışlardır. MS 249 yılında Roma tahtına geçen Decius Gotlara karşı bir dizi zafer kazanmış olsa da ondan sonra imparator olan Gallus döneminde Gotlarla üzücü bir antlaşma yapılmıştır. Fakat MS 253 yılında

Amelianus Gotlara karşı savaşmış ve zafer kazanmıştır. Bundan sonra Gotlar saldırılarını deniz üzerinden gerçekleştirmeye başlamıştır. MS 260'lı yıllarda Roma imparatoru II. Cladius, Gotlara karşı bir dizi zafer kazanmasına karşın Aurelianus döneminde Gotlarla barış yapılmış ve onlar Dachia'da kalıcı olarak yerleşmişlerdir.

Roma İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu karışıklıktan faydalanan Palmyra ve Galya, imparatorluk sınırları içerisinde kendi bağımsız imparatorluklarını ilan etmişlerdir. MS 261 yılında günümüz Suriye sınırları içerisinde Odaenathus tarafından kurulan Palmyra İmparatorluğu Sasaniler'e karşı zaferler kazanarak Roma İmparatorluğu'nun ele geçirilmiş topraklarını geri almıştır. Odaenathus döneminin ilk başlarında Roma İmparatorluğu ile dostluk ilişkileri içerisinde olan Palmyra İmparatorluğu, özellikle Zenobia'nın ipleri eline almasıyla tamamen bağımsız olmuştur. Zenobia ilk baştan beri Palmyra'nın tamamen bağımsız, Roma İmparatorluğu ile eşit bir imparatorluk olmasını istemiştir. MS 270 yılında Mısır'ı ele geçirdikten sonra bu isteğine ulaşmıştır. Fakat MS 272 yılında İmparator Amelianus tarafından Palmyra İmparatorluğu'na son verilmiş ve Zenobia da esir olarak Roma'ya götürülmüştür. Aynen Valerianus'da olduğu gibi Zenobia'nın da esir hayatı ve ölümü ile ilgili muammalar vardır.

Roma İmparatorluğu'nun zayıflığından yararlanan bir başka imparatorluk MS 260 yılında Postumus tarafından kurulan Galya İmparatorluğu olmuştur. Galya hiçbir zaman Roma İmparatorluğu için Palmyra İmparatorluğu, özellikle Zenobia kadar sorun yaratmamıştır. Postumus'un ilk günden beri istediği tek şey kurduğu imparatorluğun sınırlarını korumak olmuştur. Aynı III. Yüzyılda Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi kısa ömürlü Galya İmparatorluğu'nda da isyanlar olmuş ve aynı Roma'daki gibi kısa zamanda yıkılmıştır. Postumus MS268 yılında öldükten sonra Galya İmparatorluğu sınırlarını koruyamamıştır. MS 278 yılında Roma İmparatoru Aurelianus tarafından Galya İmparatorluğu'na son verilmiştir.

Bütün bu siyasal süreç içerisinde Roma İmparatorluğu'nun sosyal ve ekonomik durumu da karmaşık olmuştur. Özellikle parada yaşanan devalüvasyon ekonomiyi mahvetmiştir. Paranın değerinin düştüğü dönemde ekonomik durumu düzeltmek için yapılan reformlar da işe yaramamıştır. Sadece İmparator Aurelianus'un yaptığı parasal reform imparatorluk bütçesini az da olsa rahatlatabilmiştir. Diğer yandan imparatorlukta ticaret de kötü bir gidişata sahiptir. Bunun nedeni temelde para devalüasyonu olmakla beraber, Sasani ve barbar saldırıları sonucu ticaret yollarının

ve ticaret şehirlerinin tahrip olması ve güven ortamının zedelenmesi de etkili olan diğer hususlardır.

III. Yüzyılda Roma İmparatorluğu'nda yaşanan tüm bu sorunlarla birlikte birde veba salgını baş göstermiştir. Özellikle askerlerin imparatorluk dışından getirdikleri bu hastalık halk arasında hızla yayılmış ve pek çok ölüme sebep olmuştur. Kaynaklara göre salgın Roma'da günde 5000 kişinin hayatına mal olmuştur. Dönemin Hristiyanları veba salgınını Tanrı'nın, Roma imparatorlarının, özellikle İmparator Decius'un, Hristiyanlara karşı yaptıklarının bir cezası olarak yolladıklarına inanmışlardır.

Genel anlamıyla III. Yüzyıl krizi Romalıların imparatorluklarını ve yaşam tarzlarını korumak için uğraştıkları 50 yıllık bir dönem olmuştur. Krize yol açan bir dizifaktör söz konusu olmuştur. Özellikle Sasani ve barbar istilaları Roma lejyonlarının gergin ve sürekli baskı altında olduğu anlamına gelmektedir. Devamlı mücadelenin ekonomi ve toplum üzerinde yıkıcı etkileri olmuştur. Birbirini izleyen imparatorların asker kökenli oluşu, yönetme kabiliyetini ciddi şekilde baltalamıştır. Aynı zamanda veba da Roma ordusunun savaşma kabiliyetine ciddi zarar vermiştir. Dönemin en büyük sorunlarından biri de başa geçen imparatorların imparatorluğun içinde bulunduğu sosyal, dinsel, mali ve askeri sorunları çözmek yerine taht mücadelesine girişmeleri olmuştur. Bu "Askeri Anarşi Dönemi"ne MS 284 yılında Roma tahtına çıkan Diocletianus son vermiştir. III. Yüzyıl krizi Roma İmparatorluğu'nu yıkmamıştır fakat imparatorluğun yıkımının yaklaşmasında en önemli faktör olmuştur.

KAYNAKÇA

- A Journey to Palmyra Collected Essays to Remember Delbert R. Hillers*, Eleonora Cussini (ed.), Brill, Netherlands: 2005
- Ağa Bakıxanov, Abbasqulu, *Gülüstani İrəm*, Xatun Plus Nəşriyatı, Bakı: 2010
- Adkins, Leley and Adkins, Roy A., *Handbook to Life in Ancient Rome*, Fact on File, New York 2004
- Akşit, Oktay, *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul: 1970
- Alova, Erdal, *Latince Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul: 2013
- Andrade, Nathanael, *Syrian İndentity in the Greco-Roman World*, Cambridge Univerity Press, Cambridge: 2013
- Baker, Simon, *Eski Roma: Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*, Ekin Duru(çev.), Say Yayınları, Ankara-İstanbul: 2015
- Baldson, J. P. V. D. *Roman Women: Their History and Habits*, The Bodley Head, London: 2000
- Ball, Warwick, *Roma in The East: The Transformation of an Empire*, Routledge, London: 2001
- Beard, Mary, *S.P.Q.R. Antik Roma Tarihi*, İrem Sağlamer(çev.), Pegasus Yayınları, İstanbul: 2018
- Benedict, Pope XVI, *The Fathers, Our Sunday Visitor*, İndiana: 2008
- Bennett, Julian, *Trajan Optimus Princeps., A Life and Times*, Indiana University Press, London and New York: 1997,
- Bilgiç, Emine, “M.S. III. Yüzyıl Roma-Sasani İhtilaflarına İlişkin Bir Değerlendirme: Pers Kralı I.Şapur’un Roma İmparatoru Valerianus’u Esir Alması”, *Mediterranean Journal of Humanities, II*, 2012, s.25-34
- Birley, Anthony, *Septimius Severus: The African Emperor*, Routledge, London: 1998

Brauer, George. C., *The age of Soldier Smpersors: Imperial Rome, AD 244 – 284*. New Jersey: 1975.

_____, *The Age of Soldier Emperors: Imperial Rome. A.D.244-284*, Noyes Press, New York: 1975

Bray, John, *Gallienus: A Study in Reformist and Sexual Politics*, Wekefield Press, Australia: 1997

Bunson, Matthew, *Ecylopedia of the Roman Empire*, Fact on File, New York: 2002,

Burns, Thomas, *History of the Ostrogoths*, İndiana University Press, İndiana: 1991

Cairns, John, *Beyond Dogmatics: Law and Society in the Roman World*, Edinburg University Press, Scotland: 2007

Campbell, Brian J. , *The Emperor and the Roman Army.31B.C.-A.D.235*, Clarendon Press, England: 1984,

Canepe, Matthew P., *The Two Eyes of the Earth: Art and Ritual of Kingship Between Rome and Sasanian Iran*, University of California Press, California: 2010

Cary, Max and Scullard,H.H.,*A Hitory of Rome. Down to the Age of Constantine*, London: 1975

Cassius Dio; Rhomaika, Earnest Cary (çev.), Harvard UniversityPress, London: 1914-1927.

Clifford, Ando, *Imperial Rome A.D.193 to 284: The Critical Century*, Edinburg Universsity Press, Edinburg: 2012

Cornel, Tim J. , *The Begining of Rome. İtaly and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars(c.1000-264 B.C.)*,Routledge, London: 1997

Daryaeae, Touraj, *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*,I.B.Tauris, London: 2009

De Blois, Lukas, *The Military Factor in the onset of Crises in the Roman Empire in the Third Century A.D: İn the İmpact of the Roman Army(200 B.C.- A.D.476)*, *Economic, Social, Political, Religious and Cultural Aspects*, Brill, Leiden: 2007

- _____, *The Policy of the Emperor Gallienus*, Brill, Netherlands 1976
- _____, The Reing of the Emperor Philip the Arabian, *Talanta 10-11*, 1979, p.10-43
- Demircioğlu, Halil, *Roma Tarihi I. Cilt Cumhuriyet*, TTK, Ankara: 2011
- Dermot, B. C. , “Roman Emperors in the Sassanians Reliefs”, *JRS*, 1954
- Dignas, Beate and Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals*, Cambridge University Press, Cambridge: 2007
- Dodgeon, Michael H. And Lieu, Samuel N.C. (eds), *The Roman Eastern Frontier and the Persin Wars (A.D.226-363)*, Routledge, London: 2002
- Drijver, Jan Willem; “Rome and the Sasanid Empire: Confrontation and Coexistence”, *A Companion to Late Antiquity*, Philip Rousseau (ed.), Blackwell, Oxford: 2009, ss. 441-454.
- Drinkwater, John, “Maximinus to Diocletian and the “Crisis””, *CAH*, vol. XII, Cambridge University Press, Cambridge: 2008, ss.28-62
- _____, *The Gallic Empire: Separatism and Continuity in the North-western Provinces of the Roman Empire A.D. 260–274*, Franz Steiner, Stuttgart: 1987
- Richard Ernest and Dupuy, Trevor Nevitt, *The Encyclopedia of Military History: From 3500 B.C. to the Present*, Harper&Row, New York: 1970,
- Encyclopedia of the People of Africa and Middle East*, Vol I, Jamie Stoke (eds), 2009
- Eusebius: The Church History*, PaulL. Maier(trans.), Kregal Publication, Michigan: 2007
- Euthropius; The Brevarium Ab Urbe Condita of Euthropius*, Harry Wesley Bird (trans.), Harvard University Press, Liverpool: 1993.
- Faulkner, Neil, *Roma: Kartalların İmpaartorluğu*, Çağdaş Sümer (çev), Yordam Kitap, İstanbul: 2015
- Freeman, Charles, *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Suat Kemal Angı (çev.), Dost Yayı Evi, Ankara: 2013

- Frend, William Hugh Clifford, *The Rise of Christianity*, Fortress Pres, Philadelphia: 1984
- Frye, Richard Nelson, *The History of Ancient Iran*, München: 1983
- Georgius Syncellus; Ecloga Chronographica*, Alden A. Mosshammer (ed.), Teubner, Leipzig: 1984.
- Gibbon, Edward, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Asım Baltacıgil(çev.), Cilt I, BFS Yayın Evi.
- Goldsworthy, Adrian, *The Fall of the West: The Death of the Roman Superpower*, Phoenix, New Haven: 2010
- _____, *How Rome Fell: Death of a Superpower*, Yale University Press, USA: 2009
- Goold, G. P.(ed), *Historia Augusta:Volume II*, David Magie (çev), Harvard Univerity Press, London: 1993
- Grant, Michael, *The Severans: The Changed Roman Empire*, Routledge, London: 1996
- H.St. L. B. Moss, *The Birth of the Middle Ages*, OxfordUuniversity Press, Oxford: 2004,
- Haas, Christopher J. , Imperial Religious Policy and Valerian's Persecution of the Church, A.D. 257-260, *Church History*, Vol. 52, No. 2, Cambridge Univerity Press, Cambridge: 1983, ss.133-144
- Heather, Peter and Matthews, John, *Goths in the Forth Century*, Liverpool Univerity Press, Liverpool 1991
- Heather, Peter, *Empirers and Barbarians: Migration, developmentand the Birth of Europe*, Oxford Univerity Press, Oxford: 2010
- _____, *The Fall of the Roman Empire, A New History*, Pan Books, London: 2006
- _____, *The Goths*, Wiley-Blackwell, New Jersey: 1998
- Hedlund, Ragnar, *Coinage and Authority in the Roman Empire C. AD 260-295*,Acta Univerity Upsaliensis, Czech Republic: 2008

Hekster, Olivier, *Rome and its Empire. A.D.193-284*, Edinburg University Press, Edinburg: 2008

Herodot, *Tarih*, Burcu Uzunoğlu (çev.), Panama Yayın, Ankara

Herodian's Antioch's Roman History, Edward C. Echols(çev.), University of California Press, Los Angeles: 1961

Herzfeld, Ernest E. , *Archaeological History of Iran*, The Schweich of the Britih Academy, London: 1934

Hinchliff, Peter Bingham, *Cyprian of Carthage and the Unity of the Chiristian Church*, London: 1974

Howatson, Margaret C. (ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, Faruk Ersöz (çev.), Kitap Yayınları, İstanbul: 2013.

Jaques, Tony, *Dictionary of Battles and Sieges: A Guide to 8500 Battles from Antiquity through the Twenty-first Century*, Vol.3, Greenwood, London: 2006

Jones, A. H. M. and Martindale, J. R. , *The Prosopography of the Later Roman Empire A.D.260-395*, vol I, CambridgeUniversity Press, Cambridge: 1971

Jones, Henry Stuart, *The Roman Empire, B.C. 29-A.D. 476*, G.P.Putnam's Sons, London: 1908

Jones, Tom B. , Three Notes on the Reing of Marcus Cladius Tacitus, *Classical Philology*,vol XXXIV, 1993

Kaçar, Turhan, "Anadolu'da Sasaniler ve Romalılar, M.S. 226-363: Emperyal İdeoloji ve Kriz", *Tarih Dergisi*, 47, 2008, ss. 1-22.

Kaya, Mehmet Ali, III. Gordianus'un Pers (=Sasani) Seferi: Güzergah, Savaşlar ve İmparatorun Ölümü, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c.XX (1), Temmuz 2015, ss.157-167

Kereszles, Paul, *The Emperor Septimius Severus a Precursof of Decius*, Historia 19, 1970

Kozan, Mert, "Tarihi Kaynaklar Işığında III. Yüzyılda Gotların Akdeniz'de Gerçekleştirdiği Korsanlık ve Yağma Faaliyetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, C:8, S:36, 2015, ss.357-363

Kulikowski, Michael, *Rome's Gothic Wars*, Cambridge University Press, Cambridge: 2008

Kyle Harper, "Pandemics and Passages in the Late Antiquity: Rethinking the Plague of 249-270 Described by Cyprian", *JRA*, No:28, 2015, ss.223-260

_____, *Climate, Disease, the end of an Empire. The Fate of Rome*, Princeton University Press, New Jersey: 2017

Lactantius, De Mortibus Persecutorum, John Creed(çev.), Clarendon, Oxford: 1984

Livius Patavinus; The History of Early Rome, Benjamin Oliver Foster (trans.), Harvard University Press, Harvard: 1919.

MacDermot, B. C. , "Roman Emperors in the Sassanians Reliefs", *JRS*, 44, 1954, ss. 76-80.

Maggie, David; *Roman Rule in Asia Minor: To the End of the Third Century After Christ*, Princeton University Press, New Jersey: 1950.

Marcellinus, Ammeianus, *Roma Tarihi*, Samet Özgüler (çev.) Historia, İstanbul: 2019

Mattingly, Harold and Sydenham, Edward A. (eds), *The Roman Imperial Coinage*, vol. V. Part I, Spink&Son, London: 1972,

Matyzsak, Philip, *The Enemies of Rome. From Hannibal to Atilla*, Thames&Hudson, London: 2009,

McHugh, John S. , *Emperor Alexander Severus: Rome's Age of Insurrection, A.D.222-235*, Pen and Sword, England: 2017

Meijer, Fik, *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*, Gürkan Ergin (çev.), Homer Yayınları, İstanbul: 2006

Menner, İnge, *Power and Statu in the Roman Empire. A.D.193-284*, Vol.12, Boston: 2011

Mitchell, Stephan, *Anatoli: Land, Manand Gods in Asia Minor*, Clarendon Press, Oxford: 1993

_____, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi (M.S284-641)*, Turhan Kaçar (çev.) TTK, Ankara: 2016

Montesquieu, *Romaluların Yükselişi ve Düşüşü*, Ahmet Saki (çev.), Söylem Yayınları, İstanbul: 2001

Oost, Irvin, “The Death of the Emperor Gordian III”, *Classical Philology*, 1958, Vol.53(2), ss.105-107

Orosius; Seven Books of History Against the Pagans, Irving Woodworth Raymond (çev.), Colombia University Press, New York: 1936.

OStrogorsky, George, *Bizans Devleti Tarihi*, Fikret İlıştan (çev.)TTK, Ankara: 2017

Page, T.E. et al.(eds), *Dio’s Roman History*, Earnest Cary(çev.), Harvard Press, London: 1955

Parsons, Peter, “Philippus Arabs and Egypt”, *JRS* 57, No.1/2, 1967, ss.134-141

Peachin, Michael, *Roman Imperial Titulature and Chronology. A.D.235-284*, Brill Academi Pub, Amsterdam: 1990,

Pliny the Elder; Natural History, William Henry Samuel Jones et al. (çev.), Harvard University Press, London: 1938-1962

Pohlsander, H. A. , “Did Decius Kill the Philippi?” *Historia XXXI*, 1982, s.s.213-222

Potter, David, *Constantine The Emperor*, Oxford University Press, Oxford: 2012

_____, *Emperors of Rome*, Quercus, London: 2008

_____, Palmyra and Rome: Odaenathus titutature and the use of the Imperium Maius, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik Bd. 113*, 1996, ss. 271-285

_____, *Prohecy and History in the Crisis of the Roman Empire*, Clarendon Press, Oxford: 1991

_____, *The Roman Empire at Bay A.D.180-395*, Routledge, New York:2014,

Rives, J. B. , “The Decree of Decius and the Religion of Empire” *JRS* 89, 1999, s.s.135-154

- Robinson, Olivia F. ,*Repressionen gegen Christen in der Zeit vor Decius-noch immer ein Rechtsproblem*, vol.112, 1995
- Rostovtzeff, Michel, *Rome*, Elias J. Bickerman (çev.), Oxford University Press, Oxford: 1960,
- Salisbury, F. and Mattingly, H. “The Reign of Trajan Decius.” *JRS* 14, 1924, s.s.1-23
- Saunders, Randall Titus, *A Biography of the Emperor Aurelian (A.D.270-275)*, University of Cincinnati Press, Ohio: 1992
- Scarre, Chirs, *Chronicle of the Roman Empire*, Thames&Hudson, London : 1995
- Scott, Andrew, *Change and Discontinuity With in the Severan Dynasty: The Case of Macrinus*, Rutgers, New Jersey: 2008
- Sherman, W. İrwin, *The Power of Plagues*, ASM Press, ABD: 2006
- Southern, Pat, *Empress Zenobia: Palmyra's Rebel Queen*, Continuum, Great Britian: 2008
- _____, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, Routledge, London: 2001
- St. Cyprian of Carthage: Selected Treatises*, Allen Brent(ed. and trans.), St. Vladimir’s Press, New York: 2007,
- Stathakopoulus, Ch. Dionyios, *Famine and Pestilence in the Late Roman and Early Byzantine Empire*, Routledge, London: 2004
- Stephan, Mitchell, *Anatolia: Land, Man and Gods in Asia Minor*, vol.I, Oxford: 1993
- Stoneman, Richard, *Palmyra and Its Empire: Zenobia's Revolt Against Rome*, University of Michigan Press, Michigan: 1994
- Syme, Ronald, *Emperors and Bigraphy*, Oxford University Press, Oxford: 1971
- Syvanne, İlka, *Military of History of Late Roma,284-361*, Pen&Sword Military, Great Britian: 2014

Tekin, Oğuz, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2018

Trevor, Bryce, *Ancient Syria: A Three Thousand Year History*, Oxford University Press, Oxford: 2014

Türkoğlu, Gökçe H. , Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk dönemlerinin idari yapısı, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:11, S:2, İzmir, 2011, s.s.250-260

Vagi, David, *Coinage and History of the Roman Empire. c.82B.C.-A.D.480*, Vol. I, Routledge, London: 2105

Valentine, Hopkins Nind, *The Life of Alexander Severus*, Cambridge University Press, Cambridge: 1907

Varneri, Eric. ,*Mutilation and Transformation: Domnatio Memoriae and Roman Imperial Partrature*, Brill Academic, Netherlands: 2004

Vasiliev, Alexander, *Goths in Crimea*, Massachusetts, Cambridge: 1936,

W. ,Ensslin, “The Senate and the Army”, *CAH*, Vol.XII,Cambridge University Press, Cambridge 1939, ss.57-73

Ware, William, *Aurelian, Emperor of Rome: A Tale of the Roman Empire in the Third Century*, Nabu Press, Suoth Carolina: 2013

Watson, Alaric, *Aurelian and the Third Century*, Routledge, London: 1999,

Weingarten, Judith, *The Cronicle of Zenobia, The Rebel Queen*, Vanguard Press, New York: 2006,

Wells, Colin, *The Roman Empire*, Harvard University Press, Cambridge: 1997

White, John, *The Roman Emperor of Aurelian: Restorer of the World*, Spellmount, UK: 2015

Winsbury, Rex, *Zenobia of Palmyra*, Duckworth, London: 2010,

Wolfram, Herwing, *History of Goths*, Thomas J.Dunlap(çev.), Berkley Press, California: 1988,

_____, *History of the Goth*, Univerity of California Press, California: 1990

Yılmaz, Michael Deniz, *Zeugma: Roma Lejyonları ve Madeni Teçhizatları*,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyay Bilimler
Enstitüsü, Samsun: 2015

Young, Gary, *Rome's Eastern Trade International Commerce and Imperial
Policy: 31 B.C.-A.D.305*, Routledge, London: 2003

*Zosimus: New History. A Translation with Commentary (byzantina
Australiensia 2)*, Ronalds T. Ridley(çev.), Australian Association for Byzantine
studies, Sydney: 1984

В. Г. Луконин, *Культура Сасанидского Ирана в III—V вв. Очерки по
истории Культуры*, Наука, Москва: 1969.

Федосик, Виктор Анатольевич, *Киприан и Античное Христианство*,
Университетское, Минск: 1991

Сергеев, И. П. *Римская Империя в III веке нашей эры*, Майдан, Харьков:
1999

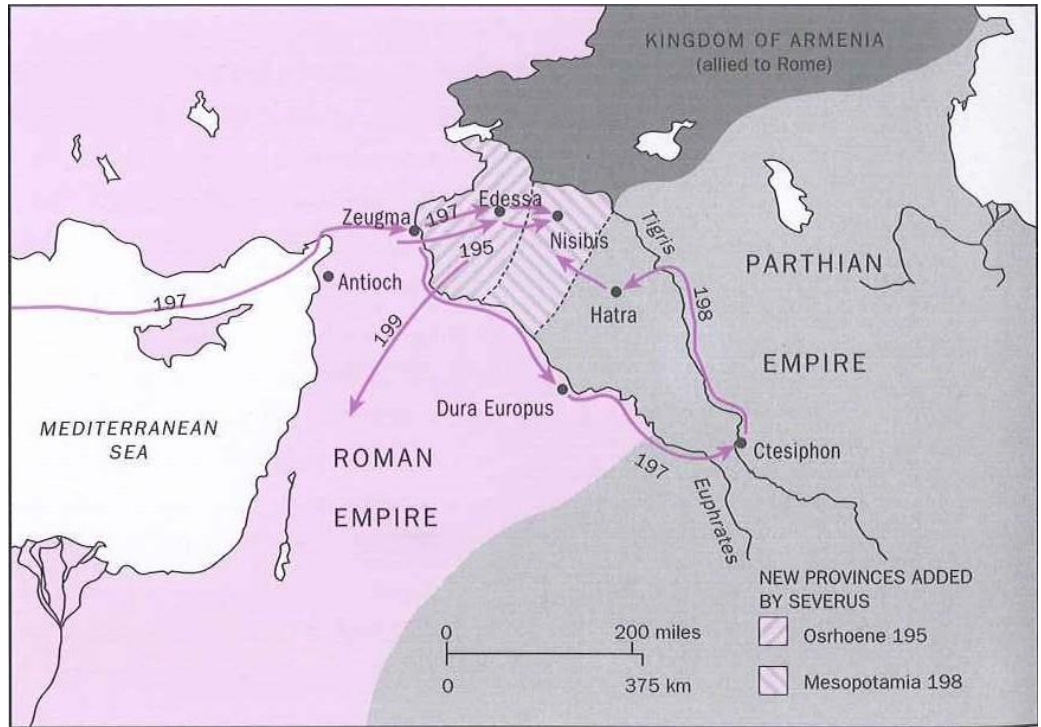
Штаерман, Е. М., *Социальные основы религии Древнего Рима*, Наука,
Москва: 1987,

EKLER

1.Ek: Roma İmparatorluğu haritası (M.S.270)

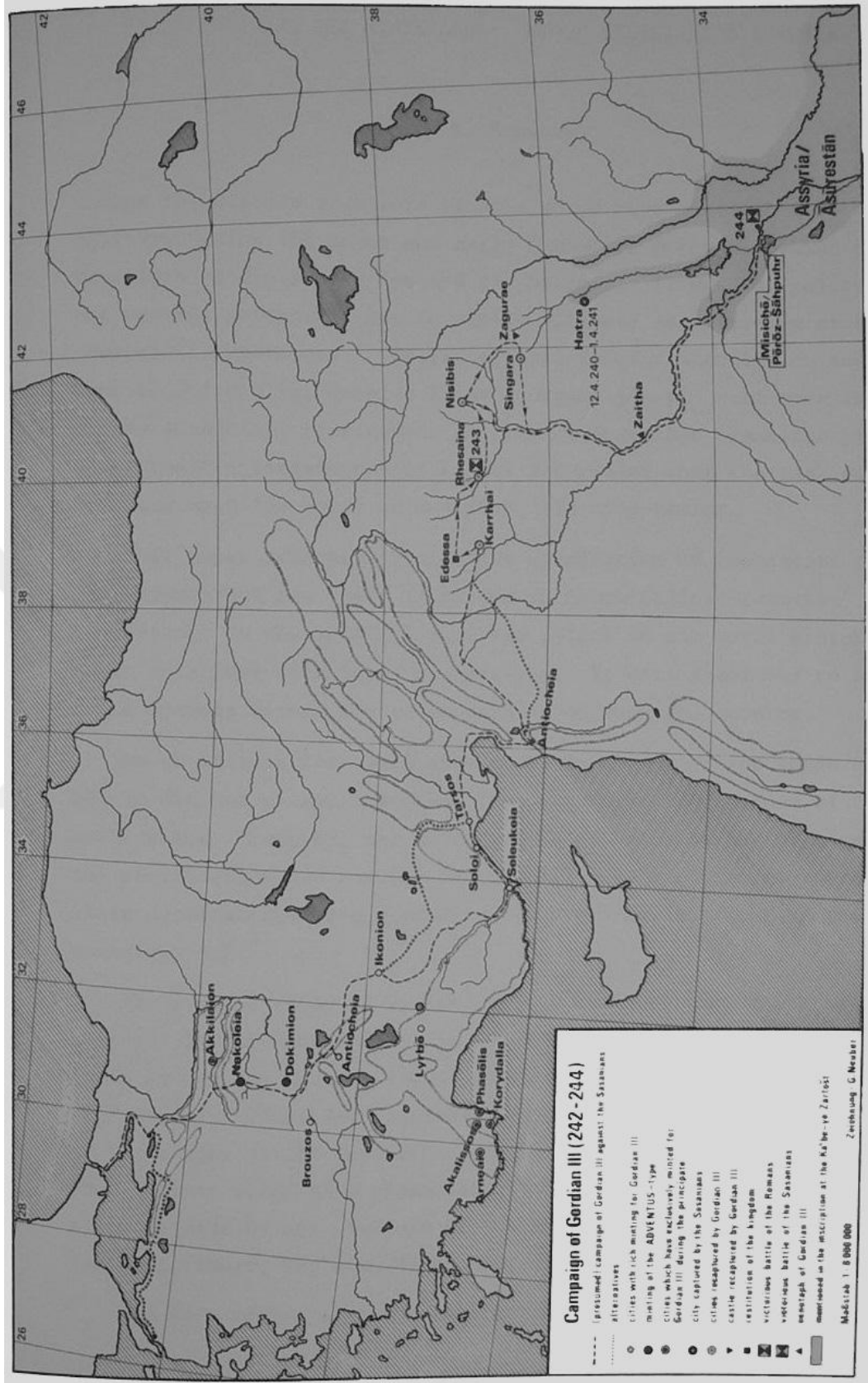
(<https://www.cointalk.com/threads/heroes-of-the-third-century-aurelian-and-severina.303721/> erişim tarihi 18.05.2019)

2.Ek: İmparator Septimius Severus'un 2. Doğu Seferi'nin Güzergahı. (Yılmaz,

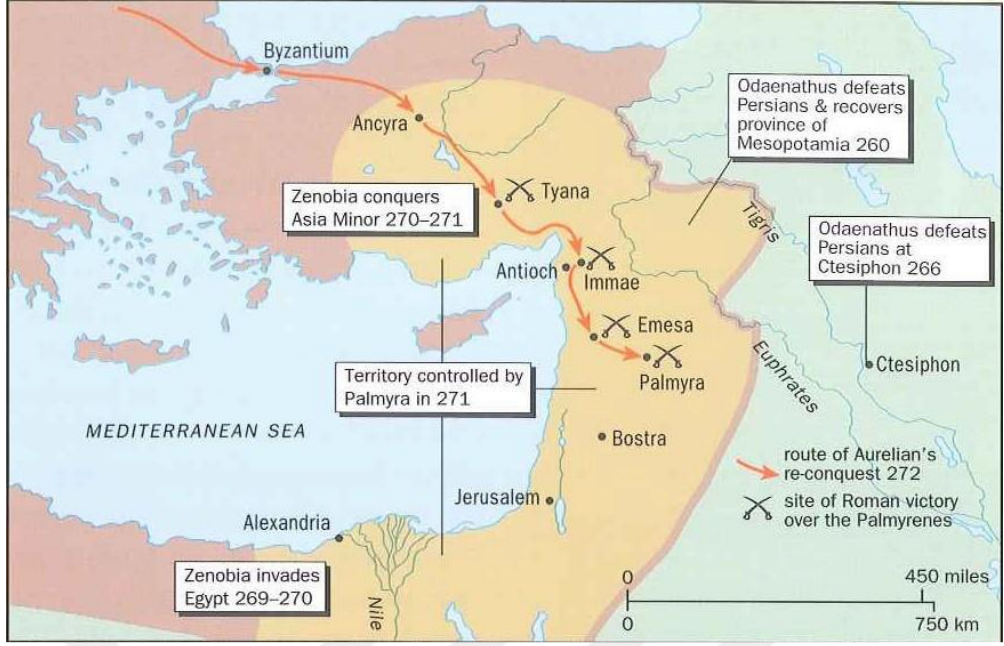
Zeugma: Roma Lejyonları ve Madeni Teçhizatları, s.222)

Ek:3 III. Gordianus'un Sasani Seferi'nin Güzargahı, (Yılmaz, Zeugma: Roma

Lejyonları ve Madeni Teçhizatları, s. 223)

4.Ek: Palmyra Kralı S. Odaenathus'un Sassani Krallığı'na karşı savaşları, sonrasında Palmyra Kraliçesi Zenobia'nın fetihleri ve İmparator Aurelianus'un Palmyra Krallığı üzerine seferi. (Yılmaz, Zeugma: Roma Lejyonları ve Madeni Teçhizatları, s. 223)

5. Ek: Nakş-i Rüstem’de bulunan Sasani Kralı I. Şapur’un zaferlerini anlatan anıtın frizi (<http://members.iinet.net.au/~plope/Iran/fresco.html> erişim tarihi 10.05.2019)

6. Ek: Kraliçe Zenobia görseli (<https://www.thoughtco.com/queen-zenobia-biography-3528385> , erişim tarihi 04.05.2019)

7. Ek: Piskopos Cyprian'ın Büstü (<https://www.franciscanmedia.org/saint-cyprian/> , erişim tarihi 13.05.3019)

8. Ek: Gallus Sikkesi

(<https://www.ma-shops.com/noel/item.php?id=22097&lang=en> erişim tarihi 13.04.2019)

9. Ek: Valerianus Sikkesi

(<https://www.ma-shops.com/an/item.php?id=621&lang=en> erişim tarihi 13.04.2019)

10. Ek: Gallienus Sikkesi

(<https://www.mashops.com/dumez/item.php?id=19528&lang=en> erişim tarihi 01.03.2019)

11. Ek: II. Cladius Sikkesi

(<https://www.mashops.com/noel/item.php?id=23011&lang=en> erişim tarihi 11.04.2019)

12.Ek: İmparator Aurelianus'un sikke üzerinde kullandığı “*Restitutor Orientis*”

(=Doğu'nun Kurtarıcısı)

(https://www.coinarchives.com/79d713cea02122353b72d658eb8ab364/img/leu_winterthur/04/image00724.jpg erişim tarihi 13.04.2019)

13. Ek: Galya İmparatoru Postumus'un Bastırdığı Sikke (<https://www.mashops.com/degussa-muenzkabinett/item.php?id=3836&lang=en> erişim tarihi 01.03.2019)

ÖZGEÇMİŞ

İsmat ABBAS 12.02.1993 tarihinde Azerbaycan'ın Masallı şehrinde doğmuştur. Bakü 73 Nolu Lisesi'ni bitirdikten sonra Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Tarih Fakültesi'nden 2014 yılında mezun olmuştur. 2017 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans Programına başlamıştır.

İlgi alanları:

Tarih, Arkeoloji, Fotoğrafçılık.

İletişim Bilgileri:

Email : ismatabbas93@gmail.com

Kazanılan Ödüller, Teşvikler ve Burslar: Türkiye Scholarships Başarı Bursu